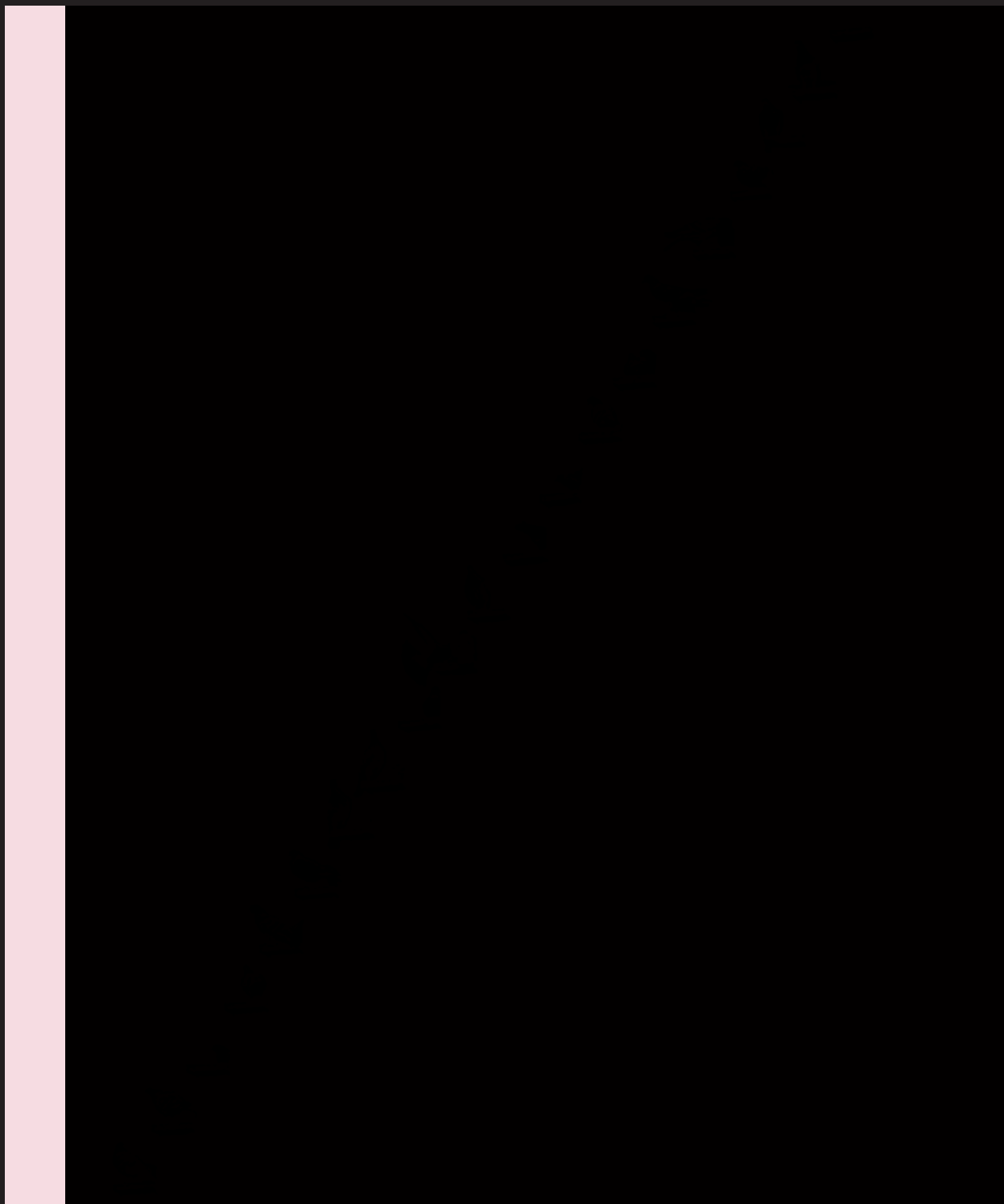

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2021 · OKTÓBER ■

- 3 „FÖLNÉZTÜNK, HOGY OTT VAN, DE NEM LÁTTUK,
CSAK ÚGY AZ ÉG ALÁ ÁLLTUNK”
Karikó Katalinnal Géczi János beszélget (részlet a készülő könyvből)
- 16–18 **NAGY HAJNAL CSILLA**
16 Elképzeltelhetjük, de
16 Obama születésnapja (versek)
- 19 **PÉNTEK ORSOLYA**
Tűz (fejezet egy készülő Pécs-regényből)
- 23–24 **G. ISTVÁN LÁSZLÓ**
23 Nemezes lovak
24 Magyar szuvenír
24 Prostitúált és poéta (versek)
- 25 **BALASSA KRISZTIÁN**
Néró tolerancia (regényrészlet)
- 32 **BÁNKI ÉVA**
Ráktérítő (vers)
- 33–36 **TÓFALVI ZSELYKE**
33 Félelem
35 Jázmin (kisprózák)
- 37–38 **HORVÁTH IMRE OLIVÉR**
37 Lakógyűlés
38 Közmű
38 A nagybetűs Hold (versek)
- 39 **SZEMETHY ORSOLYA**
Immaculata (kisregény, 2. rész)
- 52 **GURUBI ÁGNES–NAGY GERZSON**
picsameleg (vers)
- 53 **EGRESSY ZOLTÁN**
Én is köllöttem vón (novella)
- 56–61 SZEMELVÉNYEK A NÉMET VELŐTLEN KÖLTÉSZET
MESTERMŰVEIBŐL GYŐREI ZSOLT FORDÍTÁSÁBAN
- 56–58 **CHRISTIAN MORGENSTERN**
56 Zabhegyezés
56 Szobrászkodás
57 Tükörképek között
58 A Korf-féle óra
58 A letészett lant
58 A szél füttyül (versek)

■	59–61	JOACHIM RINGELNATZ	■
	60	A két atom	
	60	A hazátlan	
	60	A Földgömb	
	60	Gyerekkoromból	
	61	Psztl!	
	61	A monddmire várva	(versek)
■	62–64	TATÁR SÁNDOR	■
	62	Telepítendő: alkalmazkodás-alkalmazás	
	63	Talán ennyit a jövőperspektíváról	
	64	Csömörutaztató	(versek)
■	65	KERBER BALÁZS	■
		A fantázia mint performatív erő: Szentkuthy Miklós és az érzékelés tapasztalata	(tanulmány)
■	72	HORVÁTH ANNA FLÓRA	■
		„Magától íródik ez, vagy szuverén írom én?”: Emlékezet és emlékeztetéremtés Bereményi Géza <i>Legendárium</i> és <i>Magyar Copperfield</i> című műveiben	(tanulmány)
■	82	MEZEI GÁBOR	■
		A test kitétségének biopoétikai következményei József Attila Ódájában	(tanulmány)
■	92	SMID RÓBERT	■
		A megszólalás immerzióélménye a természethez tartozásban: Egy önfelzámoló szinekdochéről József Attilánál	(tanulmány)
■	102	BÍRÓ-BALOGH TAMÁS	■
		Egy ismeretlen Kosztolányi-kötetrész	(kistanulmány)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:
Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com
Szász Pál
palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia
toth.czifra.julia@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:
Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap
(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

Fölnéztünk, hogy ott van, de nem láttuk, csak úgy az ég alá álltunk

Most készültek el a családfáink. Az enyém inkább családbokornak tekintendő.

Az első világháborúból az apai nagyanyám férje nem jött vissza. Apukám 1920-ban látott napvilágot, házasságon kívül született, akit nagyanyám – akkor már rég elhunyt – férje gyermekeként anyakönyveztek, Balogh Jánosként járta az iskoláit. Családi viszályból eredően, nagyanyám nővére megtámadta apukám névhasználatát, melynek a következménye az lett, hogy a Balogh vezetéknevet hivatalos eljárásban – születése után 14–15 évvel később – elvették, és ekkor vette fel apukám az édesanyja vezeték nevét. Karikó Julianna volt a nagyanyám, és így lett apukám Karikó János. Karikó Julianna nagyanyám testvérei közül csak egy volt fiú, s neki, Karikó András bácsinak két lánya született, így a név azon a vonalon kihalt.

Miután apukám vezetékneve édesanyja leánykori vezetéknevére változott, ezen a vonalon maradt fenn a Karikó név.

A szüleim első gyermeke fiú volt. A bátyám meghalt a születése után, így aztán apukám mindig sokat morfondírozott azon, hogy megint kihal a Karikó név. Fontos volt számára, hogy a név ne vesszen el, hogy a nevek révén az ősök megemléződjenek.

A név eltűnését megelőző átalakulást magam is megtapasztaltam. A Karikóról itt eltűnt az ékezet. Lekerült a nevről, amikor kijöttem Amerikába. Olvastam

Halász Péter könyvét, a Second Avenue-t. A Second Avenue-n laktak New Yorkban a magyarok, emiatt jelképes az utcánév is, mert mikor a Második sugárúton mész, mert már otthonról eljöttél, akkor megkezdődnek a változások. Ebben a könyvben mondja valaki: az első dolog, amit Amerikában elveszítesz, hogy a betűkről lekerül a vessző. Amúgy a kötetben volt egy másik érdekes megfigyelés: a suszter, aki Miskolcra emigrált, jegyzi meg, miután minden áttelepült magyartól megkérdezi, hogy melyik hazai helységről, vidékről származik, a válasz mindig az, hogy Budapestről. Itt mindenki Budapestről jött. Szegény sose talált senkit, aki vidéki lett volna.

Amúgy nem lettem irodalmilag művelt. Könyvet nem veszek a kezembe, még azt sem mondhatom, hogy telefonkönyvet, mert már minden interneten megy. Mondjam azt, hogy kulturálatlan emberré váltam, az ismereteim hiányosak. Az egyetemen még sokat olvastam, de azóta csakis szakirodalmat, ezért háritok minden olyan kérdést, amely azt firtatja, hogy mi a kedvenc olvasmányom, most éppen mit olvasok. A szakirodalomtól semmivel sem vehetem el az időmet. Amikor olyan tévképzeteket olvasok, hogy az emberek azt hiszik, a vakcinától jöttek létre a vírusvariánsok, vagy hogy a vakcinált emberek között is előfordulnak megbetegedések, ezeket meg kell magyaráznom, s nem jut idő egy regényre sem.

Apám „apai” öröksége egy kisebb földdarab volt, annak ellenére, hogy az ő verszerinti apja jómódú családból származott, ezt kapta nagyanyám „végkielégítésként” a valódi apa meg nem nevezéséért. Ennél a módos családnál szolgált nagyanyám mint háborús özvegy, a háznál és a földjükön dolgozott. Pólyáéknak nagy házuk volt, és béresekkkel fenntartható a gazdaságuk. Ennek a családnak az emléke sokszor visszajárt. Apukám, amikor a Mezőtúri Állami Gazdaság hentesboltot nyitott, éppen az az egykori Pólya-házban volt, s én magam is sokszor megfordultam ott. Milyen érzései lehettek apukámnak, az el nem ismert gyerekeknek, amikor a féltestvérével találkozott? Ugyanis apám apjának, az általam sosem ismert nagyapámnak még egy fia született, aki gyógyszerész lett. Ennek az embernek, amikor láttuk a fényképét, és alaposan megnéztük, nagyon hasonlított apukámra. Még a bajuszát is ugyanúgy vágta, mint apukámnak volt a szokása. Neki ugyancsak kis bajusza volt. Egyszer, amikor valamelyik öregdiák-találkozón felemlítettük, hogy az apjának nem ő az elsőszülöttje, hanem a mi apukánk, csupán annyit mondott, hogy persze, régen mindenféle dolgok történtek, s kifejezetten elutasító magatartást tanúsított. Ezzel a rokonsággal nincs semmi kapcsolatunk.

Apukám hat osztályt végzett, 10 éves koráig egyedül nevelte a nagymama a nővérével együtt. Aztán hentestanulónak adta, hogy legyen mindig mit ennie. A hentesnek, amíg világ a világ, lesz ennivalója.

Apámnak két testvére volt. A nővére nagyanyám első férjétől, Balogh Lászlótól született. A másik féltestvére az anyja második férjétől született 1930-ban. A három gyerek három különböző névre hallgatott.

Apukám hamar önálló lett, de ez nem tarthatott sokáig, hiszen kitört a második világháború, és bevonult katonának. A mai Lengyelország és Kárpátalja különböző területein szolgált. Magyarország nyugati területén esett orosz fogságba, s a rossz ellátás miatt tifuszból megbetegedett, így került a ceglédi orosz katonai kórházba. Onnan levelet tudott kidobni, s így értesült nagyanyám arról, hogy él, s hol található. Nagyanyám második férje az első háborúban orosz hadifogságban volt, s elég jól beszélt oroszul. Ő indult el Ceglédre, s érte el, hogy apukámat nem vitték ki kényszermunkára, hanem hazakerült a kórházból. Amúgy a háború alatt szakácskodott, ő főzött több száz emberre.

Fiatalkoromban, amikor a szüleim egyszer Jugóba mentek, apukám mindenkinek odaköszönt. Amikor férjem katonai esküjére mentünk Csornára, akkor is mindenkinek köszönt. Azt mondom, apuka, ezeket az embereket ismerni tetszik? Azt mondja, nem, fiam, de ha elmegyek egy ház előtt, s ha valaki kinn áll, akkor illik köszönni. Így történt, hogy ráköszönt valakire Jugoszláviában is. Aztán az ember mondta, hogy ő jól emlékszik rá: A katonaságnál maga volt a szakács!

Apukám negyven hónapig volt katona, ahelyett, hogy (mint a háború előtt remélte) végleg megtelepedett volna Kisújszálláson, elindítva saját vállalkozását, sa-

ját hentesüzletét. Apuka a háborús élményeit sokszor mesélte, mi meg azt mondtuk: már megint bevonult.

Különben, amikor kettesben voltunk, sokat beszélt egyebekről is. Vasárnaponként késeket éleztünk, ami másfél-két óra hosszat is eltartott. Én a köszörűkövet hajtottam, ő pedig rajta tartotta a kést. Élezés közben mesélt és mesélt. Ha iskolásként meglátogattuk XY bácsit – nekünk, úttörőknek még kötelező volt veteránokat látogatnunk –, olykor az apukám megjegyezte, az a férfi bizony nagy gazember. S tőle mindig az ellenkezőjét hallottam annak, amit a veteránról az iskolában mondtak. Házi feladatul le kellett írunk, hogy milyen hős volt a bácsi. Apukám pedig elmondta, hogy nahát, az bizony rossz ember.

– Nehogy azt hidd, fiam – mondta –, hogy azért, mert valaki gazdag volt, rossz ember is volt. Mondta, hogy a számára munkát adó család gazdag volt, de aztán elvették tőlük a házukat. Akkor volt a legjobb dolga gyerekkorában – szögezte le apukám –, amikor állatokat őrzött. Hogy ne kelljen őt otthon etetni, kiadták pulyka-őrzésre, libaőrzésre, tehénlegeltetésre. A gazdasszony kibiciklizett utána a mezőre, és kivitte neki a főtt ételt. – Nehogy azt hidd már – figyelmeztetett apukám –, hogy ha valakinek van egy kis vagyona, egyben rossz ember is! Az az asszony cipőt adott nekem, hogy iskolába tudjak menni! Ha valakinek pénze van, az nem jelenti azt, hogy rossz ember. Apámról éppen az ilyesfélék gondoskodtak. Úgyhogy így lett hat osztálya.

Utóbb befejezte a nyolc általánost. Apukámnak szükséges volt a munkájához elvégezni az általános iskolát, a nyolc osztályt kötelezővé tették ahhoz. S a testvérem írogatta a házi feladatát. Mert hát mikor lett volna mindarra ideje? Kora reggel disznót ölni indult, utána a kocsmában szolgált, s ha befejezte, mehetett az iskolába. Mi, lányok általános iskolások voltunk, és akkor egyszerre jártunk hárman iskolába. Apukám az általános iskolában rendszerint követelte, hogy végre legyen énekóra is, mivel jól tudott és szeretett énekelni.

Miután hazajött a háborúból, és meggyógyult, a földműves szövetkezetben dolgozott, annak is a hentesüzletében. Pardi Norbi nagypapjával együtt, no meg a többi Pardi is. A Pardiak kilencen voltak testvérek, a család a városi vágóhídon lakott. Több Pardi fiú is hentes lett, velük dolgozott a hentesüzletben és a vágóhídon is, mert a hentesek nemcsak kimérték a húst, hanem az állatokat (sertés, marha) is ők vágták le.

Amikor húsz deka szalonnát kért valaki – amikor apukával dolgoztam, egyetlen határozott mozdulattal tudta levágni a húsz dekát –, mondták, jaj, Jani bácsi, hogyan tudja oly pontosan vágni? Hát – mondta apukám –, éjszakákon át vágtuk, amikor darabra ment. Tudod, amikor fejadag volt. Egy embernek éppen csak ennyit lehetett kapni. – Tudta ő, ha ilyen vastag a szalonna, mekkora darab lesz húsz deka.

Apukám laza, vicces ember volt. Amikor a hentesüzletükben ki volt téve a Rákosi-szobor, négy csimbókot tett egy zsebkendő sarkaira, és beterítette a szobor fejét a zsebkendőből gyártott sapkával, mondván, hideg van. Mikor az emberek reklamáltak, hogy viccet csinált, mondta apukám, ebben a hidegben – tudható, a hentesüzletben nem fűtenek – nem akarhatja senki, hogy megfázzon. Mindig kitalált valamit. Akkortájt kötelező volt, nap mint nap menni kellett az agitációs félórára, amiken apukám többször kérdezett, s rendre közölte: tegnap azt mondtuk még, hogy fúj, ma pedig azt mondjuk, hogy éljen, vagy éppen fordítva. Hogy van ez? De holnap majd mit mondunk? Hát menjünk inkább haza, a gyerekek otthon vannak. Ilyeneket vetett közbe.

1956-ban benne volt a városi munkástanácsban, ott „izgágáskodott”. Na, a lényeg, kirúgták '57-ben a földműves szövetkezetből. Olvastam szegénynek a levelét, amiben munkát kér. Van egy kétéves meg egy ötéves gyereke, és munka nélkül mihez fog kezdeni? Én kettő voltam, a nővérem pedig ötéves. Kérte, hogy vegyék vissza a munkába, de nem vették. Úgyhogy '57 után apukám alkalmi munkákból tartotta el a családot, falat tapasztott, a Nyírségbe ment birkát nyírni, másokhoz csatlakozott, akik tudták, merre kell venni az irányt, hogy pénzkeresethez jusson. Hosszú időkre oda volt akkortájt, ha véget ért a feladat, hazajött.

Télen rendszeresen disznót vágott, szinte mindennap, volt úgy, hogy két helyen is, mert nagy volt az igény a munkájára.

Apukám értett a főzéshez is, hiszen többszáz emberre is főztek a katonaság alatt, ahol ő volt a főszakács. Köztudott volt a városban, hogy jól főz, ezért sokszor hívták főzni lakodalmakba is. Kisújszálláson mindenki birkapörkölttel készül a lakodalomra, s azt kiválóan készítette.

Ebben az időszakban megélhetést jelentett a termelőszövetkezeti csoport taglása, az ott végzett munka. A szántóföldet közösen művelték, s munkaegység arányában osztották el a terményt, búzát, kukoricát, rizst, cukrot, dinnyét. Ment kapálni, cukorrépat egyelni, a munka sosem jelentett akadályt. Arra is emlékszem, hogy a tszcs-ben kezdetben nem volt pénz. Anyukám sokszor utazott, járt a terményt elcserélni. Fölrakták Kisújszálláson a rizst, a cukrot, amit elvittek a Nyírségig, ott leadták a cukrot meg a rizst, és helyette fölverték az almát. Amikor visszajöttek, a tszcs-ben dolgozók között szétosztották. Kinek mire volt szüksége.

Ez a korszak 1961-ig tartott, a tszcs-k megszűntek, termelőszövetkezetekké alakították, tömörítették ezeket a csoportokat. Ekkor viszont sikerült állást kapnia helyben, kocsmában (italbolt) lett italkimérő, Kisújszálláson. Ha tehetett, mert hívták, hajnalonta, vagy délután ment disznót vágni, attól függően, hogy a reggeli, vagy a délutáni műszakban dolgozott. Akkor száz forint volt egy disznóvágás, és sokszor anyukám nyitotta ki délután 2 órakor a kocsmát, hogy apukám be tudja fejezni azt, amit kellett, csinálja meg a hurkát-kolbászt, s ki legyen sütvé a zsír is. Szóval ilyen volt az idő akkor. A kocsmában mi, a gyermekei is dolgoztunk. Amennyi bort én fejtettem általános iskolás koromban, meg nem tudnám határozni! Szívtam a csövet, hogy megteljenek az üvegek. Rakosgattam a cigarettákat, a Darut, a Munkást, a Kossuthot. Kiraktam a likőröket.

Vittük a pogácsát, a vagdaltat a vendéglőből a kocsmába, hogy az emberek ott enni is tudjanak valamit. Mentünk ki május elsején, meg augusztus 20-án a ligetbe, a testvéremmel együtt mértük ki a sört, vettem el az italokért járó pénzt, szorgoskodtunk abban, amire szükség mutatkozott, általános iskolás korunkban ilyeneket csináltunk.

A kocsmát a Marjalaki utca végén volt, mi is abban az utcában laktunk. A végén volt a 44-es kocsmát, odajártak az emberek, kicsit kártyáztak, kicsit beszélgettek. Állami kocsmát volt. Később a vendéglátó vállalat, a Róna vendéglőjébe került apukám, ott már étkeztetés is volt.

Amikor gimnáziumba kerültem (1969), megnyitott a Mezőtúri Állami Gazdaság egy húsboltot, éppenséggel a Pólya-házban. Apukám odakerült, egyedül vitte a hentesüzletet. Elég hosszan távol volt szeretett szakmájától, hiszen két éves voltam, akkor eltávolították a hentesüzletből, s akkor mehetett vissza, amikor gimnazista lettem.

A család mindig takarékoskodott. Nem költöttünk sokat, mivel volt kertünk is, csirkénk is. Az emberek kevésből is meg tudtak élni. Idővel anyukám a sörriparhoz ment dolgozni, ott volt könyvelő.

A családját tekintve anyukámnak három testvére volt, de az apukájuk elhagyta őket, mikor a keresztanyám, a legfiatalabb lány született. Így aztán egyik nagyapát sem ismertem. Az apai, ugye, ismeretlen maradt, a másikat egyszer láthatam, amikor anyukámmal cukrászdában voltunk, s akkor mondta és mutatta, hogy az az ember ott a nagyapád, az az apám. Az anyai nagyapa nem ismert bennünket.

A nagyanyám egyedül nevelte a három lányát, a háborúban leégett a házuk, nem volt könnyű sorsa. Anyukám négy polgárit végzett, s utána, 15 évesen kezdett a gyógyszerészként dolgozni, ahol nagyon szeretett lenni, azt a munkát nagyon szerette csinálni. A gyógyszerészt Hegedűs Endrének hívták, Erdélyből jött, s mivel régen az ilyen gyógyszerész ide ment, oda ment, sok mindent megtanult, ő maga is nagyon progresszív, innovatív emberré vált. Kúpokat csináltak, tablettákat készítettek, minden gyógyszerkészítő alkalmatosságot beszerzett hozzá, tablettázógépet – takaros kis patikát vitt. A háború után anyuka a földműves szövetkezetbe ment, ott kapott állást, s a gyógyszerésznél nagyobb fizetést, ami döntő volt, mert a nővérével együtt kellett gondoskodni négyőjük megélhetéséről.

Gyerekkoromban többször álltunk az élelmiszerboltnál sorban (vajért, narancsért) de megvolt a búzánk, a rizsünk, meg ott volt az almánk is. A búzát hombárban tároltuk. És ha van száraz termény és gyümölcs, akkor megvan mindenünk a téltre. Nagy dolog volt, hogy van ennivalónk. Akkortájt ez nem mindenkinek adatott meg.

Anyai ágon sem egyszerű a család története. Egykor tán tehetősek voltak az ősök, de szegényekké váltak, sok gyereket neveltek. Nagyanyám nagyszüleit – elmondása szerint – meggyilkolták, vagy a vagyonuk miatt, vagy más okból. Nagyanyám anyja öngyilkos lett, amikor megtudta, hogy az ura odamaradt az első világháborúban. Aztán kiderült, hogy a kabátját cserélte ki valakivel, és visszajött a frontról. De akkor már odavolt a felesége, aki agyonlőtte magát vadászpuskával. A nagyanyám nagyon haragudott, hogy az anyjuk ezt tette, mert elemi iskolások voltak akkor, s az öt testvér anyja nélkül maradt. Szétdobták a gyerekeket a rokonság között, ahogy ilyenkor lenni szokott. Öten ötfelé mentek. Majd megjött az apjuk a háborúból, aki azonnal összeszedte őket. És a nagyanyám lett az anyuka, neki kellett sütni-főzni a többiekre, mert a nővére beteges volt, a többi gyerek pedig fiú volt. Úgyhogy nehéz kis élete lett a nagyanyámnak. Megfelelő időben férjhez ment Gööz Lajoshoz, született három gyerekük, de aztán az ura félrelépett, elment, otthagya a családját. Nagyanyám részéről ez igen nagy szerelem volt, neki az sem számított, hogy az apja ellenezte a házasságot, amiért ki is tagadta a vagyonból, nem örökölhettek semmit. Nagyanyám férjének (nem tudom nagyapámnak nevezni) az számított, hogy nagyanyám nem szült neki fiút (a későbbiekben sem fia, sem lánya nem született). Ilyenek voltak az akkori viszonyok.

A nagyanyám próbált mindenből megélhetést csinálni, járt a piacra, kertészkedett a leégett ház helyén, árulta a magokat, a virágokat, befőtteket készített, s azokat is árulta. Nagyon megtanulta a semmiből való megélhetést, amiye volt, azt mind maga termelte. Gazdálkodott. Amikor végre munkát kapott, mivel szeretett főzni, a gimnáziumnak a konyháján segített, oda mehetett dolgozni. Volt állandó munkája, kapott fizetést, ott dolgozott a kollégistákra. Ő még megérte, hogy lediplomáztam. Pont akkor halt meg, amikor terhes voltam Zsuzsi lányommal. A kedvence a nővérem volt mindig, mert ő volt az első unoka!

A másik nagyanyám, Karikó Julianna akkor halt meg, amikor anyukám velem volt terhes, '54-ben. Annak az évnek az őszén ment el, rákban, én pedig '55 januárjában születtem. Az apukám fél nővére is tüdőrákban halt meg, pedig nem dohányzott. Apukámat infarktus vitte el.

Hatvanhárom évet élt.

Az izgalomtól kaptam az első infarktust még 57 évesen. Éppen hazamentem, és nagyon izgult miattam. Már az egyetemre jártam, nagyon büszke volt rám az apukám, végtére is egyetemista lett a lánya. Hirtelen elkapta a roham. Én mentem el vele a mentővel, gyorsan bekerült a kórházba.

Az izgalom is okozhat infarktust. Ennek alaposan utánajártam. Tanulmányoztam, amikor hét évig a kardiológián dolgoztam. És a nagy öröm is okozhat izgalmat: amikor kiderült, hogy a vakcinánk 95 százalékos védelmet nyújt, s túl voltunk az örömen, meg is állapítottam magamban, engem elkerült.

Apukámat a második infarktusa vitte el, éppen akkor, amikor úgy volt, hogy anyukám végleg befejezi a munkát, és nyugdíjba megy. Nagy búcsúztató ünneplést terveztek, apukám egész nap dolgozott otthon, megcsinálta a kolbászt, főszeletelte a kenyeret, bekötötte a szakajtóba, mindent előkészített. Még reggel úgy ment ki anyukával az utcára: na, ma még mész, ma kísérlek ki utoljára. A munkahelyi búcsúztatás előtt megjött a szüleim barátja, akinek volt autója, apukám berakta a kolbászt meg a szakajtót, és az autó mellett eldőlt és meghalt. Így gondoskodott arról is, hogy akik eljönnek a temetésére, azoknak legyen meg az étel és az ital.

Anyám ötvenöt éves volt. És akkor mégsem ment el nyugdíjba. Különösen Zsuzsi tartotta benne a lelket, mert minden nyáron hazaküldtük, ott nyaralt vele, Kisújszálláson. Zsuzsi időnként úgy beszél, mint a mama „a térgyem fáj”. Ha hazaérkezett, akkor a mamának ez lett minden öröme, együtt mentek a fürdőbe, kirándultak, szétnéztek Magyarországon.

Anyuka a nővéremmel legalább sok időt együtt volt. Hozzánk, Amerikába is együtt jöttek, többször.

Én semmit sem érzékelttem a szegénységünkben, pontosabban abból, hogy szegények lettünk volna. Ugyan egyszerű környezetben éltünk, kis nádfedeles vályogházban nőttem fel, s életem első tíz évéből csupán azt tudom, hogy voltak szerető szüleim, és az iskolában kiváló tanáraink voltak. Amúgy mi nem éltünk rosszban, mint a körülöttünk élők, mert mindenkinek ugyanannyija volt, mint nekünk.

Előfordult, hogy jöttek az utcából gyerekek, házról házra jártak, hogy kellene egy kis zsír, vagy egy-két tojás, mi pedig tudtunk nekik adni, és boldog voltam, hogy mi nem szorulunk erre. Anyukám mindenkor adott. A zsírunk is megvolt. Anyukám adott az embernek, ha rászorult. Örültem, hogy nekünk van ennivalónk.

Annak is örültem, hogy járhattunk iskolába. A háznak, amiben laktunk, volt egy szép gangja, onnan a konyhába léptél, abból balra nyílt az utcára néző ablakú szoba. Két kis ablak volt rajta. Ebben a szobában éltünk. Abban állt a négy ágy, 1 ruhaszekrény, 1 varrógép, rajta a rádió és a lemezjátszó, valamint egy nagy asztal, amit körbe ültünk, mindig annál ebédeltünk, s együtt vacsoráztunk. Ott volt a fűrészpores kályha is, azzal fűtöttünk. Gyakran előfordult, hogy anyukám azon a fűrészpores kályhán főzött, a konyhában így nem kellett tüzet gyújtani. A fűrészpores volt a legolcsóbb, és a nővéremmel jól tudtuk, hogyan kell megdöngölni, megtömni a tartályát. Aztán ketten föl is tudtuk emelni, a kályha tetejéig, magasra, hogy be tudjuk tenni a tüztérbe. A kukoricacsutkát megpetróleumoztuk, alulról fölnyomtuk a lyukon, és mi, gyerekek ügyesen begyújtottunk. A nővérem sokféle ételt meg tudott főzni, általános iskolás korunkban sok mindent megcsináltunk, a szüleinknek mindig menniük kellett valahová, és a háztartásban mi is tevékenykedtünk, valamit mindig dolgoztunk. Kint a földön is szükség volt ránk, kukoricát kapáltunk, veteményeztünk, betakarítottunk. Még nem tudtam kapálni, de már „fialtam”, a kis mellékhajtásokat törtük le a kukoricáról (lett is hólyag a tenyerünkön bőven). Mentünk a lucernásba, kiszedtük belőle az arankát, szóval mindig volt otthon munka. Ezzel a többi gyerek is így volt. Ha nagy eső esett, rohangáltunk az árok langyos vizében, tapicskoltunk a sárban. Finom por van ott, ahol agyagos a talaj, ahol az autók jó, ha hetente egyszer eljártak. Kirohantunk, ha véletlenül elhaladt egy gépkocsi, esemény volt, ritkán láttunk autót, nekünk sem volt, és az is élményszámba ment, ha az utcán, ami földút volt, elvonult a csorda. Úgyhogy volt tehénszar is bőven.

A ház melletti kertben, a gangot szegélyezve és árnyékot is adva szőlőlugas volt, az alá be lehetett ülni, ott volt a nyári, vesszőből font ülgarnitúra, a vasárnapi és ünnepi ebédeket mindig ott tálalta anyuka. Hatalmas fűrtök lógtak alá. Irsai Olivér, vagy valami nagyon szagos, ízes, muskotályos. És apró szeműek voltak. Aki előttünk lakta a házat, az telepítette oda a szőlőtőkét. A kert felé haladva volt egy füves tér, és voltak rózsáink, meg nárciszok, meg jácintusok, és anyukám mindenféle violát is vetett. Szóval szép virágoskertünk volt a ház mellett. Nőtt két óriási birsalmafa, s ott állt a füstölő, a góré, meg ilyesmi építmény, mint az is, ahol a fűrészporsót tároltuk. A porta hátulján húzódott a nagy veteményeskert, ahol meggyfa nőtt, és egy rossz cseresznyefa is. A meggyfa jól termett. Az almafa is. Ott vetettünk krumplit, répát, babot, borsót, retket, sóskát, ültettünk paradicsomot, elég nagy volt, de csak annyit termett, amennyi nekünk kellett.

Baromfiudvar is volt, elkerítve, sok csirkével, tyúkkal, gyöngytyúkkal. A gyerekkoromból emlékszem, beszéltek, hogy ilyen asszony, olyan asszony, ezért vagy azért! Akkor én el is határoztam, hogy mindig szépen kimeszelem a tyúkólamat, azt akartam, hogy jól mondjanak rólam. Most pedig az látszik, hogy sosem fogok tyúkokat tartani. Disznót is tartottunk. Amikor az első tíz évben a Marjalaki utcán laktunk, a kis házban, az ólban mindig volt disznónk. Apukám is szerette az állatot, vakargatta a fülét.

Szóval minden volt, ami a portán és földön megtermett. Azokból főztünk. Nyáron aztán kimentünk a ház mögötti kertbe, egyszer borsóleves lett, aztán zöldbableves. Máskor meggyleves. Akkor most befőzés lesz. Vagy leszedjük a paradicsomot, és passzírozzuk. Így éltünk.

Nem volt hűtőszekrény! Itt, Amerikában mindig meglepődtek, mikor mondtam, tévénk sem volt, amikor a Marjalaki utcán laktunk. Onnan '65-ben költöztünk el, már tízéves voltam. Addig nem volt televíziónk, sem hűtőszekrényünk. Nyáron leengedtük a húslevest a kútba, meg a dinnyét is, ott jól lehűlt, hidegen volt. Az ételt a következő nap elfogyasztottuk.

Anyukám kitűnő gazdasszony volt. Nagyon-nagyon tudott főzni. Apukám olykor mondta, hogy fiam, ez a lebbencsleves is százszor jobb ízű, mint az az orjaleves, amelyhez odaadtam azt a gyönyörű húst disznó vágáskor a háziasszonynak, aki olyat főzött belőle, amit alig lehet megenni. Anyuka nagyon jól, nagyon ízletesen és nagyon nagy figyelemmel főzött, az ételt nem lehetett szétfőzni, nem éghetett le, annak szépnek kellett lenni. Anyuka szeretett volna cukrász is lenni, meg ilyesféle szakmát tanulni.

A szüleim között sosem volt vita, nem vitatkoztak, hangos szó el nem hangzott. Talán mert mindkettőjüknek nehéz volt a sorsa. Meg tudták becsülni a másikat. És persze mindazt, amijük van. Nekünk is örültek, s fontos volt számukra, hogy mi is örüljünk. Apukám hangsúlyozta, ha már ő nem tudott tanulni, legalább mi tanuljunk, nekünk van lehetőségünk erre. Apukám tudott citerázni, hegedűn játszott, hallás után ismerte a nótákat, állandóan énekelt.

Apukámmal jártam a hentesüzletbe, segítettem a kiszolgálásban, 64 forint volt a kolbász, ha 38 dekát vettem, én bepötyögtem a kalkulátorba, vagy papíron kiszoroztam, hogy 38-szor 64, ő viszont máris megmondta, hogy mennyi. Anyukámnak ugyancsak jól vágott az esze, szorgalmas is volt, igyekezett, s elvégezte, mikor mi még kisgyerekek voltunk, a kettős könyvelői tanfolyamot. Este járt át Törökszentmiklósról, ott tartották a tanórákat, esti tanfolyamon. Ott végzett, vagy két-három évet járt, végül könyvelő képesítést szerzett, igazán igyekezett.

És mindenkor büszkéek voltak ránk. Nemcsak szorgalmazták, hogy tanuljunk, de értéket jelentett számukra a tudás. Kérdezték, kész-e a lecke, és ha azt mondtam, hogy igen, megvan, akkor na, gyere, segítsél. De elő nem fordult, hogy hagyjad a leckét, mert nekem kell segítened. Annak készen kellett lenni. Megvan a lecke, jó, kész a lecke, akkor segíteni kell, mert olyan helyzet mindig volt. Kerítést csináltunk, fűrészeltünk, én jóformán mindenben segítettem apukámnak. Ővele voltam legtöbbet. Apás voltam. Őlte otthon a disznót, én ott álltam mellette, a nővérem pedig anyukámmal, s a rádiót fölhangosította, hogy azt hallják. Néztem, hogyan alvad a vér. Ezért lehetett itt, az idegebészeten, amikor disznókat vizsgáltunk, s nem találták bennük, hogy mi hol van, csak keresték, hogy közöltem a munkatársakkal, én megmondom neked, mi hol van. A disznóvágásokon szereztem az első anatómiai ismereteimet. Az apám is így csinálta, csak ő nem altatott előtte.

Persze a vért begyűjtötték, kellett a véres hurkához, illetve a hagymás vérhez. Nálunk meghagyták, hogy megalvadjon a vér, majd fölkockázták, megabálták, és utána hagymás zsírra tették. Ez volt a reggeli. Kivéve a hentesnek, ha apukám máshol dolgozott, a hentes az agyát kapta, az agyvelőt. Apukám a szociális otthonban sokszor vágott disznót, szeretett odamenni, mert a sok öregasszony megpucolta a belt, s ők aztán tudták, mit hogyan kell főzni. Az öregasszonyok ették meg ilyenkor a hagymás vért, a böllérnek a tojásos velő járt. Megabálták a velőt a vízben, és utána tojást ütöttek rá.

Apuka, amit lehetett, megpróbált, hogy a családjának könnyű legyen a sorsa, s kímélje a feleségét. Az ötvenes években, valamikor úgy 1957-ben, nekünk már mosógépünk volt, valami mintapéldányt tudott venni, hogy anyukának ne kelljen a teknő mellett állva a sok-sok ruhát mosni. Akkoriban az embereknek nem volt még mosógépe, körülöttünk biztosan senkinek. A mosógéphez nem kellett vezetékes víz, azok a magyar viszonyoknak megfelelően kialakított Hajdú mosógépek voltak. Az utcában lévő közkútra jártunk vízért, Apukám ment el érte, ő hordta vödörökben. A vizet a mosáshoz az üstben melegítettük, úgy öntöttük a gépbe. Az egyik karácsonyra mi, lányok kis kannát kaptunk, talán két-három litereseket, pettyes kannát. Ilyesmi hasznos dolgot ajándékoztak akkortájt egy gyereknek. S azután mi is mentünk, és vittük a vizet, nekünk is volt végre saját kannánk, és a fedőből ittunk,

mert hát azt otthon úgy szoktuk. Nem pohárból, a fedőből ittunk, aztán visszatettük a kanna szájába.

A nővérem hamar beletanult a szakácskodásba. '65 előtt, amikor a régi házban laktunk, emlékszem, nekem kellett tüzet rakni, a tüzet gondozni, krumplit pucolni, alapanyagokat előkészíteni. A nővérem meg ott állt: na, azt add ide! Ő volt a főmester. Én meg az asszisztense, hámoztam a krumplit, csináltam a tüzet. Ha elkészült az étel, a sparhelt szélét is le kellett smirglizni, meg vasport tettünk rá, ha befejeztük, és a vaspornal kentük be a platnit. A nővérem tortát is tudott sütni, emlékszem, általános iskolás korunkban már jól el tudta készíteni.

A kis családban hangulatosan és nyugalmasan teltek a mindennapjaink. Apukám, mivel neki nem nagyon volt családja, ragaszkodott azokhoz, akik megmaradtak számára, a féltestvér nővéréhez és annak családjához. Nálunk valamennyi Jánosnap, minden Zsuzsanna-nap ünnep volt, és mi is mindig elmentünk hozzájuk, hol Juliánna-napra, hol Lőrinc-napra. Nálunk olyankor lángolt kolbász készült, frissen töltött, de füstölt kolbász, megfőzve. Tormás lángolt kolbász ilyenkor a menü, vagy birkapörkölt. Hozzánk ilyenkor nemcsak a nagyobb család, de más is jött, mert apukám sokakat meghívott. A rokonokon kívül a munkatársai is megérkeztek. Apukám őszintén örült nekik, s nem volt benne semmi alakoskodás. Mindig marasztalta a nővérét, akiknek át kellett menni Karcagra, ahol éltek, és mondta, hogy maradjatok, maradjatok még, itt is alhattok. Szűken vagyunk, de itt elalhattok, ketten-hárman összehúzódunk. Aztán mégiscsak elmentek. Egyetlenegyszer sem volt a vendégeskedés végével, hogy azt mondja, ó, milyen sokáig maradtak, mehetek volna időben, csak az, hogy mégiscsak maradhattak volna. Elférünk, mindig ugyanazt állította.

Ezekon a családi eseményeken húszan, meg még többen is összegyűltünk. Anyukám húgának két gyereke született, azok egyike '59-es, a másik '64-es, kisebbek nálunk, ők is velünk voltak, mert keresztanyám is szívesen jött ezekre a családi eseményekre. Aztán eljött anyukám nővére is a férjével, apukámnak a féltestvére, annak a három fia. Apukám összetartotta a testvéreket, az ő akarata szerint történt ez. Apuka édesanyja testvérének, Karikó András bácsinak, a keresztapjának is illett jelen lenni, ő volt az apafigurája. Nahát, hozzá minden évben András-napkor mentünk, novemberben ott voltunk nála, ott is összejött a családja. Nagy-nagy összejövetelek voltak. Mi minden jeles családi eseményén ott voltunk a szüleink testvéreinél. S általában nem vitt senki semmit, csak magát. Nem volt ajándék. A lényeg, hogy összejövünk és örülünk egymásnak. Jót ettek, beszélgettek, kicserélték a gondolataikat, elmondták a gondjukat. Gyakran előkerült a hegedű, a családban többen is tudtak hegedülni, jót nótáztak énekeltek. Előfordult, hogy cigányzenészek is voltak, mert Apukát jól ismerték, tudták, hogy jól énekel, szeret nótázni, s névnapkor jöttek köszönteni, a nótáit eljátszani. Arra is emlékszem, hogy az ilyen eseményeken iszogattak, jó kedvük volt, de senki nem volt berúgva, mindenki módjával ivott.

Érdekes, hogy Bélának, a férjemnek soha nem volt ilyen családi élménye a korai életében. A családja nem járt semerre, nem hívtak meg senkit, nálunk meg éppen ennek az ellenkezője volt a szokás.

Amíg anyukám anyja, anyai nagymamám élt, gyakran járt hozzánk, mert ő egyedül élt. Gimnazista voltam már, s vasárnaponként, mivel nem messze lakott tőlünk, eljött, de ha nem jött el, akkor anyukám küldött számára ebédet. Biciklivel mentem, és vittem a húslevest, a meggy mártást, a pörköltöt, meg nem tudom, még mit. Persze süteményt is. Picit leültem mellé, és mentem haza.

Karácsonykor csak négyen voltunk. Húsvétkor jöttek, akik jöttek locsolkodni, akkor sonka volt, meg minden hozzá, bár engem nemigen locsoltak meg a fiúk. Nem voltak barátaim. Nem voltak fiúk, hát nem locsoltak engem meg. Aztán gimnáziumban is tiszta lányosztályba jártam.

Anyukám első gyermeke meghalt. Kisújszálláson, a szülés után, a szülőotthonban. Nehéz szülés volt, anyuka úgy mondta, hogy agnyomást kapott a gyermek. A nővérem születése is nehéz szülés volt, ezért amikor anyukám velem volt terhes, úgy gondolták, az eddigi szülésekből tanulva, hogy jobb lesz, ha Szolnokon szül, ott

a bábaképzőben jobban fel vannak készülve mindenre, mint a kisújszállási szülőotthonban, így jobban kezelhető egy komplikáció. Így, amikor a fájásai megjöttek, fölült a vonatra apukámmal együtt, 1955 januárjában, s beutaztak Szolnokra. Bezötykölődtek, az állomástól pedig elsétáltak a talán onnan egy kilométerre lévő bábaképzőbe. Anyukának már szülési fájdalmai voltak. S még aznap este meg is születtem.

Mindenben normális voltam. Ötvencentis hosszú, mint majd Zsuzsi lányom is. Amikor Bélához hozzá akartam menni feleségül, s szükséges volt a születési anyakönyvi kivonat a tanácsházáról, apukám ment el érte. Kérdezték tőle, hogy mikor született Kati? Hát, nem tudja. De nem tetszik rá emlékezni, János bácsi? Apukám erre azt felelte: uram, hogyan emlékeznek! Hétfő volt, és akkora hó volt, hogy mindent elborított. Haza kellett jönnie, majd pedig vissza, délután, és megmondani, hogy január 17. a születésem napja.

Hát ennyit meséltek az én születésemről. Így emlékeztek rá. Keresztanyám, aki a bábaképző melletti szolnoki közgazdasági technikumban tanult, 17 éves volt, emlékszik csupán a nagy izgalomra. Apukám beszólt neki a kollégiumba, hogy itt van anyukám, szülni fog, így aztán ő tudta meg elsőnek, hogy meg is szült. Már apukám, hogy bevették anyukámat, ment ki az állomásra, haza, a nővéremhez. Akire, lehet, a nagyanyám vigyázott, vagy valaki, nem tudom. Mi lányok sokszor voltunk egyedül otthon, hát hova tegyék a gyereket? De nem hiszem, hogy a nővéremet háromévesen otthon hagyták volna egyedül.

Könnyen születtem. S gyorsan, apukám talán ki sem ért az állomásra. Háromszor szült anyukám, s minél több gyereket szül valaki, annál könnyebb a következő. Igen, ötven centivel születtem. Ugyanúgy, mint a Zsuzsi, a lányom is. Alexander, Zsuzsi gyermeke jött nagyobb testhosszal, azt hiszem, 53 centiméterrel, ám bár már 59, s eddig már két rugdalózót nőtt ki, pedig csak négyhetes. Hát iparkodik nőni, persze, a szülei mindegyike majdnem kétméteres. A gyerkóc szerintem a vejemre hasonlít.

Apuka, meglehet szerette volna, ha fia születik, de ezt nem mondta. Inkább azt sajnálta, hogy az első gyermeke meghalt. Zsuzsi lányom most érezte át, hogy milyen lehetett a nagyanyjának, amikor a mama várja, várja, várja a gyermekét, és háába születik meg, egyszer csak nincs.

Apuka rajongott a lányaiért, lányos apa volt, de hát mi mást is tehetett volna? Jól tanultunk, nem volt panasz ránk, rendesen viselkedtünk, úgyhogy büszke volt ránk mindig. Néha, mert a kocsmába, tudod, be-bejárt ez-az, olykor valamelyik tanárunk, aki jókat mondott rólunk, és ő nagyon örült, hogy az ő gyerekei ilyenek. A nővérem is élvezte a tanulást, közgazdaságtanból PhD-je van, apuka úgy látta már gyerekkorunkban, hogy nem fogunk szégyent hozni rá felnőttkorunkban sem. Az is hozzátartozik érdekességképpen, hogy jóformán alig található Amerikában olyan nőkutató, akinek ne kutató vagy tudós valaki lett volna valamelyik szülője vagy a házastársa. Tudható, szerte a világban milyen kanyargós az útja a fizikai dolgozók gyerekeinek. Egyébként a kutatók majd' mindnek diplomások a szülei. Én mindig megkérdeztem a sok-sok magyart, ők hogyan látják: érdekes, hogy olykor ugyan támogatták a fizikai dolgozók gyerekeit, de mégis túl kevesen vannak, s még kevesebben, akik Amerikába elvetődve is megállják a helyüket. A kutatásban, még az amerikaiakat is nézve, nehéz, ha a nő egyedül van a családban tudományos pályán, és a férje pedig más területen dolgozik. A házastársak ugyanis párban csinálják a kutatást. Egyedül elérni bármit is sokkal-sokkal nehezebb.

Állítólag veszekedős voltam, és olykor a nővéremet meg is haraptam: a fogaim nyoma a mai napig meglátszik a karján. Amúgy jó testvérek voltunk. Ő segített nekem. Nálunk a szülők nem taníttatták az iskolai anyagot, inkább a testvéremnek mondták, hogy nézzen rám, és ha valamit nem tudtam, akkor ő segített. Amúgy mindent megcsináltunk magunktól. A szüleim nem foglalkoztak a tananyaggal, azt sem kérték, hogy mondjunk vissza valamit. Arra kérdeztek rá, hogy mi volt az iskolában, kaptam-e sárga cédulát, piros cédulát, valamilyen jegyet. A nővérem mondta el, ha valamit nem tudtam, mi a helyes válasz. Neki voltak barátnői, így aztán nekem is,

az ő barátai a barátimmá váltak: a legjobb barátnőjének a bátyja is közénk tartozott, a mi utcánkban laktak, s ennek a fiúnak a korosztályából is mindenki a barátunk lett. Aki gyerek ott volt, az mindegyik ott „randalírozott” az utcán. Mindenki az utcán játszott, meg a zugban. Labdázunk, ipiapacsoltunk, bújócskázunk rengeteget, meg otthon homokoztunk. Tudom, imádtuk, apukám minden évben hozott új homokot, homokvárat építettünk, de a házunknál is volt külön kertünk a testvéremmel, azt mi vetettük tele, s vártuk, hogy kibújjanak a növények. Ezt csinálták mások is a gyerekeikkel, mindenkinek volt kiskertje, kis valamije, amit ő felügyelt, ápolt, tartott fenn. Persze ezek a kiskertek a legrosszabb helyeken voltak, mert a francnak se kellett, a gyerekeknek meg alkalmasak voltak próbálkozásokra.

És az utca volt az életterünk! Mindig oda mentünk. Nem kellett ahhoz engedélyt se kérni. Ott történt minden. Lovon jött és dobolt a kisbíró. Azt hiszem, manapság ilyesmi a neve a kisújszállási újságnak is, amelyik a helyi eseményekről hírt ad. Jött és dobolt, s mi máris rohantunk kifelé az utcára, lovon érkezett, és odaálltunk, körbevettük, pedig csak annyi hírt mondott, hogy hétfőn tyúkoltság lesz. Be kell zárni a tyúkokat, ki ne engedje senki, illetve hogy valakinek segíteni kell a tyúkoltnak, kiadogatni az ólból a tyúkokat. Az utcai kút körül cserélték az utcában lakók az információkat. Mentek vízért a kútra, legalább egy ember már ott várakozott, nyomta a vizet, és attól megtudták, mi történt a városban, a szomszédságban. Gyakran sok ember téblábolt a kútnál, már tele voltak a kannák és a vedrek, mégsem mentek még haza, a végtelenségig beszélgettek.

Kutyát nem tartottunk. Nem és nem, mert anyukám nagyon félt tőle. Apukám akart kutyát, de mivel anyukámat egy jószág gyerekkorában megharapta, annyira tartott a kutyától, hogy ezért aztán nem lehetett kutyánk. Holott apukám szerette. A szomszédunkban, mikor a Kossuth Lajos utcán laktunk, élt egy kutya. A szomszéd egy német juhászkutyát tartott, annak apukám mindig vitt enni, hordta oda a csontot. A lányommal, a kicsi Zsuzsival is át-átment hozzá, megnézték a Brigít. Briginek hívták a kutyát.

Macskánk mindig volt. A mama is mindig tartott macskát. A testvérem ugyancsak szerette, de én nem nagyon macskáztam. Zsuzsika is ott szeretgette a cicákat.

A többi állat a baromfiudvarban élt. Neveltünk kacskákat; anyukám, mikor kicsi voltam, mindig tömött kacskákat ősszel, hogy legyen annak sok zsírja. Gyöngytyúkot is tartottunk, ha nem is állandóan. Karácsonykor szinte mindig pulykát ettünk. Egy nagy pulykát süttöttünk, emiatt tanyasi pulykát vettünk, olyan feketét.

Nőtt egy nagy eperfa a tyúkudvar közepén, arra sokszor fölmásztam, pedig eper az nem termett rajta, úgyhogy eprészni a szomszédokhoz jártam, mert azoknak nagyon jó eperfaik voltak, ott csüngtünk rajtuk egy-két hétig, miután az iskolának vége volt, mert akkor érett az eper. Június 8-a után, vagy valahogy így.

A miénkre csak fölmentem, mivel volt rajta galambfészek, vadgalambé, és megnéztem, hogy van-e már benne tojás. Máskor meg azért másztam vissza, kikeltek-e a fiókák, nem bántottam őket, csak megnéztem. Fekete eper termelt volna a fán, de nem volt rajta szinte egy szem se. Nem volt hajlandó epert termelni, a szegény tyúkoknak nem hullott le semmi.

A disznóól mellett volt egy másik eperfa, egy fehér, annak jó íze volt, csak ott a disznószar, az ugyancsak büdös, így aztán ott nem szerettem lenni. De a szomszédnak fölmásztam a fájára, annak nagyon szép lila epre termelt. Néha le is estem, de nem zúztam nagyon össze magam.

Móri Juci barátnőméknak tehenük is volt. Azt láttam elleni is kisgyerek koromban. Ott álltam a közelében, húzták ki belőle a kisborjút, ott feküdt a tehen a földön, s egyszer csak megszületett a kis jószág. Érdekes volt. Elevenen emlékszem, mintha csak most lett volna. Pedig tíz éves, ha lehettem, de már mint alsó tagozatos iskolás.

Anyukám emlegette, hogy volt egy néni, ő most is él, akivel konfrontált anyukám a piacon, hogy apuka revansista, nem tudom már, minek is nevezte még anyukámat, merthogy kilökték a szövetkezetből, s ez a néni nagy kommunista volt, és felháborítóan tartotta, hogy egy revansista kölykét beveszik az óvodába.

Különös a világ. Apukámat, amikor '56 után utcára tették, a határozatot Vigh Elek írta alá, az, aki aztán a rendszerváltás után elsőként kapta meg Kisújszállás díszpolgári címét. Mikor én is megkaptam, eszembe jutott, de nem szóltam egy szót sem, hiszen a leszármazottjai is ott laknak, akik aztán végképp nem tehetnek semmiről, Vigh Elek pedig réges-rég meghalt. Elgondolkodtam, hogy miféle is az emlékezet természetrajza. Ugyanazt a díjat kapta meg az, aki kitette apukám szűrét, s apukám lánya, azaz én. Persze az olyan kis településen, ahol ilyesmi előfordul, ott mindenki mindent tud.

Tízegynéhány ezren, ha laknak Kisújszálláson. Nem volt ez akkor sem nagyobb szám, amikor még a településen éltem. Kisújszállás majdnem Magyarország közepén, a Nagykunságban található, ősi kun múltú, a háborúkban sokszor kihalt település, de a 18. században annyi lakosa volt, hogy innen telepítettek be innen több bácskai helységet. Bácskában is élnek Karikók. Kisújszállás Mária Terézia császárnő korától város. A városság pedig azt jelentette, hogy nagyon sok közellátást biztosító intézménye volt.

Én már mint nagycsoportos a Marjalaki utcához közel eső főutcai, nagyon szép óvodába jártam, még az óvodai vizsgám is ott volt. Mi mindig jártunk óvodába. Nővérem is járt, de mert három évvel idősebb nálam, ő másik csoportban volt. A magam csoportjáról alig van emlékem. Szerintem nekem nem nagyon voltak ott barátaim. Arra azonban emlékszem, hogy az óvá néni kivételezett Dobrai Sanyival meg Kémeri Marikával. Mindig őket választotta, mindig ők voltak a kedvencek. Ez a semmiség megmaradt a gyerekkori eszemben, így megmaradtak bennem. Hiszen olyan rosszul esett. Hasonló eset úttörő koromból is van. Az úttörőházban tartottak valami rendezvényt, még általános iskolás voltam, és nagyon jelentkeztem, mert Elemér bácsi önként jelentkezőket kért egy eseményhez, de hiába jelentkeztem. Nagyon akartam menni, mégsem szólított fel. Másokat hívott ki, az állatorvos ikreit, na, gyertek ti! Ilyesmi kivételezések megragadtak bennem, s mindig én voltam, akit kinyomtak, kihagytak.

Örömteli óvodai esemény egyedül a Sabin-cseppek megkapása volt. Ültünk körben, és egy kiskanállal adták be, de nem tudom, hogy miért ez maradt meg. Az, hogy játszunk, az, hogy bármit csinálunk, semmi, de semmi nem maradt meg. Senkit sem tudok megnevezni, hogy kik voltak az óvodás társaink, csak onnan, ha látom a fényképen. Sokszor gondolkodom, hogy miért ez a szelektivitása az agynak, hogy valamiből miért az marad meg? Pedig három év hosszú idő, s én kis-, közép- és nagycsoportba is jártam.

Az óvodába belépve lemosták a cipőm talpát. Az óvodában szőnyeg volt a parkettára terítve, és mi a sáros utcáról érkeztünk. És arra emlékszem, hogy tartani kellett a cipőnket, s az egyik dadus néni is nagyon durva volt, nagy mérgesen elkapta a lábunkat, egy vaskóval levágta a sarat, majd ronggyal lemosta a vödörnél a talpukat, föl kellett szárítani, és utána mehettünk be.

A cipők! Aj, a cipők! Mi mindenkor nagyon szépen felöltöztünk. És állandóan ügyelnünk kellett a cipőnkre! A cipőpucolás minden iskolába indulás előtt megvolt. Egyszer apukám hazajött, és már ki volt pucolva a cipőm, s mondta, hogy a gimnázium gondnoka az osztálytársa és katonatársa volt, és azt mondta, hogy bemehetünk a gimnáziumba. Általános iskolás voltam, alsó tagozatos, és éppen ki volt pucolva a cipőm, de nem bántam, és elmentünk a gimnáziumot megnézni. A tüzokot hihetetlen nagyra láttam. A gimnáziumnak szép szertárja volt, ugyanis sok mindent kaptak Budapestről, valódi gyűjteményt mondhatott magának. Mivel a budapesti leégett, egyedül ezek maradtak meg. De volt közetgyűjtemény meg minden egyéb is. Végigjártunk mindent, a termekben és a folyosókon baromi nagy ajtó volt, még most is nagyok azok. Ez a látogatás nagy hatással volt az életemre. Amikor hazamentünk, újra ki kellett pucolni a cipőmet. Mert hát mihozzánk mindig sáros volt az út.

Nekünk nem volt hócipőnk, soha nem volt ilyesmi: akik abban mentek az iskolába, azoknak le kellett tenni a hócipőt, azt a csatos fehéret. Nekem bokszos

cípőm volt, nem volt hócipő. De voltak gyerekek, akiknek, miként a tanár bácsinak is, kalucsnijuk volt, amibe bedugták a rendes cipőjüket. De nekünk nem volt, és emiatt szüntelenül pucoltuk a cipőnket. Még nyáron is folyton cipőt tisztítottam, azaz szandált, amelyet a Szilvia nevű, fehérre fogó anyaggal kellett kimázolni.

Amikor megnéztem egy képsorozatot az óvodában, meg aztán később az uszodában vagy a fürdőben készülteket, mindenütt ugyanaz a piros-fehér pöttyös szoknya van rajtam. Néha már egészen rövid, de még mindig az. Úgy látszik, nem nagyon volt más. Egyetlen szekrényünk volt abban a szobában az apukám, az anyukám és a mi számunkra. Az összes ruhánkat abban tároltuk. Mi nem bántuk, hát mindennap abban mentünk. Nem cserélgettük, hogy majd mindennap más ruhában megyünk. A harisnyánkat fölvertük, és kész. Maximum a harisnyánkat mostuk ki este. Azt odatettük a kályha mellé, hogy reggelre megszáradjon. Vagy a bugyit. De amúgy a ruhánkat ritkábban. Azokat hétvégén kimostuk, hétfőn reggel felvertük ugyanazt. Hogy fért volna egy kis szekrénybe több ruha?

Szombatonként az üstházban melegítettük a vizet, engem raktak a kádba elsőnek, ezért nagyon bírom a forró. És amikor mindenki abban a vízben megfürdött, ki kellett vinni a kádat, nagyon nehéz volt, a nővéremmel fogtuk egyik végén, a másik végén meg apuka, így öntöttük ki a vizet az udvarra.

Anyukám otthon mindent megcsinált, kötött, a pulóvereket például gyapjúból kötötte, ő csinálta a fonalat, abból kötött nekünk. A színét is ő adta, színesre főzött, volt valami bordó színű cuccom. Mindent megvarrt, szóval állandóan dolgozott, mint bárki más.

Írni, olvasni és számolni az iskolában tanultam meg. Oda sok tanár gyermeke járt, akik már az alapokat megtanulták. Én az első általános iskolában 4,00 lettem. Akkor kezdtem azt elsajátítani, amiben ők már járatosak lehettek. Szerintem akkor ébredtem rá először, talán későn, hogy a többiek mennyivel többet tudnak nálam. Ez nem tett elégedetté. Ha valakinek be kell hozni az elmaradását, akkor úgy belelendül, mert látja, hogy a többi már ír-olvas, hogy a végén felturbózza magát. Szerintem ez afféle megszaladásos esemény, amit mind az evolúcióból, mint az egyedfejlődésből ismerhetünk. Azok, akik hátrányban voltak, vagy akik azt gondolták magukról, hogy elmaradtak, önmozgásba jönnek, hajtja őket a becsvágy, mígnem a többiek egyszer észreveszik, hogy ők meg leültek. A bevándorlók is gyorsan képesek alkalmazkodni a környezethez, gyorsabban váltanak, mint azok, akik beleszoktak a viszonyokba. Meglehet, kétszer annyit kell produkálni, de a végén úgy belezsösz, hogy nem érzed a megfeszített iramot.

A nővéremmel sosem rivalizáltunk. Korán belátható volt, mire nem vagyunk képesek, s talán az is, hogy mire igen. Első osztályba kerülve, mivel akkor indult a zeneiskola, szerettem volna, ha zenei tagozatra megyek. Oda jó lett volna bejutni, a városban mindenki ezt szerette volna. Mivel apukám tanított hegedülni, de mert sem a nővéremnek, sem nekem nem volt hallásunk, esélyünk sem volt bejutni. Arra emlékszem, hogy egyszer a popómra csapott apukám a vonóval, s 5–10 perc foglalkozás után ezzel mindkettőn beláttuk, hogy nem kerülhetek zenei pályára. Nem fogom apukám zenei vágyait beteljesíteni. Az első osztályba nem oda vettek föl, ahova a szüleim szerették volna, így aztán a híres Kossuth iskola helyett a rivális Arany iskolát erősítettem, mert hát csak oda kellett menni.

A városban főleg református vallásúak éltek, de a lakosok többsége nem volt sem templomjáró, sem pedig vallásos. Mi nem jártunk templomba. Azt azonban tudom, hogy apukám adott pénzt a templom tornyának a javítására, mert azt mondta, hogy az nagyon szép volt. Lebombázták, és az újjáépítéskor csak palából tettek rá egy sátozott, mert nem volt meg a torony. Istenről mi nem beszéltünk. A nővérem konfirmált ugyan, de én nem. Én csakis azért akartam, mert akkor kaptam volna fehér rakott szoknyát, de így aztán sose lett fehér rakott szoknya. Valójában engem a konfirmálás nem érdekelt, ha érdekel, nyilván engedik a szüleim, ahogy a nővéremnek is megengedték. Így iskolán kívüli vallásos oktatást sem kaptam, az iskolában pedig nem volt.

Az Arany János utcai iskola eredetileg egyházi iskola volt, a református felekezé-
té. A rendszerváltás után ismét református iskola lett. Egyébként ebben az Arany
János iskolában maga Arany János is tanított, amikor Debrecenből lejött. A Móricz
Zsigmond Gimnáziumban pedig Móricz Zsigmond érettségizett.

Arany János egy évet tanított itt, ezernyolcszázharmincnyolcban, mivel az iskolám
épülete később épült, nem ugyanabban az épületben, ahová jártam, de az Arany Já-
nos iskola róla kapta a nevét. Innen volt az intézmény neve. Ez a múlt pedig meg-
adta az iskolai ünnepegek szónoklataihoz az alap gondolatokat, állandó hivatko-
zási alappá vált.

Anyukám egyszer, a 60-as évek elején elvitt bennünket Budapestre a nővéremmel,
voltunk az állatkertben, láttam vízilovat és persze majmot. Biztos láttam a többi ál-
latot is, de azokra nem emlékszem. Átmentünk a Vidám Parkba, az elvarázsolt kas-
tély hordójára emlékszem, amiben mindig elestem. Az elvarázsolt kastélyban ösz-
szevissza mentem. Az alagútban a kocsid ide-oda csapódott, és jaj, de megijedtünk.

Cirkuszba mentünk, apukám nagyon szerette a bohócot, aztán május elsején fel-
vonulásra, s az augusztus 20-i ünnepségre. Amikor a városi megmozdulások voltak,
azokon ott voltunk mi is. Cirkuszban, ha megfordultunk, akkor az a hozzánk ér-
kezett vándorcirkusz volt.

Gyerekkoromból a bálnára is emlékszem, egy nagy bálnát hordoztak körbe Ma-
gyarországon. Elvittek a szüleim, megcsodáltuk mi is az óriásbálnát. Körbe lehe-
tett járni, óriási volt, és akkor külön meg lehetett nézni néhány szervét, azok ki vol-
tak rakva. Talán '61-ben volt. Irdatlan teherkocsikkal hurcolták városról városra.

Talán Gagarin évében, igen! 1961. április 12-én mi is felnéztünk az égre. Én ku-
tattam, hogy van-e valaki, aki ott kering, ott megy. '61-ben volt, akkor már hétéves
voltam. Amúgy '61-ben, májusban közölték le, fedezték fel, hogy van messenger RNS.
Két cikk jelent meg a Nature-ben. Addig csak keresték, kell, hogy legyen. Hát a kro-
moszóma nem jön ki a sejtből, és a fehérje mégiscsak a citoplazma. Hogy a francba
tudja a citoplazma, hogy mit kell csinálnia? És akkor – a bálnával és Gagarinnal egy
időben – fölfedezik. S amit még '61-ben fölfedeztek Gagarin repülése után az a ge-
netikai kód! Az májusban történt, amikor az NIH-ben elkezdtek homopolimereket
csinálni, és nézni, hogy milyen aminosavnak melyik kód felel meg. Akkor volt az
első a poli-U, amelyik a polifenilalanint csinálja. Ez volt az első. És a beépült ra-
dioaktív polifenilalanin elkészült, Marshall Nirenberg Nobel-díjat kapott érte. De
valójában a kísérlet nagy eredményhez vezetett! Az első messengeres konferencián
elmeséltem az egész RNS történetét, és szóltam arról is, hogy Marshall Nirenberg
megkapta a Nobel-díjat. A szünetben odajön valaki, megkopogtat, és mondja: A kí-
sérletet Heinrich Matthaei csinálta, aki az én apósom, és '61-ben, éppen amikor
a feleségem is született. Nirenberg is, meg Heinrich is 31–32 éves volt akkor. S az
apósom hajnali három órakor kapta meg az eredményt, hogy a polifenilalanin be-
leépült. Így volt meg az első lépés, azaz hogy az UUU a fenilalanint kódolja. Utána
a poli-C alapján megtudták, hogy az prolin, s ezt ugyanabban az évben szeptember-
ben le is közölték. Szóval a kódot feltörték. Utána két év kellett, hogy mindegyiket
beazonosítsák. Így lett a messenger RNS felfedezve. Gagarin évében.

S 1961. április 12-én, igen, fölneztünk, fölneztünk, hogy ott van, de nem lát-
tuk, csak úgy az ég alá álltunk. Megszakították az óránkat, bemondták az eseményt
az iskolai vezetékés rádióban. ■ ■ ■

Karikó Katalin (1955) Széchenyi-díjas magyar biokémikus. Az Amerikai Egyesült Államokban
él. A mainzi BioNTech alelnöke, a mRNS-alapú vakcinák technológiájának szabadalmaztatója.

Géczi János (1954) József Attila-díjas író és képzőművész. Összegyűjtött versei 2021-ben
jelentek meg a Kalligram Kiadónál.

Elképzélhetjük, de

Sosem fogjuk megtudni,
milyen lehet
Anthony Hopkins
macskájának lenni.

Obama születésnapja

egy korsó csapolt kofolát iszom
közben két nyelven köszön el tőlem egy motyogós részeg
egyen sem köszönök vissza
ez nem az a nap
és bár az is teljesen független
hogy ma van Barack Obama születésnapja
nem tudnám megmondani én mit ünneplek éppen
mert ezen a születésnapon kívül
ami
lássuk be
önmagában óriás dolog
nincs mit ünnepelnem
hosszú Marsot szívok
kiderült hogy rövidet már nem is gyártanak
így múlnak el
oda sem nézel
és nincs valami már
amire úgysem volt sosem szükséged soha
és érzed a fájdalmat
de ezt a fájdalmat ismered
mondanál róla valamit
de semmit sem akarsz mondani róla
nem most történt

csak most esett meg
nem itt élsz
nem ezt éled
nem ebben a szívélyességben
nem ebben a szívélytelenségben
ahol büszkén viseljük összetartozásunk
miközben nem tartozik össze ez az
összetartozás
és van vagy legalábbis volt már és lesz is
több olyan pillanat
amikor kezek tapadnak szájakra
ha ugyanarról a tőről
az egészen mást jelent
ahogy az is
ha nem
és nem kell itt semmi fölé de semmi alá se állni
nincs az a métely
ami az esőtől megvéd
és nincs az az eső
amitől védekezned kellene
és ha épp nem is akartál ennyi mindent mondani
hát felszabadítanak a tények
és komolyan csak ez a hála sodor
mit kezdesz a hálával

semmit
a hálával soha semmit
nem szabad
nem lehet
jelent valamit bizonyára
könnyeid csatornarendszere is
és az hogy
még most is magadhoz ölelnéd a világot
csak most már minek
és épp ezért
most csak igazán
mondhatnál valamit a szerelemről
amiről most már három éve
tényleg van mondanivalód
és épp ezért nem mondasz semmit arról sem
és a rádió kérdésére
hogy én pedig gyűjtök-e valamit
nem mondhatom azt hogy
békenóbeldíjat
de miért nem mondhatom azt
mikor lesz valamiből szándék
mikor szűnt meg a szándék szándékozni
hol van a mérhetetlen szeretet
ki méri meg a mérhetetlen szerelmet
kit akarok itt védeni
és kit akarok meggyőzni
87 perccel a vonat indulása előtt
hány nyelven akarom elhallgatni
aminek amúgy sem kellene soha kimondatnia
hogy hogyan csapódunk neki ezeknek a falaknak
és mire vélhető a visszhang
miért mi vagyunk a visszhang
és én most nem akarok visszhang lenni
semmi mást nem akarok csinálni
gyűjteménybe kezdek
se békét se nóbelt se díjat
de mostantól
hogy valami még rendben tűnjön ebben a világban
gyűjteni fogom
Barack Obama születésnapjait

■ **Nagy Hajnal Csilla** (1992) költő. Legutóbbi kötete a *Miért félünk az örültektől* (Kalligram, 2016). Kisregénye, a *Hét* a napokban jelenik meg a Scolarnál. Isztambulban él.

Tűz

M eleg volt, mintha örökké akarna tartani a nyár. A szőlőtőkéken az érett szemek, úgy tűnt, mindjárt kipattannak a napon, még egy-két óra, és túlérnek, édes levük végigcsorog a leveleken az odagyűlő darazsak örömére. Forrók voltak a szemek, forró volt Kászim tenyere alatt maga a szőlővessző fája, rezzenetlen és felhőtlen az ég, csak a csósz kutyájának lihegése hallatszott a hatalmas csöndben és a méhes zúgása.

A hegy kékes vonala úgy rajzolódott ki az ég alatt, akárha nyár közepe volna, nyoma sem volt annak a finom ködnek, amely októberben még a verőfényes napokon is látszik a levegőben, ha messzire tekint az ember.

A világ szép volt, olyan szép, amilyen talán még sohasem. Minden, amit maga körül látott, új értelmet kapott, a tenyerén méregetett, súlyos szőlőfürt, a gyümölcs feszülő héján visszatükröződő ég és a saját szeme, amelyet szintén meglátott ebben a különös tükörben, a lába alatti fűcsomó tetején a napon pihenő pillangó, a csósz kunyhója felől odahallatszó neszezés, arrébb, az almafáról hallatszó madárfütty, az ős illata, amely összekeveredett a napon felmelegedett szőlőtöke illatával, és a müezzín idehallatszó szólítása még sohasem tűnt ennyire magától értetődőnek.

Mintha örök idő óta állna itt, akárhányadik alakban, és örök idők óta lenne mindez így, a gyümölcs, a lepke, a madár, a napsütés és az ének, és a lába alatt a város, Pecuj.

A szokatlan őszi nyárban a szőlőfürtöt tartó kezét úgy nézte, mintha először látná, kívülről nézte az embert, aki áll a napon, a kezében a szőlőfürttel, a lába alatt a fűcsomóval, amelyen egy pillangó hol kitárja, hol összecsukja a szárnyait, a feje felett egy, a lombok közt bujkáló madárral, amely a müezzín énekével különös módon összehangzóan dalol, mintha ketten is hívnák imára.

Kászim szíve összeszorult. A szemét behunyta, hagyta, hogy vörös és zöld körök eltűnjenek, és csak akkor kezdett el imádkozni.

Különösképp így, ima közben távolabb érezte magát Alláhtól, mint az előbb, amikor egyszerűen állt a napon.

Amióta Zrínyi hadai beözönlöttek a városba, szétdúlták a boltokat, a vitézeik felrugdalták a csársiban a kereskedők padjait, kihúzták őket, mint a halott kutyákat, aztán kidobálták a boltokból a kelméket, a szőnyegeteket, az üvegárut és az edényeket, amelyek riptyára törve betérítették a földet, és szilánkjaik és darabjaik összekeveredtek a szétnyomódott

gyümölcsökkel és kiszórt fűszerekkel, hogy az egész csársiban citrom-, narancs- és fahéj-illat terjengett a vitézek nyomában, amely másnapra rohadásszággá és verejtékbűzzé vált, Kászim azóta nem tudott imádkozni, akárhogy igyekezett. Most sajnálta, hogy megzavarta az imával az előbbi, ima nélküli imáját, ám a gondolatától, hogy volna olyan ima, amely nem szabályos, megborzongott.

Gyerek volt még, amikor végignézte a keresztény vitézek dúlását. Nem tudott megmozdulni. Az apja ráfeküdt az árura, a mindenféle kendőkre és vászakra, amelyeket nemrég hozott fel Szarajevóból, hetekig odavolt, és a kis Kászimot megkérte, hogy naponta látogassa meg az dédapját a kolostorban. Kászim a többi dédunokával leült a macar baba lábához, ám az öreg hályogos, kék pillantása épp csak átsöpört rajtuk. Verseket, máskor meséket mondott, amelyeket nem fejezett be, ám míg a többiek el-elszőkdöstek vagy rendetlenkedtek, ő mozdulatlanul ült az öreg lábánál, és megpróbálta kitalálni az összevissza keveredő történetek értelmét, vagy hogy az öreg miért kezdett el valamit mesélni a fiúról, aki kereste a szerelmét a sivatagban, majd fejezte be ehelyett Rúmi egy történetét, aki az uralkodót oktatta a jó kormányzásra, valahogy úgy, hogy az igazi úr maga is inkább szolga. Napról napra leült az öreg lábához, aki egy idő után mintha már csak hozzá szólt volna, a többieket legyekként elhessentve, ha rendetlenkedtek.

Minél többet ült a lábánál, annál inkább úgy tűnt neki, hogy a macar baba, akit Idrisz unokájának mondtak, és az ő dédapjának, tanítja őt, csak nem sorban mondja el a dolgokat, mint a muaríf, hanem összekeveri a mondatokat és a verssorokat, amint az asszonyok a tészta hozzávalóit, neki pedig az a feladata, hogy szétválogassa és minden darabot a megfelelő darabhoz illesszen. Ahogy a Koránt is könnyen tanulta, úgy könnyen megjegyezte a baba minden mondatát is. Néha öt vagy hat napig sem értette, hogy mire mi következik, olyankor butának érezte magát, és este, mielőtt elaludt, könnyes lett a szeme.

Tudom, hogy tanít engem. Őket is tanítaná, de ők vakok és süketek. Én nem vagyok vak és süket, de nem vagyok elég okos – gondolta, és halkán sírni kezdett, de mert szégyellte a könnyeit, összeharapta az öklét, és reggel jókor felkelt, hogy gondolkozzék a baba szavaiban. Máskor hirtelen világosodott meg egy-egy összefüggés, megértette, hogy a fiú a lányt úgy keresi a sivatagban, mint ahogy a hívő Allahot keresi, ám a keresés kínjában és félelmében úgy elvakul, hogy amikor meglátja, nem ismeri fel.

Vajon nem épp az imént mutatta meg magát a mindenható, én pedig imádkozni kezdtem ahelyett, hogy egyszerűen láttam volna? – jutott az eszébe.

Amikor a dédapja történetei lassan összeállni látszottak, hazajött az apja, és maga mellé rendelte a boltba. A vállára vett egy-egy vég vásznat, ledobta a megjelölt sarokba, az apja intésére odaállt mellé, hogy megtapogassa a selymek és szőttek anyagát, hogy megszagolja őket, hogy megnézza a mintájukat, ám mindezt kelletlenül tette, ami miatt az apja rá is ripakodott.

Tele volt a bolt áruval, amikor rájuk törtek. Az apját a szeme láttára rángatták ki, ugyanúgy, mint a többieket, akik az életüket kevésbé tartották fontosnak, mint az fűszerekben, bálákban álló vagyonukat, vagy talán megértették, hogy úgyszincs hová menniük. Az egyik meghalt, a másik nem.

Ferhád, a kardműves, akinek a dédapja is ebben a boltban árult, annak ellenére is túlélte, hogy a saját fegyverei közt a saját vérében feküdt órákon át, de estére kiderült, hogy épp csak a vállát karcolta meg egy penge. Az apja holtan maradt a boltja előtt, noha seb nem látszott rajta, egyszerűen elsodorták a csetepatéban, őt pedig egy kéz arrébb taszította, mintha kölyökkutya lenne, egy magyar vitéz kiabált rá rácul, hogy takarodjon innen, és mentse az életét.

Behúzódott a bolt legmélyére, és mert az áru nagy része már úgyis ki volt hajigálva, a kutya se nézett rá. Nem tudta, hogy órákig vagy napokig ült ott bent.

Már csönd volt, elült a jajgatás és a kiabálás is, amikor kimerészkedett. Az apja üveges szeme épp rápillantott. Egy idegen testnek tűnt, egy elhajtott tárgynak a sok más összetört, elhajtott tárgy közt. Hullák közt, cserépen és szétkent gyümölcsön járt. Egy sarokból nyöszörgés hallatszott, ám amikor odasietett, csak egy kutyát talált, nem lehetett eldönteni, hogy a saját vagy egy ember vérében. Nem tudta, mit tegyen, végül Ferhád boltja elől elvett egy rövid tört, és az állat hátába szúrta, majd elfordult, és hányt. A csársi, ahol máskor, fő-

leg péntek délelőtt úgy kellett átfurakodni a tömegben, most üres volt, mintha maga a hely is meghalt volna. A budai oldal felől beomlott a tető, csoda, hogy nem terjedt tovább a tűz.

Tudta, hogy ki kellene mennie, de nem bírta. Ugyanaz az erő, amely arra kényszerítette, hogy a dédapja lábánál üljön, és megpróbálja megérteni, amire az tanítja, most arra kényszerítette, hogy egyenként megnézze a halottakat, megálljon felettük, majd bepillantson a boltokba. A legtöbben vaksötét volt, a boltocskák közti utcákon épp csak félhomály, bár világos lehetett odakint, mert napfény szűrődött át a csársit beborító deszkatetőzet résein. Valahol beszakadhatott a tető, mert közepén, egy foltban éles szélű foltot rajzolt a padlóra a fény, amely oly igen hasonlított arra a fényfoltra, amelyet Kászim dzsámijában látni, ha az ember késő délután tér be, amikor a nap csak az egyik ablakot éri. Beleállt a fényfoltba. Minden, ami körülötte volt, abban a pillanatban teljes sötétségbe borult. Az apjára gondolt. A gyászra, amit éreznie kellene, és a mondatokra, amelyeket mondania kellene. Nem érzett és nem mondott semmit. Üresség volt benne, egyszerre fényes és vak úr.

A kijáratot két döglött teve teteme torlaszolta el. Az egyiknek a fejére egy turbánt tettek, gyakorlatlan kézzel. Levette róla és eldobta, automatikusan. Üresek voltak az utcák, becsukva, némán álltak a házak. A kádi csorgójánál megmosta az arcát.

Mindent, amit látott, benne maradt a fejében, akárha a Korán szavait tanulná. A csársi romjai, a halottak arca, a teve idétlen, döglötten is vigyorogni látszó pofája, a keresztény vitéz mérges és kétségbeesett arca, aki arrébb lódította az útból, a szavainak a dallama, amikor rákiabált, az apja örült tekintete, ahogy ráfekszik arra a vég vászonra, és magához öleli, a döglődő kutya nyüszítése, mindent fel tudott idézni azóta is, akármikor. Húsz év telt el, de minden, ami azóta történt, lényegtelennek tűnt.

Ott, a napon állva megértette, hogy bárki más lehetett volna a felesége, bárki más lehetett volna a fia, bármi más lehetett volna a foglalkozása. Módos ember volt pedig, és pénteken, ha megjelent a dzsámiban, szétnyílt előtte a tömeg, az öregek, aztán a fiatalok is mondogatni kezdték, hogy az apja arcát viseli, aki Kászim, a dzsámi építőjének arcát viselte, ráadásul még Kászimnak is hívják.

Mindegy volt. Minden mindegy volt, nem olyan értelemben, hogy ne lett volna hálás Allahnak a családjáért vagy a jó módért, amit a bolt és a gyümölcsös meg a város határában legeltetett birkanyáj hozott. Csak épp mintha nem a saját életét élné. Az az ember, akinek az útján végig kellett volna mennie, ott maradt gyerekként a dédapja lábánál. Utoljára akkor volt meg, amikor a keresztények dúlása után vizet merített a tenyerébe a kádi csorgójánál, és megmosta az arcát.

A dédapja nem sokkal a város feldúlása után halt meg. Ő jelentette neki az apja halálát, de az öreg csak nézett maga elé, majd a magyarok nyelvén mondott valamit. Már teljesen vak volt. Pár nap múlva egy szerzetes kopogott náluk, hogy meghalt az öreg.

Akkor nem gondolt rá többet. Nem lehetett. Neki az apja helyére kellett állni. Nem állhatott a macar baba helyére. Valaki nem állhat egyszerre két ember helyére. De vajon mi lett volna a maga útja. Rúmi azt mondja, az összes többi út nem a te utad. Csak a magad útja a te utad – hallotta magában a hangot, amelyet utoljára talán akkor hallott, amikor az üzlet hátsó részében kuporgott, miközben a részeg katonák feldúltak mindent körülötte. A hang, amely talán mindenki másnak azt tanácsolta volna, meneküljön, amerre lát, neki azt mondta, maradjon. Maradjon, amíg vége lesz. És ő maradt. Azóta nem hallotta a hangot, amely nem szavakkal beszél, mégis pontosan közli, hogy mit akar.

Nagy éhség jött utána. Hónapokig alig ettek – jutott eszébe, és az is, hogy a gyász negyven napja után a város újra élni kezdett, úgy tett, mintha nem történt volna semmi, lázálom lett volna az egész, vagy sakkjátszma, amelyben levettek ugyan néhány figurát, ám a következő játszmaiban mindegyik újra a helyén állt már, legfeljebb egy másik változatban. Ferhád a helyén maradt, ő beállt az apja helyére, a maciar baba helyett meg a mevlevi előjáróhoz járnak a fejfájósok és azok, akik azt hitték, meggyógyítható csak a test a lélek nélkül, pedig, ha a lelkük ép lett volna, nem lett volna beteg a testük, mégis az utóbbit óhajtották gyógyíttatni mindenekelőtt.

Kászim, mint oly sokszor megesett vele, megint elvesztette az időérzékét, nem tudta, egy órája, vagy fél napja áll a szőlőben, ám abból, hogy a nap alig haladt arrébb az égen,

és hogy a pillangó is ott volt még a lába előtti fücsomón, és a szőlőfürt szemeiben ugyan-
az a kék ég tükröződött, úgy sejtette, alig pár perc telhetett el.

Lenézett a városra, és a szívébe megint belemart valami ismeretlen fájdalom, rosszabb,
mint a gyászé, és rémületesebb, mint annak a pillanatnak az emlékéé, amikor látta apját
összeesni a bolt előtt.

Mintha már vége lenne az egésznek. Amikor megkapták a hírt, hogy Buda elesett, a gaz-
dagabb kereskedők elkezdtek csomagolni. Nagy csapatokban indultak el a folyó felé, a ka-
ravánok igyekeztek még a tél beállta előtt eljutni Djakovóba, Szarajevóba, vagy még mesz-
zebb. A mevlevik kolostorából is fogyatkoztak a lakók, a cellák egy része üresen állt, a ró-
zsakertek utolsó virágai közt, ahol egykor bölcs, idős emberek üldögéltek, és fiatalok to-
porzékoltak a szerelemtől, most legfeljebb a bogarak neszeztek. A szokatlan őszi nyár egy
utolsó látzott lobbanni, és pár nap múlva, amikor megint rájuk tört egy előőrs, és a Szi-
geti külváros lángba borult, Kászim, aki emlékezett minderre, és sejtette, mi jön, felpakol-
ta a feleségét és a gyermekeit, és a vezetőül kínálkozó tevehajcsár mögé besorolt, Ferhád
fia mögé, akit annak ellenére adtak szerzetesnek, hogy bármi természetes hajlama lett vol-
na rá, míg végül ott ragadt a világ és a kolostor közti senki földjén, a szemá elragadta a lel-
két, a föld nem eresztette a testét. A szerzetesek közt indult neki, de ki tudja, az lesz-e még,
mire odaérnek Szarajevóba. És ki tudja, Kászim Kászim lesz-e még, amikor megérkeznek,
vagy az lehet végre, akinek az útján végig kell mennie.

Aznap, amikor indultak, a város fölé szomorú, szürke ég borult, egy nap alatt lett ősz,
Gázi Kászim dzsámijának kupolái szinte betakaróztak ebbe a ködös szürkéségbe, a belső
vár kapujánál pedig sorban álltak a szegények, hátha beeresztik őket, mielőtt még a keresz-
tények ideérnek. Nem sokat eresztettek be. Az ácsokat, az erős, fiatal férfiakat, és a borbé-
lyokat, vagy azokat, akik elég baksist adtak.

Amikor megkezdődött a forgás, Kászim elvegyült a báméskodók között. Nézte a der-
visek elragadtatott arcát, bár inkább elképzelte vagy sejtette őket, hiszen látni alig lehetett.
Itt voltak, és mégsem.

Mentsd meg magad, mert még nincs itt az idő. A város elveszett. A belső várban nincs
elégg víz, hogy kitartsanak – hallotta a hangot, amely, amióta úgy tűnt, hogy Pécszet elveszí-
tik, egyre gyakrabban szólt hozzá, néha töredezett mondatokban, ahogy egykor a dédapja
beszélt hozzá. Az egyik dervis, egy alacsony, mokány férfi, akit már többször látott a für-
dőben is, és aki minden alkalommal különös figyelemmel nézett rá, mintha ismernék egy-
mást, a forgás közben mintha a szemébe nézett volna. Az arca azonban nem a sajátja volt:
a dédapja tekintett rá, hályogtalan szemmel, tiszta tekintettel.

Alig haladtak még, amikor a vezető megállt. Nem mondott semmit, épp csak jelzett.
Ő maga nem fordult hátra, nem érdekelte, mi zajlik a háta mögött. Másokkal együtt Kászim
is felállt a szekéren, és visszanezett a városra, amely fölött, úgy tűnt, újra kisütött a nap.

Nevrúz ünnepén, március 21-én szinte hajnalban, az első ima idején senki nem ment
fel Jakováli Hasszán mecsetjének minaretjába, akkor már hetek óta nem fűtötte fel senki
a fürdőt, és egy elszabadult birkanyáj, amely először a szigeti külvárosban legelt, beljebb
és beljebb húzódott a városba. Egy-egy állatot elkaptak és levágtak a katonák, akik röhög-
ve hajigálták ki az utcára a könnyeket, de a többi birka ott piszkított, ahol azelőtt a dervi-
sek forogtak.

Kászim dzsámijának kapuja azóta is beverve állt, a rácsos ablakon beszűrődő fényben
összetört tárgyak roncsai, szőnyegfoszlányok és megszáradt emberi vér látszott.

Mesélik, hogy a dúlás másnapján, még ősszel a dzsámi belső terének romhalmaza tete-
jére valaki egyetlen szál kései rózsát ejtett, és a keresztény katonák különös módon nem ti-
porták el és nem is söpörték le a virágot, ott hagyták megszáradni a romok tetején. ■ ■ ■

Nemezes lovak

Csípős trágyaszagú szél fújt. A piac padlója repedezett sár, egymás mellett álltak, kikötve vezetékeken, egymás mellett topogtak, sebzett patákon, leheletgőzben, filces sörénnyel a lovak. Válasszak, sok múlik rajta, melyik marad velem, hogy ne kelljen annyira egyedül meghalni. Egy túrószagú, kérges tenyerű, sötét barkós alak noszogatott, mintha ló volnék én is, igéző-szelíden, de határozott mozdulatokkal irányított. Ne kapkodjam el. Nézzem, a szőrszálak külsején a cserépszerűen elhelyezkedő, lapos sejteket. Erős nagyítás alatt ez a réteg egy fenyőtoboz pikkelyes felületéhez hasonlít. Ezek nemezes lovak, olyanok, mint a birkák. Egész ritka ez, sokkal jobban kapaszkodnak, megtartanak maguk mellett, ő már csak így mondja, irányban tartanak. Sorban simogattam a hátukon, sörényükön a szórt. Egyik szemébe sem lehetett belenézni, mintha más gazdára várnának. Elbizonytalanodtam. Kéri, ezt ne tegyem. Kapaszkodjam a lovakba, válasszak egyet. Ezek megérik, ha valaki csak az egyik reggelt a másik mellé teszi, mint a zabot eléjük, az nem elég, kapaszkodjam a megtartó sörénybe, engedjek el minden mást, bízzam a lovakban. Úgy fogjak egyet, ahogy az ember a koporsójába fekszik. Büszkén és szelíden, elszántan és ártalmatlanul.

Magyar szuvenír

A parkban ültem egy padon. A pad faléceit valami buzgó polgármester piros-fehér-zöld festékkel csíkozta be. Félig szívott cigaretta lógott a bal kezemben, alattam korábbi cigarettázásból tetemes hamu. Turistacsoportok érkeztek, keletiek, diszkrét tolakodással jártak körbe. Egyiknek sem jutott eszébe fényképezni, pedig több idegenvezető szelfire buzdította őket. De inkább valami fanyar áhítattal, amiben gúnynak jele sem volt, egyenként megálltak mellettem, szemügyre vettek. Egyikőjük egy sálat tekert körém, a másik a fél kesztyűjét hagyta ott, egy harmadik a cipőjét tette le mellém. Rekkenő nyár, volt rajtam ruha, egy szakadt, átizzadt ing és egy peccés rövidnadrág. Olyan lett a pad, mint egy kifosztott ruhatár. Ha még többen jönnek, majd én öltöztetem őket – egyenként adom vissza, amit kaptam, saját ajándékaikból vihetnek haza magyar szuvenírt.

Prostituált és poéta

Aki kiárusítja lélegzetét, úgy hal meg, hogy az utolsó hasznót sem hozott. A koporsóban is spórolnia kell, mert ha ítéletnapig sem vesz levegőt, nem lesz miből nem csinálni semmit. Aki minden lélegzetéért fizet, úgy hal meg, hogy az utolsó után remek üzletet köt. Ha ítéletnapig sem vesz levegőt, összespórol annyit, hogy érdemes rajta semmit sem csinálni. Aztán ítéletnapon a győztes nem nyer semmit, a vesztes nem veszít. De ha vége az ítéletnapnak, mindkettő olyan lesz, mint a levegő.

G. István László (1972) József Attila-díjas költő, műfordító, tanár. Legutóbbi kötete: *úgy felejt nyitva* (Magvető, 2021).

Néró tolerancia

KOVÁCS NÉRÓ RENDET RAK!

A megnyerő arcú, agyonretusált fénykép büszkén hirdette az új polgármester ígéreteit. Néró közelebb ment az utcán magányosan álldogáló hirdetőoszlophoz, és dühödten vette tudomásul, hogy pár helyen összefirkálták a képét. – Anyád! Takarodj! – és hasonlóan kedves feliratokkal írták tele. Csettintett egyet, máris két ember ugrott, azonnal bemázolták a régit és új plakátot tettek a helyére.

Kovács Néró csakis a rendet szerette. Rendszert és átláthatóságot akart vinni a kerület életébe, és céljának tekintette, hogy megszüntesse ezt a színes, zsbongó egyveleget, amelyet VIII. kerületnek hívtak. Bosszankodásának tárgya, hogy más városrészekben bezzeg rend van, ott nagyrészt fehér, heteroszexuális, keresztény emberek élnek.

A kerületieknek eleinte nem volt szimpatikus. Ám valahogy meg kellett nyerni a választásokat, ezért sokáig viselte az álarcot, és nem mondta ki azokat a gondolatokat, amelyek évek óta rágták belülről, csak a rendcsinálással kampányolt. A kivitelezésben segített neki régi barátja és bajtársa, Blazowits Bálint, aki a háttérből látta el tanácsokkal. Ahogy a Filmszövetség vezetője beszállt a kampányba, azonnal emelkedni kezdett a népszerűségi indexe. A választásokat simán zsebre tette. Működésének első idejét látszatintézkedésekkel töltötte ki, átadott néhány rövidke utat, tisztán tartotta a várost, és több rendőrt parancsolt az utcákra. Ezek persze növelték a komfortérzetet, de az általa képviselt nézetek hangoztatásával még várni kellett.

Voltak, akik nem szégyellték lenácizni, rasszista módszereket emlegettek, szélsőjobboldalinak titulálták, horogkereszténynek nevezték. Micsoda gyűlölet és árokásás! Talán rossz, hogy rendet és egységet akar? Vagy mindenki azt tegye, amit akar, és jöjjön az anarchia? Mi lenne ebből? Hova tűnik akkor a magyarság? Ő csak jót akar! – Lehet, hogy van, akinek ez nem tetszik, de rájuk úgyszincs szükség a kerületben, el lehet menni – gondolta. Hívőnek tartotta magát, habár templomban utoljára gyerekkorában volt. Most mégis arra kérte az Urat, hogy segítse a terveit, segítsen neki rendet tenni. A vallásosság egyébként is jól mutatott a szórólapokon meg az ingyenes újságokban. Egy idő után már csak a saját hívei előtt tartott beszédet, és kizárólag nekik kampányolt. Olykor elment egy zsidó ünnepre, vagy engedélyezett egy melegrendezvényt, de belül forrt a dühtől, és alig várta, hogy vége legyen a másságnak, amely szép lassan tönkreteszi a normális világot.

A sofőr korán érkezett.

A sötétített ablakú kocsi megállt a padka szélén. Álmosnak érezte magát, alig bírt ébren maradni. Testőre a kocsiban is mellette ült. Nem érezte szükségét, de a kerület fizette. Jól mutatott, fontos embernek tűnt tőle. Útközben átgondolta a programját és a csatákat, amelyeket meg kell vívnia a nap folyamán.

A közgyűlésben legalább olyan sokszínű társaság verődött össze, mint amilyen a kerület volt. Vázsonyi Salamon például népszerű politikus, nagy ellenlábasa. Mindenki tudta, hogy eredetileg Weiszfeldnek hívták, de úgy tűnt, Nérón kívül ez senkit sem zavart. Mindenhez hozzászólt, ha kellett, ha nem, néha még a saját gondolatait sem hallotta tőle. Vagy ott volt a Rostás meg a Lakatos. Ordított róluk, hogy cigányok. Mit keresnek a közgyűlésben? Amit végképp felháborítótnak tartott, az a Magyarországon született Tóth Ahmed volt. Csak rá kell nézni, arab, legalábbis félig biztosan az. Itt, Európa szívében, Budapesten! És magyarnak tartja magát! Micsoda dolog ez? Még jó, hogy nem kell vele egy imaszőnyegen térdepelni! Na, ezt a sleppet kell neki irányítani. A megbeszélés a második emeleti kerekasztal körül folyt, ahol a polgármester az új kerületrendezési tervet próbálta elfogadtatni.

Vázsonyi Salamon kért szót.

Néró rögtön ideges lett.

– Tisztelt polgármester úr! Kétségeim vannak afelől, hogy önt valóban a jó szándék vezette a terv összeállítása során. Úgy látom, a felújítás valójában a kerület szanalásáról szól. Házakat államosítanak, hogy kiszorítsák a kerületből a cigány lakosságot. A kilakoltatások veszélyes mértékben nőttek, úgy tűnik, csak a kisebbség kárára.

A polgármester összeszorította a fogait, és belemart a kezébe. Átjárta a fájdalom, kicsit ellazult. – Nyugalom, ne támadj azonnal – nyugtatta magát.

– Tisztelt képviselő úr! Kétségtelen, hogy valóban figyelmesen olvasta a tervet, mert ha így lett volna, láthatná – igyekezett minél pontosabban fogalmazni, nehogy magyarázkodnia kelljen egy szerencsétlen megjegyzés miatt –, hogy azért szeretnénk egy területre koncentrálni a kisebbséget, hogy ott kellő szociális támogatást tudjunk nekik nyújtani. A kilakoltatásokkal kapcsolatban pedig csak annyit tudok mondani, hogy semmilyen megkülönböztetést nem alkalmazunk egyetlen polgártásunkkal szemben sem, minden erre irányuló megjegyzést vissza kell utasítsak. Ha egy család fizetésképtelenné válik, és nem képes gondoskodni magáról, a kerületnek lépnie kell. Ezt várják el azok a polgárok, akik rendszeresen fizetnek, tiszták és betartják a szabályokat. Ezt csak nem vitatja?

Megpróbált mosolyt erőltetni az arcára, de magában azt gondolta: – Ó, hogy fulladnál meg, te kutya zsidó! – Ettől a képzeletben kimondott mondattól máris jobban érezte magát.

Kopogtak, belépett Vázsonyi Salamon ikertestvére. Odament a testvéréhez, sűgött neki valamit, majd megállt a falnál, és a tekintetét Néróra szegezve hallgatta tovább a beszélgetést. Kovács megdöbbsent. Nem tudta, hogy a Vázsonyinak testvére is van. Senki nem lepődött meg, tehát valószínűleg csak ő nem tudott róla.

– Nos, igen... – próbálta leplezni zavarát. – Higgyék el, hogy minden, de tényleg minden, amit ebben az elképzelésben olvashatnak, kizárólag a kerület és a benne élők érdekeit képviseli. Azt kérném, szavazzunk.

Lakatos Mihálynak, a roma képviselőnek is muszáj volt megszólalnia.

– Kérem, hogy rögzítsük a különvéleményt, miszerint a kisebbségi képviselők nem értenek egyet a kilakoltatásokkal és a családok tönkretételével. Ezt kötelességünk megtenni. Én nem akarok semmilyen fejlődés és fejlesztés útjába állni, de a tiltakozásomat szeretném kifejezni.

Az asztal körül helyeslő hangokat lehetett hallani.

– Na, megszólalt a cigány is – gondolta magában. – Ilyenkor mindenki olyan szép szólásokat pendít meg, és még logikusan is hangzik az érvelésük, jöhet a zokogókórus. De nekem kell rendet raknom, és kivakarni ezeket a mocskos cigányokat a kerületből. Segíteni rajtuk... Magukon sem tudnak segíteni, de az adófizetők pénzéből dözsölnének vígan!

Bár megszabadulhatnak mindtől, bár átvénné őket egy másik kerület! Miért nekem jutott ez a hálátlan feladat?

Ekkor ismét kopogtak, és bejött Lakatos úr két ikertestvére. Testvérükhöz léptek, valamit a fülébe súgtak, és megálltak a falnál a polgármestert szuggerálva.

– Rendben, beírjuk. Van valakinek még valami óhaja, sóhaja, amit szeretne belefírni, vagy végre elkezdhetjük az érdemi munkát? Kérem jegyzőkönyvbe venni a különvéleményeket.

– Itt valami nem stimmel – gondolta. Megtörölte a homlokát.

A Lakatosék hármásikrek? Lehet, hogy éveken keresztül egymást váltották? Kikkel tárgyalt egyáltalán? Hiszen úgy néznek ki, mint három tojás.

Három barna színű tojás, persze – tette hozzá rezignáltan.

A kerület egyetlen női képviselője, dr. Ága Zsuzsa kért szót. A legokosabb volt a testületben, de hát mégiscsak nő. Csak azért volt a testület tagja, hogy papíron jobban mutasson a nemi egyenlőségi mutató.

– Elnézést, én is szeretnék mondani valamit!

– Hallgatjuk – mondta csüggedten a polgármester. Na most jöhetnek a femnáci dumák.

– Mikor fogja úgy érezni, polgármester úr, hogy a kerületében élő összes emberért tennie kell, és nem csak azokért, akik önre szavaztak? Miért zárja ki azokat, akik nem önnel értenek egyet? A legfontosabb pedig, hogy ha támogat valamit, azt ne mások kárára, ne mások ellen tegye! A kerületben élő kisebbségek nem az ellenségei. Kérem, ezt vegye figyelembe! – Ezzel leült.

Néro magában dühöngött. – Ó, ez az idióta kurva! Már csak ez hiányzott! Ráadásul az terjed róla, hogy elhagyta a családját. Biztos leszbikus. Egyre szebb. Hova kerültem? – Minden empatikus készségét összeszedve folytatta.

– Visszautasítom a képviselő nő vádjait. Van a kisebbségeken kívül más is, amit fontosnak tart? Például a magyarokat? A magyar érdekeket?

Megint kopogtak, ez egy ilyen nap. Dr. Ága Zsuzsa gyönyörű ikertestvére belopózott a gyűlésbe, majd leült az ablak mellé egy székre, a képviselő nő mögé. Kovács egy pillanatig döbbenet nézett maga elé, majd azt mondta:

– Azt hiszem, most lett elég. Megkérném az ikreket, hogy hagyják el a termet, ez nem nyitott megbeszélés, nem egy családi piknik! Kik maguk egyáltalán?

A teremben hangzavar támadt, úgy kellett lecsillapítani az embereket, mivel a közgyűlés eredetileg nyíltan volt meghirdetve. – Hát most lezárom – gondolta Néro –, nem lesz itt testvértalálkozó. Mi ez? Szóraznak velem?

– Szünet! – kiáltotta.

A társaság kiment a folyosóra, dohányoztak, beszélgettek. Ő még álldogált egy darabig a papírjai felett, majd rázuhant a székre, és bambult a semmibe. A megbeszélés a szünet után folytatódott. Amikor rákérdezett a felbukkanó ikertestvérekre, nem értették a kirohanását. Őszintének tűntek. Mi folyik itt?

Elindult hazafelé. Kinézett az autó az ablakán. A Zsolozsma téren, az Erzsébet-szobor körül cigányok gyülekeztek. Kínzó gondolatok maradtak.

Arra várnak, hogy bedobja a törülközőt. Erre megy ki a játék, tudta ő. Konstruktív viták? Támogatás a fontosabb nemzeti ügyekben? Mit tudnak felmutatni ezek a kicsinyes játékaikat játszó, a saját szemétdombjukon kapirgáló ellenzékiek? Egy rakás cigányt, zsidót és meleget. Kinek kellene ezek? Mi hasznot hajtanak? Itt álldogálnak, ahelyett, hogy dolgoznának. – Ó, hogy takarodnának el valahova máshová ezek a... – De még mielőtt befejezte volna a gondolatot, a nagyjából tízfős csoport kettévált, és megjelentek az ikertestvéreik.

A látvány felfoghatatlan volt számára. Ilyen nincs! A lámpa zöldre váltott, az autó elindult. Valami nagyon nincs rendben. Vagy vele nem stimmel valami, vagy az egész kerület megkegült. Meglazította a nyakkendőjét, és ivott egy kis ásványvizet. Muszáj megnyugodnia, mostanában túlhajtotta magát. Le kell vezetnie a rengeteg feszültséget és stresszt. Délután átadott egy kis játszótérrel egy zömében magyarok lakta területen, és boldogan konstatálta, hogy nincs kettős látása, nem örült meg, mindenki normális volt. Meglátta az egyik családját, aki a fekete férjével érkezett. Ez nem lehet igaz! Hová fajul a világ? Már épp kezdte jobban érezni magát, erre idejön ez a boxos idegen, és a tejeskávészínű gyerekek itt fog játszani, ezen a játszótéren. Megjelent a család mellett a férfi ikertestvére. Hát persze, hogy van neki! Miért ne lenne? A magyarok bezzeg nem szaporodnak! Nem veszik észre, hogy el fognak fogyni, el fognak tűnni. Nekik miért nincsenek ikrek? Testvéreket, de gyorsan, mielőtt az összes színes bőrű lebegne a gyerekszülési versenyben! Akkor kitehetik a megtelt táblát, és mehetnek vissza Etlközbe, ahonnan ezer éve érkeztek, és az országot biztosan nem Magyarországnak fogják hívni. Minden eszközzel meg kell ezt akadályozni!

Teltek a napok, és egyre több iker tűnt fel a környezetében. Ha csak alig hallhatóan, a foga között mormolt valamit, volt, hogy négyes ikrekkel találkozott. A polgármesteri hivatalban egy idő után az volt az érzése, mintha egy elvarázsolt kastély tükörtermébe került volna – mindenfelé megszólalásig ugyanolyan emberek sétáltak. Ikek beszéltek a folyosókon, és nem látott mást, csak cigányokat, zsidókat és melegeket. Ez volt mindennek a teteje. Az a Milán, a számfejtőről! A pasija ott lebzelt körülötte. Egyetlen pozitív hozadéka ezeknek a langyiknak, hogy nem szaporodnak – gondolta kárörvendően.

Milán ikertestvére bukkant fel a folyosó sarkán, majd a barátjé is. Néző letaglózva állt a folyosón, nem tudta felfogni, hogy egy meleg párnak meleg ikertestvérei vannak, akik ráadásul egymással járnak. Nevetgéltek, jókedvűnek tündek.

Legszívesebben lehányta volna őket.

Nekitámaszkodott a folyosó falának, ez már több volt a soknál. Ekkor megjelent a sarkon Milán harmadik ikertestvére ugyanannak a pasinak a harmadik ikertestvérével. Elég! – gondolta.

Odament a hatos fogathoz, megrázta Milánt.

– Ti szórakoztok velem? Mi folyik itt?

A fiatalok nem értették, mi a gond, megpróbálták az elkeseredett polgármester ujjait lefejteni a rongybabaként vergődő bérszámfejtő karjáról.

– Mi ez, valami buziünnep? Beöltöztök egymás hasonmásának? Most már ez az alap? A buzulás?

Erre még három Milán jelent meg a folyosón. Nézőval forgott a világ, nem bírta felfogni a történeteket. Szédült. Odaértek a biztonsági őrök, senki sem értette a helyzetet. Közbeléptek volna, de a polgármester leintette őket. Milánék elhagyták az épületet. Néző érezte, hogy egy perccel sem tud tovább maradni ebben az intézményben, orvosi segítségre van szüksége.

Dr. Szép Endre szerint minden rendben volt, nem látott semmilyen elváltozást. Az eredmények megfelelőek, a korához képest jó kondícióban van. Felírt neki egy gyógyszert, és azt javasolta, keressen fel egy specialistát, mivel úgy gondolta, a problémája inkább pszichés, mintsem fizikai eredetű. Az orvosi megnyugtatás segített, a polgármester nyomban jobban érezte magát.

De csak néhány pillanatig. Meglátott ugyanis valamit, amitől elhomályosult a látása. Az orvos nyakában... Ha jól látta... Igen, jól látta. Az egy Dávid-csillag. Egy Dávid-csillagos nyaklánc. Ilyen nincs. Ez is egy nyavalyás zsidó. Nincs igazság.

Már várta is a kopogást. Fülelt, hopp, meg is van! Pár apró ütögetés az ajtón, és elegánsan belépett Szép Endre ikertestvére a CT- és röntgenfelvételekkel.

Mi mással?

Konzultáltak, kiértékeltek az eredményeket. Néző felkelt az ágyról, fogta a kabátját, a táskáját, és nesztelenül kilépett a folyosóra. Nem bírja tovább. Mi ez, talán a kettős látás egy ritka formája? Sétált az utcán, maga se tudta merre. A sofőrt hazaküldte, szerencsére neki még nem volt hasonmása.

Elment a szeretőjéhez. Az este fantasztikus volt Nórával, pedig az idegeskedés miatt igazából jelen sem volt. Legalább elmondhatta neki a problémáit, és a nő igyekezett megérte-

ni. Éjjel rémálmai voltak, tehetetlenül hánykolódott az ágyban. Nóra később felébresztette, mert attól tartott, felveri a szomszédokat. Álmban megállás nélkül káromkodott, mocskos buzizott, szemét cigányozott és aljas zsidózott. Párszor még niggerezett is.

Kiment a konyhába, töltött magának egy pohár vizet. Bevett egy újabb nyugtatót, és arra gondolt, hogy a családjával kéne lennie. A feleségével annyira elhidegültek egymástól, hogy csak az újságok címlapján mutattak jól, az életben ez a házasság már nem létezett. Persze kifelé muszáj a tökéletességet mutatniuk. Mosoly, gazdagság, boldog élet. Csodálatos kényszerhazugság. Hogy került ebbe a lehetetlen helyzetbe? Nem, nem mehet haza. Ott még feszültebb lenne.

Másnap reggel kilépett a verőfényes VIII. kerületi napsütésbe. Megállt az utcán, és hitetlenkedve forgatta a fejét. Hordákban vonultak a cigányok, fenyegető látvány volt. Aztán meglátta a kipát viselő csoportokat. Több százan igyekeztek a munkahelyükre, fontoskodva beszélgettek az ikertestvéreikkel. Meleghordákat nem látott, de rengeteg jóképű, izmos ikertestvért látott vonulni ahhoz, hogy ne fogjon gyanút. Helyben vagyunk. Nem értette, hogyan lehetséges, de konkrétan olyan sokan voltak, hogy egyetlen „magyart” se látott, vagy csak hírmondónak.

Egyre idegesebb lett, és egyre többet káromkodott. Lassan kezdte észrevenni, hogy összefüggés lehet a két dolog között. Tett egy próbát. Az egyik utcai kávézóban beállt a sorba egy feketéért, és az előtte álló, valószínűsíthetően cigány származású honfitársára halokan annyit mondott: – Hülye cigány. – És igen! Rögtön felbukkant az ikertestvér a bódé mögött, gőzölgő kávéhozva. Ez nem lehet véletlen! Kombinálni kezdett. – Szemét cigány kurvák! – Azonnal megjelent az ikertestvérek tíz ikerfelesége. – Szemét cigány kurvák a mocskos kis purdékival! – Erre felbukkant még tíz feleség, egy óvodányi gyerekkel. Rengetegen voltak. Hátrálnia kellett, mert több százan álltak a kígyózó sorban a kávézó előtt. Mi a fene történik itt? Komolyabb segítségre van szüksége, ez már nem játék. Ez veszélyes!

A Nemzeti Filmszövetség komor épülete vészjóslóan magasodott az utca fölé. Milyen hátborzongató egy hely, ismerte el keserűen. Kiszállt a liftből a legfelső emeleten. A folyosó teljesen kihalt volt, néptelen. Dolgozik itt egyáltalán valaki? Zajt hallott, az átjáró végén mintha egy árnyat látott volna. Mi az? Egy szarvas talán? Egy fekete szarvas? Jól látta? Hova jött, állatkertbe? Miért hallucinál? Biztos csak képzelődött.

Egy hang szakította meg a gondolatait.

– Kovács Néró polgármester, bemehet. Az elnök úr már várja.

Honnan tudta? Nem is jelentkezett be. Ki ez? Hol a titkárnő?

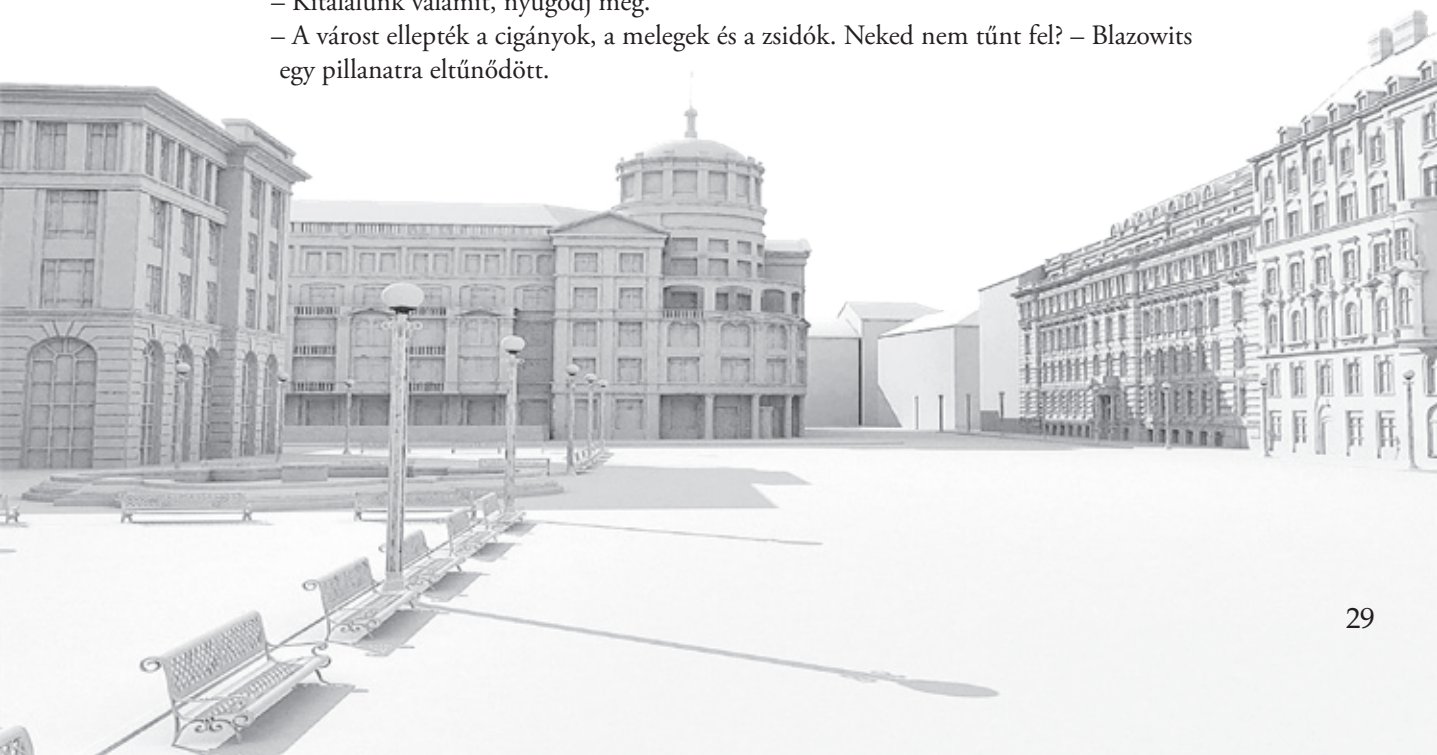
Az ajtó kinyílt, az irodában Blazowits Bálint várta.

– Drága barátom! Mi újság? Foglalj helyet – az elnök érdeklődve fürkészte az arcát.

– Nagy bajban vagyok, a segítségedre van szükségem. – Remegett a szája széle, tehetetlenül leült a kanapéra.

– Kitalálunk valamit, nyugodj meg.

– A várost ellepték a cigányok, a melegek és a zsidók. Neked nem tűnt fel? – Blazowits egy pillanatra eltűnődött.

– Nem értelek.

– Nézz ki az ablakon! Ezt figyeld! Mindenki mindenkinek az ikertestvére. Kinek van húsz ikertestvére? Ki szülte őket? Egy bálna? Ne szórakozz velem! Ennek semmi értelme.

A polgármester összetörve visszaült a kanapéra.

– Érzem, hogy ez az egész ellenem irányul. Nem tudom, mi lenne a megoldás, ezért jöttem hozzád. Mindig hasznos tanácsokat adsz. Állarcot hordanak? Hasonmásokat keresnek? Nem tudom, de valami nagyon nincs rendben. Egyetlen magyar sincs már az utcán. Itt tényleg nem stimmel valami.

– Miért, szerinted mi a magyar?

– Hát, ezek biztos nem azok.

– De te tudod, milyen egy magyar? Hogy néznek ki? Mit keressek?

– Most segíteni akarsz nekem, vagy hátráltatsz? Én pontosan tudom, ezer közül is megismerem, ha valaki magyar. Hadd döntsön el én, hogy kit tartok annak.

– Ahogy akarod.

Néro bosszankodva nézett az elnökre, idegesen dobolt a lábaival. A Filmszövetség elnökét mulattatta a dühe.

– Szóval azt mondd, egymás után tűntek fel?

– Igen, elég arra gondolni, hogy zsidó vagy buzi, és máris sokszorozódnak.

– Csak így, hogy zsidó? Csak ennyi?

– Na jó, lehet, hogy volt egy jelző is előtte, nem mindegy?

Blazowits gondolkodott.

– És ettől többen lettek, azt mondd?

– Többen? Mozdulni sem lehet tőlük az utcán! Hova jutottunk, uramisten! Miért velem kellett ennek megtörténnie?

– Van egy ötletem, de nem biztos, hogy működik.

– Bármit, csak legyen vége.

– Szóval, azt mondd, hogy egy káromkodás után történik mindez. Akkor...

– Akkor?

– Miért nem próbálsz meg káromkodni a másik oldal kárára is?

– Hogy érted?

– Úgy értem, ha látsz egy magyar embert, csak gondold valami nagyon negatívra, próbáld ki, hogy működik-e.

– Ez egyszerűen fenomenális! Miért nem jutott ez előbb eszembe? Azonnal ki kell próbálnom. Köszönöm!

– De bánj óvatosan a szavakkal barátom! Így is rengeteg szó tűnt el az utóbbi időben. Ha sokat mondogatod, ezeknek is nyoma vesz!

– Ezekért nem kár – legyintett Néro szórakozottan.

A Filmszövetség elnöke tűnődve követte tekintetével a Zsolozsma tere rohanó alakot az emeleti loft ablakából.

Néro azonnal nekiállt a munkának, megpróbált számára elfogadható, igazi magyarokat keresni. Szerencséje volt, meglátta a Bunyós Bélát, aki épp egy cigánytömegben próbálta átverekedni magát. Régen örült neki ennyire. Kopasz, nagydarab, tetovált fickó volt, olyan ember, akivel senki nem húzna szívesen ujjat.

– Szervusz, drága Bélám – köszönt a hústoronynak. Az visszamosolygott rá.

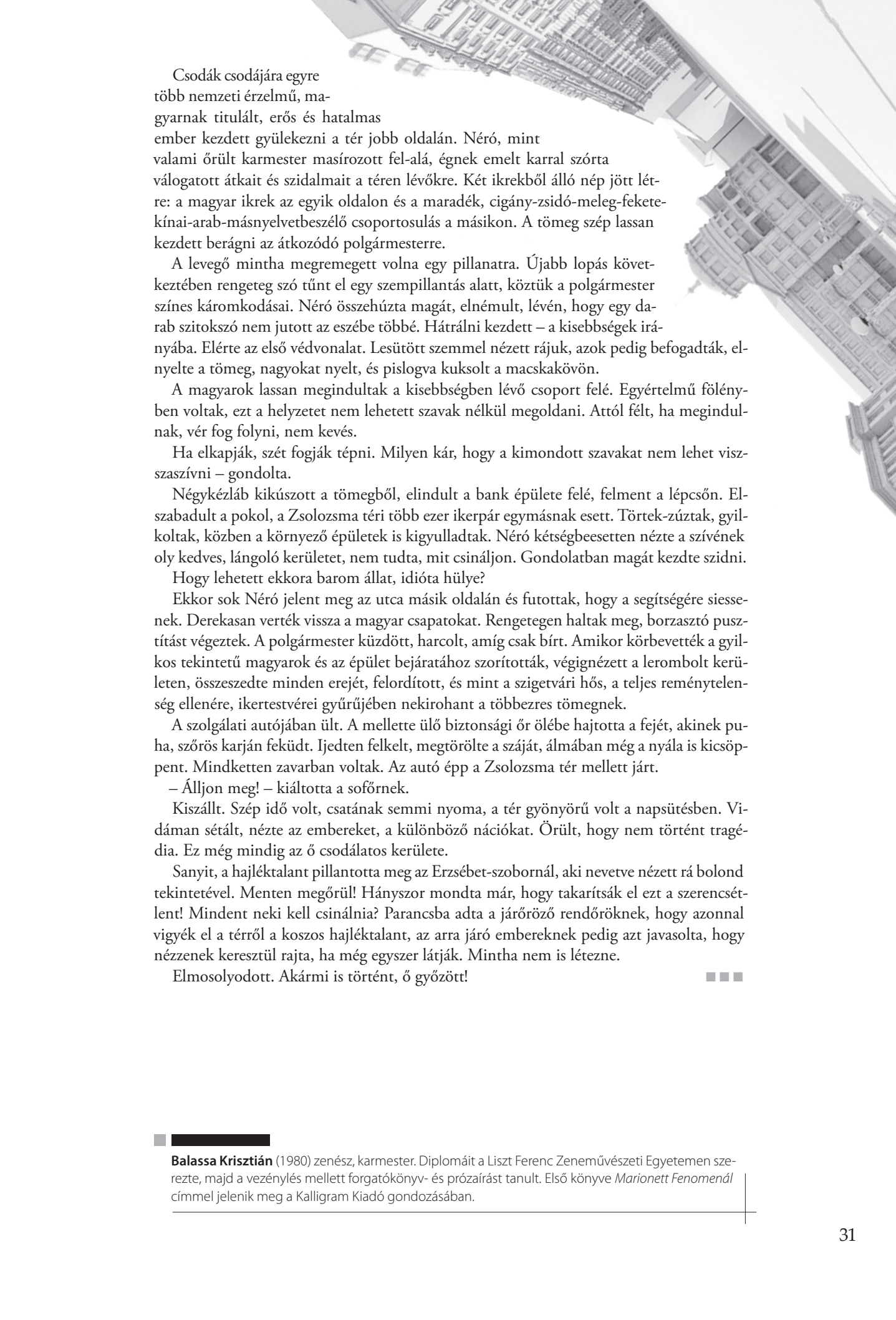
Magában ordítva arra gondolt: – Ó, te náci barom, te!

Bunyós Bélának két ikertestvére is volt, egyszerre bukkantak fel a tér két végében, és feléjük tartottak. Néro ujjongott.

– Működik!

Elkezdett csapatokat toborozni. Rájött, ha hangosan mondja ki, amit gondol, az sokkal eredményesebb. Magából kikelve üvöltözött a téren.

– Gusztustalan férgek! Magyar barmok! Nacionalista csürhe! Takarodjatok!

Csodák csodájára egyre több nemzeti érzelmű, magyarnak titulált, erős és hatalmas ember kezdett gyülekezni a tér jobb oldalán. Néró, mint valami örült karmester masírozott fel-alá, égnek emelt karral szórta válogatott átkait és szidalmait a téren lévőkre. Két ikekből álló nép jött létre: a magyar ikekre az egyik oldalon és a maradék, cigány-zsidó-meleg-fekete-kínai-arab-másnyelvetbeszélő csoportosulás a másikon. A tömeg szép lassan kezdett berágni az átkozódó polgármesterre.

A levegő mintha megremegett volna egy pillanatra. Újabb lopás következtében rengeteg szó tűnt el egy szempillantás alatt, köztük a polgármester színes káromkodásai. Néró összehúzta magát, elnémult, lévén, hogy egy darab szitokszó nem jutott az eszébe többé. Hátrálni kezdett – a kisebbségek irányába. Elérte az első védvonalat. Lesütött szemmel nézett rájuk, azok pedig befogadták, elnyelte a tömeg, nagyokat nyelt, és pislogva kuksolt a macskakövön.

A magyarok lassan megindultak a kisebbségben lévő csoport felé. Egyértelmű fölényben voltak, ezt a helyzetet nem lehetett szavak nélkül megoldani. Attól félt, ha megindulnak, vér fog folyni, nem kevés.

Ha elkapják, szét fogják tépni. Milyen kár, hogy a kimondott szavakat nem lehet visszaszívni – gondolta.

Négykézláb kikúszott a tömegeből, elindult a bank épülete felé, felment a lépcsőn. Elszabadult a pokol, a Zsolozsma téri több ezer ikerpár egymásnak esett. Törtek-zúztak, gyilkoltak, közben a környező épületek is kigyulladtak. Néró kétségbeesetten nézte a szívének oly kedves, lángoló kerületet, nem tudta, mit csináljon. Gondolatban magát kezdte szidni.

Hogy lehetett ekkora barom állat, idióta hülye?

Ekkor sok Néró jelent meg az utca másik oldalán és futottak, hogy a segítségére siessenek. Derekasán verték vissza a magyar csapatokat. Rengetegen haltak meg, borzasztó pusztítást végeztek. A polgármester küzdött, harcolt, amíg csak bírta. Amikor körbeverték a gyilkos tekintetű magyarok és az épület bejáratához szorították, végignézett a lerombolt kerületen, összeszedte minden erejét, felordított, és mint a szigetvári hős, a teljes reménytelenség ellenére, ikertestvérei gyűrűjében nekirohant a többbezsres tömegnek.

A szolgálati autójában ült. A mellette ülő biztonsági őr ölébe hajtotta a fejét, akinek puha, szőrös karján feküdt. Ijedten felkelt, megtörölte a száját, álmában még a nyála is kicsöp-pent. Mindketten zavarban voltak. Az autó épp a Zsolozsma tér mellett járt.

– Álljon meg! – kiáltotta a sofőrnek.

Kiszállt. Szép idő volt, csatának semmi nyoma, a tér gyönyörű volt a napsütésben. Vidáman sétált, nézte az embereket, a különböző nációkat. Örült, hogy nem történt tragédia. Ez még mindig az ő csodálatos kerülete.

Sanyit, a hajléktalant pillantotta meg az Erzsébet-szobornál, aki nevetve nézett rá bolond tekintetével. Menten megőrül! Hányszor mondta már, hogy takarítsák el ezt a szerencsétlent! Mindent neki kell csinálnia? Parancsba adta a járőröző rendőröknek, hogy azonnal vigyék el a térről a koszos hajléktalant, az arra járó embereknek pedig azt javasolta, hogy nézzenek keresztül rajta, ha még egyszer látják. Mintha nem is létezne.

Elmosolyodott. Akármilyen is történt, ő győzött!

Balassa Krisztián (1980) zenész, karmester. Diplomáit a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen szerezte, majd a vezénylés mellett forgatókönyv- és prózáírást tanult. Első könyve *Marionett Fenomenál* címmel jelenik meg a Kalligram Kiadó gondozásában.

Ráktérítő

Fekete könnyeket sír a szomorúság.
Befed mindent. Aztán új folyammedret váj.
A Tisza kínjában megfordul, a Duna
hatalmas paripa, visszahőköl. Irányt váltanak
Európa folyói, rohannak fejvesztve az óceán felé.

Szaladjatok, folyók! Fussatok, szelek!
Beteg vagyok, ne érjetek hozzám, gyerekek!
Meneküljetek!

Mindennap fekete könnyeket sírok,
mert könnyen tehetem. Keveset iszom,
keveset eszem. Alvilági folyók táplálnak engem.
Ti nem látjátok, de én érzem: nedves a talpam,
mintha mocsárban cuppognék minden éjszaka.
De fénymorzsákkal, fénykörttyokkal
gyógyítom magam. Hogy meg ne szokjam
a sötétséget. Már most.

Bánki Éva 1966-ban született Nagykanizsán. Író, irodalomtörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi kötete a *Telihold Velencében* (2020) című útiesszé.

Félelem

Arra ébredtem, hogy nem érzek semmit. Nem tudom, pontosan mi volt az, amit éreznem kellett volna, de aznap reggelig tizenegy éven át mindig úgy keltem, hogy végtelenül szorongok az előttem álló naptól. Mindig háton fekvé ébredek, annak ellenére, hogy hason fekvé alszom el. Kis párnámat átkarolom, és a sötétség ellenére is látom a párnahuzat összes redőjét, a párna belsejét is, a bugyrokot, ahogy a tollak egymáson megnyugszanak, amikor a fejem a párnára hajtom. Azt képzelem, hogy a félelmeim, amik főleg este merészkednek elő, indaként rámtapadnak, és mint, amikor szakadó esőben biciklizem, először a combomon érzem a nadrágomon a vizet, az első cseppek még fájnak is, de aztán megszokom, gyorsabban is tekerek, hátha a sebesség segít, de nem, a víz áthatol mindenben, a zoknim is lassan átázik, a cipőm orra is nedves lesz, de akkor már a vállamon is érzem a hideg cseppeket, a nyakamon át a lapockáimig hatol, csorog a víz. Ilyen a félelem is, próbálok legyőzni, ahogy tanultam: hangosan ki kell mondanom, mitől félek, és akkor elmúlik, de hát a gyerekek előtt nem merem kimondani, hogy félek, ma épp mástól, mint tegnap, és nem úgy van az, hogy az egyik félelem megszűnik, és akkor vége, hanem ezek összeadódnak, másnap ott a másik, és erősítik egymást, az indák bozótként vesznek körül, mire sötét lesz, és mire elcsendesedik körülöttem minden, a gyerekek a meseolvasásba belealszanak.

Az indák nem kedvelik, ha fekszem, egyből körbefolynak rajtam, gúzsba kötnek, hiába dagadnak a bicepszaim, vízszintesen nem sokra megyek velük, így inkább félig ülve alszom, a felső karizmaim pattintják is le sorra a csomókat. Kérdeztem is aztán a terapeutámat, hogy van ez, hogy a felső testem ki tudom szabadítani, de deréktól lefele mozdulni se tudok. Igen, ez jó felismerés, meg tudja különböztetni a lényegest a lényegtelenről, ez nagyszerű, fél élet is élet, Naipaul is megírta, még Nobel-díjat is kapott érte.

Az 5.20-as vonattal megyek dolgozni, kéthetente szombaton is. Este 7-re érek haza. Minden nap ugyanaz az útvonal, más lehetőség nincs. Olyan hely ez, ahol én élek, hogy nincsenek kanyarok, lejtők, dombok. Egy hosszú egyenes út van, mindenki azon az úton lakik. Ki a jobb, ki az út bal oldalán. A vonat 30 másodpercet tartózkodik az állomáson, az alatt kell le- és felszállni.

Egyszer szándékosan a vonaton maradtam, és a következő állomáson szálltam le: először büszke voltam magamra, hogy nocsak, tudok én bátor is lenni, hisz kilépek a komfortzónámból, és végre helyesen cselekszem, de aztán jött a félelem az első tüneteivel – bepánikoltam, amikor a következő állomáson egyszer csak lekapcsolták a villanyt, sötétség lett hirtelen, és hiába volt még nyár – télen sose mernék ilyesmire vetemedni –, de már sötét volt, és az utolsó vonat is elment, ami a falumban megállt, így nem volt más, mint 30 perc

gyaloglás kábé, de úgy voltam vele, hogy azt tuti nem élem túl, és mily szomorú az egész, hogy így halok meg. Igaza volt a jósnőnek, amikor elhagytuk a szerelmemmel egymást, és kerestem a válaszokat a miéltre, azt mondta a jósnő, hogy ez lesz mindkettőnk életében az utolsó „nagy szerelem”, én meg hitetlenkedve ültem vele szemben, és mondtam, az nem lehet, mondja meg, mi lesz velem, a szerelmem nem érdekel, ő jóval idősebb, neki klappol az utolsó, de engem miért büntet a sors?

Drágám, a fentiek ezt mondják, és itt a szívvel átszúrt lovag-kártya is pontosan mutatja, tanulja meg elfogadni, hogy az élete véges. Ok, próbálok, de ennyire, hogy itt van a kanyarban? Sajnos, lejárt az időnk, kedves, itt a következő vendégem, és én letaglózva fordulok ki a füstölőkkel teli lesötétített szobából, és belebotlok egy méltán híres természettudósba. Megállítom: Önnek miért van szüksége erre?, kérdezem őt, és erre azt válaszolja, hogy Nadas is megírta, a veszélyes dolgokról jobb azonnal hangosan beszélni.

És ahogy kifordulok az állomásról a korom sötét utcán, ráállok az egyenesre, ami tuti, hogy hazavisz, egyazisten, egy az utam, kérlek, add, hogy ezt az utat hazafelé túléljem, ne a félelem nyírjon ki, én istenem, jóistenem, fogadom, hogy vegán leszek, és csak füvet eszek, nem bántom többé a vadnyulat, hiába rág szét minden lyukat.

A vonaton volt egy gyanús alak, most, hogy a sötétben haladok előre, eszembe jut ő is, kajánul vigyorgott rám, belenézett a szemembe, amikor aludtam, a vonaton mindig alszom, a jegyet előre kikészítem az ellenőrnek, ezzel is jelezve, hogy hadd aludjak végre egy jót, ha már csak a vonaton tudok aludni, ringat és zakatol, az agyam kikapcsol, ez nem olyan alvás, mint az ágyamban való, ahova nem engedek be senkit szándékosan aludni – ezt is az utolsó nagy szerelmem miatt, aki hajnalban mindig kislisszolt, ő a közös ébredést nem szerette, mindent nem lehet, mondtam én, de kell, mondta ő, szakítottunk is, hisz sose azt akartuk, mint a másik pont, csak kergettük az illúziót, hogy mi mégis különbek vagyunk, utolsó nagy szerelem, csucsú.

Ha így leperog az életem, tényleg ez a vég, bele kellene törődnöm, nem rohanni haza, hisz a jelekből egyértelmű, hogy nem érek én ma este haza, kellett nekem vagánykodni, egyszer letérni az útról: máshol leszállni, azt hiszed, máshol jobb?, nem hiszem, dehogyan hiszem, tudom, hogy rosszabb, énistenem, jóistenem, egyszer blicceltem a 7-esen, bocsáss meg, vártam, hogy elkapjanak, direkt az ajtóhoz álltam, hogy én legyek az a balek, akit elsőnek ki szemel az ellenőr, de nem jött ellenőr aznap, pedig átszálltam másik buszra, földalattira is.

Lépteket hallok, egyre közelebből, mondom Nádassal együtt hangosan, hogy mindjárt a falumhoz érünk, és ott van az a tó, amiből napközben szép nagy balinokat fognak ki, de estére ez a tó háborogni kezd, és ahogy idegen lépteket észlel, fortyogni kezd a vize, VESZÉLYES lesz körülötte még lépkedni is, bárkit, aki nem ismeri, beszippanthat.

Énekelni kezdek, a Beatlestől a *Let it be* jut eszembe, mondom is hangosan, hogy Paul McCartney írta, aki fiatalon elveszítette édesanyját, és álmában megjelent előtte az anyja, és azt mondta neki, ne aggódj, minden rendben lesz. Nekem anyám már két éve nem jelenik meg álmomban, a jósnő erre bezzeg semmit se mondott, hogy ez rossz ómen, vagy ha meghalok hamarosan, nyilván anyámmal elsőként találkozom, tehát ebből a szemszögéből nézve ez a kérdés nem annyira lényeges.

A saroktól számítva még 73 lépés van a házig, mindig a vége a legnehezebb, hallom a követőm lihegését, de nem veszek tudomást róla, és arra gondolok, hogy talán kár volt előre megvenni a vonatjegyet másnapra, de az ellenőrnek biztos hiányozni fogok az alvásommal, meg a jegyem előkészítésével, most megint félek nagyon, ehhez az érzéshez képest adekvát azt hallanom, hogy élete félelemben telt, de már nem tudom megmagyarázni, hogy miért is helytálló ez a mondat a rólam megjelenő nekrológban.

A kulcsot zörgetem, beteszem a zárba, egyből nyílik, bent vagyok. Nekidőlök a falnak, a szívem alig dobog, a pulzusom normál. A félelem elmúlt. Megint nem érzek semmit, pedig késő este van. ■■■

Jázmin

Megint ott volt, az utca túloldalán az a három gyerek. Pontban 10-kor fordultak ki a Tulipán utcából, és libasorban lépkedtek végig a Tölgyfa úton, majd dél felé haladtak. Mária így messziről nem tudta eldönteni, hogy három fiút lát, akik közül az egyiknek hosszabb a haja, vagy két fiút és egy kislányt. Már többször elgondolkodott azon, hogy ebben a kis, világévi városban vajon ki találta ki az utcaneveket úgy, hogy azok a sugárút egyik oldalán növény- és állatnevek legyenek, a másik oldalon híres emberekről elnevezett utcáké, olyanoké, akiket utólag szentté avattak: rögtön a Tölgyfa úttal a tó felé párhuzamosan van a Szent Ágoston, Szent Jakab és Szent Gertrúd.

Mária a Szent Gertrúd utcát kedvelte a legjobban: ha végigment rajta, kicsit ő is szentnek érezte magát, ráadásul ilyenkor, amikor virágzik a jázmin, ő nem mer ellenállni a bódító illatnak, és ha a gyerek elaludt a babakocsiban, Mária képes volt órákon át a házak kerítésének nekidőlve nézni az eget és szagolni a magnóliát. Ilyenkor mindig úgy érezte, hogy feltöltődik, és elég erőt tud gyűjteni ahhoz, hogy legyűrje a rajta eluralkodó melankóliát, és észrevegye, hogy tulajdonképpen szerencsés. Azért választották társával – rühellte, ha valaki azt mondta a vele együtt élőre, hogy a párom – ezt a kisvárost lakhelyül, mert kislányok, Tom súlyos asztmás, és hiába próbálták ki minden orvoslást és sarlatánságot, hiába vitték, hurcolták egyik szanatóriumból a másikba, ahogy beköszöntött a fővárosba az ősz, Tom egyre gyengébb lett, köhögött folyamatosan, már-már olyan volt szüntelen köhögése, mintha egy gép folyamatosan kattogna. Mária csak úgy bírta elviselni ezt a zajt, ha arra gondolt, hogy ez tulajdonképpen egy csodálatos zenemű, ahol az összes zenei kifejezőmód megmutatkozik: adagióval kezdődik, amit felvált a staccato, és halad andante, majd végül affettuoso halad a hangtalan köhögés felé, majd elhalkul, és Tom belealszik az erőlködésbe. Ilyenkor gyönyörű kis arca kisimul, nincs szükség oxigénpalackra sem, egy pár órára úgy élnek, mintha minden olyan volna, pedig csak mintha.

A három gyerek most a Szent Gertrúd utcába fordult be, ennek a végén van a sportpálya, nagy, füves rét, egy-egy focikapuval a két végén. A gyerekek most már nem libasorban, hanem egymás mellett mennek, alig szólnak egymáshoz. Mária az utca másik oldaláról figyel őköt: szembetűnő a fegyelmezetségük és szótlanságuk. Este, amikor a munkából hazatérő társának a napjáról mesél, részletesen beszámol a három gyerekről, akiket megint pontban ugyanakkor látott először a Tölgyfa úton, majd ahogy ő tologatta a babakocsiban a kis Tomot, hogy elaludjon végre, és betért a Szent Gertrúd utca sarkán, a gyerekek a túloldalon bukkantak fel.

– Olyan furcsák azok a gyerekek: alig beszélnek, nem zajosak, nem huncutkodnak, és annyira szorosan mennek egymás mellett, hogy az az érzésem, mintha járás közben lépteiket számolnák is magukban!, mondta Mária, és folytatta is volna beszámolóját, ha nem érezte volna azt, hogy társa egyáltalán nem figyel rá, nem érdekli igazán, mit mond. Rá kellett jönnie, hogy a folyton beszélő férjéből, akinek harsánysága megismerkedésükkor ugyanúgy taszította és vonzotta is Máriát egyszerre, egy szótlan, megkeseredett, bánatát magába fojtó és elfojtó férfvá vált, akinek a kisvárosi élet a sors büntetése. Pedig Frank volt az, aki kimondta a végszót, miután a gyerekeket kezelő orvos felvázolta a jövőt.

– Ha itt maradnak, Tom olyan gyenge lesz, mint az őszi légy. – Mária szerint ez a mondat készítette Franket arra, hogy még azon a hétvégén összepakoljanak, és ebbe a B-betűs kisvárosba költözzenek, ahol a tó vize sós, és autóval egy órányira vannak a hegyek. Tom

jobban is van, már nem őszi légy, hanem szárnyán sérült gólyamadár, akinek a társai elvultak, de majd, ha visszatérnek, akkor őt is magukkal viszik.

Mária és Tom napjai ugyanúgy telnek: reggel kikísérik a buszmegállóig Franket, majd hazafele beugranak az ABC-be, aztán villásreggelit csapnak, és ha az idő engedi, a ház teraszán kézműveskednek. Mária fest, textilművész és tervező, de amióta elmenekült szülőföldjéről, csak fest. Hatalmas vászonra, amekkora a terasz hossza, és olajjal. Ahogy fest, az anyanyelvén énekel, vagy mesét mond Tomnak.

– Volt egyszer egy kisfiú, aki nagyon boldog volt. Ahol élt, általában meleg volt, sütött a nap, és ha nagy ritkán esett is az eső, megköszönték az ottlakók azt az isteneknek, a gyerekek pedig nevet adtak a felhőknek, lerajzolták azok formáját krétával az aszfaltra, feltüntetve a nevüket is, és ha eső után valamelyik felhő rajza és neve az aszfalton megmaradt, akkor az lett a győztes csapat neve, amelyik szembeszáll majd, és megvívja a csatát az eső által elmosott felhőkről elnevezett csapatokkal. Egy májusi nap ez a kisfiú, aki nagyon boldog volt, és akit Amarnak hívtak, elindult megkeresni a faluban virágzó jázminbokrokat. A húgának, Radának akart jázmin szedni, aznap volt a születésnapja. Míg ment, énekelt közben, szandáljával egyik kőről a másikra ugrált, és akivel csak találkozott, megkérdezte őt: mondja, kérem, merre virágzanak a jázminbokrok? Jó sokára találta meg, elfáradt a melegtől és a szomjúságtól, így a jázminbokr tövében a növény illatától megbódultan zuhant álomba Amar. Mikor felébredt, azt látta, hogy katonák lövöldöznek az utcán, mindenki fut amerre csak lát, tiszta füst és por minden. Ő a bokor alatt maradt meghúzódva, félelmében bepisilt és sírt nagyon halkán, nehogy meghallja őt valaki. Mikor már sötét volt, kimerészkedett a bokor alól, és már nem ugrált, nem énekelt, hanem rohant vissza a szülői házhoz a jázminnal a kezében. Ott lelőtt szüleit találta, húgát, Radát pedig sehol. Napokig kereste utána húgát, de sikertelenül. Őt kimenekítette egy nemzetközi szervezet egy olyan országba, ahol nem lövik le egy kisfiú szüleit, amíg ő elmegy jázmin szedni.

– Ez túl szomorú mese, anya, mondta Tom, és közben nézte az anyját, ahogy felviszi a sok festéket a vászonra: egy pontra csak feketét, és pirosat.

Mária hirtelen hangot hall: lenéz a teraszról, de nem lát senkit. Ledobja az ecsetet, felkapja Tomot az ölébe, és rohan ki az utcára, amerről a hangot vélte hallani. Már a Tölgyfa út sarkára ért, amikor meglátta a három gyereket: épp előtte fordultak be a Liliom utcába. Ott pedig Mária azt látja, hogy még két, három fős gyerekcsapat várja be az ismert hármast. Szigorúan betartják a másfél méteres távolságot, és úgy mennek előre, mintha hármanként egy-egy külön búrában lennének, egyszerre lépnek, talán lélegeznek is. Ha valaki közülük elvétí a bal-jobbat, akkor kipukkan a buborék.

Mária ölében Tommal követi őket, már nem rohan annyira, a hang egyre erősebb, és most már felismeri: az ő anyanyelvén énekel egy gyerek, ráadásul azt, amit ő annyira szeretett kiskorában a bátyjával közösen énekelni. Az első buborék ekkor megáll az éneklő kislány előtt, a másik két buborék is utoléri őket. A kislány elhallgat, nem énekel tovább. Mária is odaér, Tom már nincs az ölében. A kislány kezében jázmin. ■ ■ ■

Tófalvi Zselyke (1976, Marosvásárhely) a Közép-európai Egyetemen dolgozik. Tárcái, novellái többek között a *Látóban*, a *Kalligramban*, a 2000 folyóiratban jelennek meg. 2019-ben *Látó-nívódíjat* kapott. Első novelláskötete 2020-ban jelent meg *Amikor hazajössz* címmel a marosvásárhelyi Mentor Könyvek Kiadónál.

Lakógyűlés

Mit szépítünk: többnyire tőlük jön, ha büdös van.
Éppolyan intim, kényelmetlen, mint a beszédük:
néhány szó, és nyelvük hornyaiból kiszivárog
távoli céljuk, gondjaik, és a családi halottak.
Mit szépítünk: többnyire tőlük jön, ha büdös van.

Aznap a szomszéd majdnem megfojtotta a párom:
egy lehetetlen perc telik el, mire felfogom azt, hogy
baj van, az utcán, nincs rajtam gatyá, kapkodok össze-
vissza, lakályos, plüsspuha dolgok, nincs mivel ütni.
Aznap a szomszéd majdnem megfojtotta a párom.

Minket nem tisztelnek, a gondolatot preferálják:
vértelen álmod, szépséget költségei nélkül,
görnyedt hát- és klórszagmentes tiszta beszédet,
polcon a könyvet, igen, de a fűró alhasi hangját...
Minket nem tisztelnek, a gondolatot preferálják.

Elbújtatlak téged, büszkén, mint avatatlan
emléktáblát: sejtí a néző, mekkora kincs vagy,
mégsem láthat, ameddig rajtad tartom a ponyvát,
és az alatt is csak nevedet propagálja a véset.
Elbújtatlak téged, büszkén, mint avatatlan.

Közmű

Energiánk nem szunnyadó parázs:
örök elégedetlen, mint a szikra.
Természetünké vált a túlnyomás,
mert lobbanásainkat beszorítja
a kettőnket működtető motor,
hiába zsíros rongy és alkohol.

Felülről érkezett a fénynyaláb
magát hevítve több ezer fokig.
Mint vonzalom ereszkedett alább,
hogy azt, ami kettőnk között folyik,
egy blankolatlan végű lámpadróton
vezessük végig, hétköznapi módon.

Mint csapból csordogáló vízszugár,
látszatra fényes, mozdulatlan oszlop,
ha hozzáér egy kés vagy egy pohár,
rugalmasabb lesz, több irányba osztott:
kapcsolatunk aligha formahű,
de minden mozzanat szabályszerű.

Gáz-villany-víz: ahogy kezded fogom,
peregni kezd a mérő. Éjről éjre
leszünk erőforrás, közös vagyon,
és számlázott szolgáltatás, amelyre
rutin szerint, de leginkább havonta
költeni kell. Az ujjunkon a plomba.

A nagybetűs Hold

Kezdetben bonyolult, válladat ellepő
csillagképeket és bojtikaszirmokat
számoltunk, nem a lakbért
meg nettó havi átalányt.

Olvastunk eleget: volt hihető szöveg,
volt szimpátia és intimitás, de még
elképzelni se tudtuk,
hogy kell *nem* belehalni nyár

végéig, vihar és vértolulás után.
Néhány hónapig ez lírai volt, de el-
rontottuk, valahogy nem
ért minket komolyabb veszély,

és megszegettük a szív furcsa szabályait.
Rég eljött az idő, hogy lenyugodjatok,
késekkel hadonászó
történelmi tinédzserek...

nézzétek meg a Hold fázisait. Fogyas,
hízás, foszladozó kéknymatok letört
korlátokra vetülve:
ez vár rátok a hűvösén.

Horváth Imre Olivér (Hajdúböszörmény, 1991) költő, a Debreceni Egyetem Irodalom- és Kultúra-
tudományok Doktori Iskola hallgatója, az Angol–Amerikai Intézet óraadója. Első verseskötete *Nem*
szimpátia címen jelent meg 2016-ban, a FISZ gondozásában.

Immaculata

Immaculata

R eggel az ágyban, a nap első sugarai egyenest az arcomba világítottak. Olyan forróság volt, mintha már legalábbis dél lenne, de hamar rájöttem, hogy nem a levegő forró, hanem Maria Josefha arca és az egész teste. Égett a láztól, a lélegzete nem volt egyenletes, hanem kapkodó, a szemét pedig nem tudta kinyitni, akárhogy paskoltam az arcát. A nyakán csúf, lila duzzanatok voltak, amitől talán még kevésbé kaphatott levegőt. Amilyen zaklatott és megtört voltam az éjjel, olyan szilárd, elszánt nyugalom lett úrrá rajtam ezekben a pillanatokban. Felkeltettem a lányokat, akik még kábák voltak az álomságtól, és azonnal vízárt küldtem őket. Egyenest a kútból, ahonnan a legnagyobb hőségben is jég hideg víz jön. Hordták fel dézsában, én pedig bevizeztem a lepedőt, és Maria Josefhat tetőtől talpig beburkoltam ezzel a jeges borogatással. A lányok a többi gyermeket felöltöztették, és levitték a nyárikonyhába. Megmondtam nekik, hogy utána se jöjjenek vissza, hanem maradjanak az udvaron. A gyerekek sírtak és kiabáltak, de valahogy lecsendesítették őket, a kiskutyát pórásra kötötték, és végre mind eltakarodtak a szobából.

Majdnem utánuk szaladtam, mert arra gondoltam, hogy azonnal a gróf úrért és a nagyságos asszonyért küldetek, de az utolsó pillanatban meggondoltam magam, ami lehet, hogy hiba volt, mert mégis ők az édesszülei, és joguk lett volna tudni róla és látni a kislányt, de nekem akkor a pince jutott az eszembe, és az, amit ott láttam. Ha Josefha megkapta a betegséget, akkor a többi beteg közé fogják tenni, ahol majd az apácák ápolják a sötétben, és még ha nagyságos szülei vele is lehetnek ott, és akár még fel is gyógyulhat, mégsem tudtam rászánni magam, hogy odaküldjem, mert biztos voltam benne, hogy onnan nem fog visszatérni.

Butaságomban nem jutott eszembe, hogy talán a gróf úr sem bolond, hogy a saját egyetlen lányát az ispotályba vigye, ahol már ki tudja, hány beteg van, de mivel tudtam, hogy ő az imákban, a gondviselésben és a muzsikásokban jobban hisz, mint akármilyen főzetben, utólag mégsem tűnik akkora butaságnak. Még akkor sem, ha valódi orvost nem látunk végig ez idő alatt, gyógyulást viszont igen, de félek, hogy azok sem az apácák gondos kezeinek, hanem a vak véletlennek voltak köszönhetőek, azzal együtt, hogy én még mindig egészséges vagyok, ahogy többen közülünk, a gróf urat is beleértve, aki pedig több időt töltött a betegekkel és a holtakkal, mint bármelyikünk.

Kicseréltem a lepedőt, ami hamar megszáradt, a karomba vettem Maria Josefhat, akinek fennakadt a szeme, és felrohantam vele a padlásra. Mielőtt kinyitottam volna az ajtót, vettem egy nagy levegőt, mert a szorítás a mellkasomban és a torkomban továbbra sem csök-

IMMACULATA

kent, de ez nem az a pillanat volt, amikor az ember a saját rosszulétével törődik, mert ez nem betegség, hanem csak a sok átélt aggodalom, az Anna és a halál miatti állandó félelmem szorítása. Tudtam, hogy nem veszíthetem el a kisleányt is, aki nem tehet semmiről, én viszont talán még tehetek érte valamit.

Amikor kinyitottam az ajtót, Izabella grófnő az ágyon ült, csodálatosan szép, hófehér ruhában, amit nehéz lehetett egyedül felvennie, a rengeteg gomb és kötő miatt, ami az ilyen díszes, ünnepi ruháknál előfordul, a nyakfodortól az alsósoknyáig. Olyan papucs volt rajta, amit még soha nem láttam, a ruhához illő, hímzett, fehér alapon vörös mintákkal. A csőrös maszk ott volt mellette, immár elég megviselt állapotban, de még egyben. Mint ha várt volna minket, mert az arcán semmi meglepetés nem látszott. Megígértem neki előző nap, hogy felhozom a dédunokáját, hogy megismerhesse, és amikor ez eszembe jutott, akkor majdnem a padlóra estem, mert lám, felhoztam a kislányt, aki tegnap még szaladt és nevetett, és most pedig a halál torkában van. Nem bírtam tovább, könnyekben törtem ki, az előző napok vagy hetek összes feszültsége egyszerre robbant ki belőlem, úgyhogy a szám elé kellett tennem a kezemet, hogy ne kiáltsak fel hangosan a sírástól.

A kislányt óvatosan a grófnő ölébe tettem, aki megtartotta, a még mindig földes, sebes kezét nyomban a homlokára tette. A szeme elkerekedett a Maria Josepha szép arca láttán, amit a nyakánál lévő duzzanatok sem tudtak elcsúfítani. Én a lábainál térdeltem, és csak simogattam és tartottam én is, próbáltam itt tartani közöttünk, miközben látszott, hogy a leánykának nem sok van hátra, mert a karjainál és a lábainál is furcsa, lilás színt öltött a bőre.

Bocsásson meg nekem! Nekem kellett volna vigyázni rá!

Ezt ismételtettem, képtelen voltam összeszedni magam, de akkor a grófnő valahogy felállt a székéből, nehézkesen és kínlódván, a leánykát átadta nekem, fogta a maszkot és a fejére húzta. A koszlott, viharvert sisak rendkívül ocsmánynak tetszett a szép ünnepi vagy menyasszonyi ruha mellett. Nem érttem, minek az neki, biztos voltam benne, hogy nem a betegségtől fél, mert akkor ez már igazán mindegynek tűnt, számomra legalábbis. Nekünk kellett volna elkapnunk a betegséget, már réges-régen, nem pedig a gyermekeknek, akik eddig meghaltak, s most a kisasszonynak. Azt éreztem, a mi életünket kéne valamiképp becsérélni az övékére. De mivel ez nem lehetséges, csak sírtam, és ezzel végképp nem sokat segítettam az amúgy is gyászos helyzetünkön. A grófnő azonban tudta, hogy mit akar, mert célirányosan cselekedett, még ha számomra érthetetlen módon is.

Fel nem foghatom ma sem, hogyan és miként történhetett meg, ami történt, mert arra semmiféle magyarázat nincs. A grófné felemelte a kisasszonykát, és itt nekem már gyanút kellett volna fognom, hiszen hogyan is bírta volna el, mikor egy nehezebb könyvet, vagy mosdótálat sem tudott megemelni. Most mégis felemelte, s ez nem elég, mert elindult vele, fején a sisakkal, cseppet sem tűnt gyengének, szinte átsuhant a padlástéren, egészen a teraszajtóig. Nézttem megbabonázva, mert oly könnyen vitte Maria Josephát, mint ha semmi súlya nem lenne, s közben fél kézzel nyitotta az ajtót. Amint kilépett, én végre felugrottam, de megbotlottam a szoknyám szélében, és hasmánt végigcsúsztam a szőnyegen. Mikor feltápáskodtam, addigra kint voltak a teraszon, ahol vakítóan ragyogott a reggeli napfény. A grófné felugrott a párkányra, pontosan oda, ahol az éjjel is üldögélt, csak most a karjaiban tartotta a kisasszonyka ernyedten lógó testét. Már ekkor tudtam, hogy baj lesz, de bennem rekedt a sikítás, akkor sem bukkant ki belőlem, amikor a grófné hátradőlt a nagy semmi felé, s mindketten eltűntek a korlát mögött.

Odarohantam, a torkomhoz tettem a kezemet, mert úgy éreztem, hogy megfulladok az iszonyattól, amit a zuhanásuk láttán éreztem. Pontosabban: az eltűnésük láttán, mert átesetek a korláton, de nem zuhantak le. Lenéztem, ám csak a fákat láttam, s a gyepet odalent, sem a grófnét, sem a kisasszonykát nem, egyszerűen nem voltak ott, ahol holtan kellett volna feküdniük, a fal tövében, az udvar kövezetén. Nem tudom, mi volt rosszabb abban a pillanatban: az, hogy nincsenek ott, vagy az, hogy ott kéne lenniük. Felkészültem a látványra, ami nem fogadott, és az elmém kétségbeesetten kereste a megoldást.

Ahogy kihajoltam, nagyon erős szélhökés támadt, s egy pillanatra visszahőköltem, mert én is majdnem kiestem, szédelegve fogtam a párkányt, szorítottam erősen. Ekkor meg-

láttam őket ez égen, pontosabban egy hatalmas fehér madarat láttam elsuhanni közvetlen mellett, alulról jött, a fák lombjának takarásából, az épület fala mellett. Szárnyának surrogását is hallottam, a tolla majdnem az arcomhoz ért, és a mindenható Istenre esküszöm, hogy a kisasszonyka meztelen talpait is láttam, a tollak közül kilógni, a testére tekert lepedő pedig csattogott a szélben. Nagy kört írtak le, gyorsabban, mint bármi égi madár, amit eddig az életemben láttam, gyorsabban, mint a legsebesebb nyílvesző, süvítvé átszelték a hatalmas, ragyogó reggeli fehérséget, mielőtt eltűntek volna a hegy és az erdő irányába. Apró ponttá zsugorodtak, melyet addig követtem a szememmel, amíg csak bírtam, aztán még hallottam a saját fejemet koppanni a terasz kövezetén, mielőtt minden elsötétült volna a szemem előtt, s össze nem estem ott, a teraszajtó előtt.

A két lány estefelé jött csak fel, addigra magamhoz tértem, de nem mertem lemenni, mert képtelen lettem volna mindezt bárkinek is elmondani. Amikor feljöttek, noszogattak és eléggé furcsán néztek rám, hiszen ők sem értették, hogy mi történt. Csak annyit mondtam, hogy az öreg grófnő és a kisasszonyka elmentek. Ez persze cseppet sem volt hihető, és lehetséges sem. Aztán lementünk, és én már akkor nem éreztem jól magam, dőlt rólam a víz, a szédülés sem múlt el. Előbb lefektettek, elzavarták mellőlem a gyermekeket, nem sokkal később pedig küldtek át az udvar túloldalára, ahonnan két falubéli legény érkezett, ismertem őket, de a nevük egyszerűen nem jutott az eszembe, mivel csak a szemüket láttam az arcukra tekert kendők miatt. Azt sem láttam, hogy mosolyognak-e vagy sem, nyilván nem mosolyogtak, volt elég bajuk, meg még velem is bajlódniuk kellett, mivel felkelni nem tudtam.

Hordágyra tettek és átcipeltek a főépület elé, az udvarra. Furcsának találtam, hogy nem egyből a pincébe visznek, hanem csak leraknak a lépcső előtt. Innen láttam a pincelejáratot, s nem is tudtam egyebet nézni, csak ezt. Vágytam oda, meg nem is. Ha ott lehetnék, akkor hamar ismét együtt lehetnék Annával, miközben a testem és az elmém minden porcikája tiltakozott a sötét, betegségtől bűzlő halálgödör ellen. Kínlódás volt minden pillanat, ahogy a lelkem és a testem küzdött egymás ellen, s az igazság az, hogy közben meg fekéüdtem ott tehetetlenül, anélkül, hogy dönthettem volna a saját sorsomról.

A gróf úr jelent meg egyszer csak, de nem hozzám jött, hanem egy csapat asszonnal és az előbbi férfakkal együtt a másik udvar irányába rohantak. Nem jöttek vissza egyhamar, pedig a Nap már magasan járt, én pedig egyik álomból a másikba merültem, egészen addig, amíg délután a fény elért a lépcsőig, ahol feküdtem. Felnéztem. Pont a teraszkorlát volt felettem, magasan, a fák koronája felett. Ezek a fák adtak árnyékot az udvarra, még ilyenkor, nyár derekán is hűvös volt, kellemes, bár én ritkán voltam itt. Most volt alkalmam alaposan szemügyre venni, békésen bólogattak az ágakon a hatalmas levelek, az ég fehéres-kék volt egyetlen felhő nélkül. A tekintetem vagy az udvart, vagy az eget kémlelte. Arra vártam, hátha meglátom a madarat az égen vagy a szétroncsolódott testeket idelent. De egyiket sem láttam. Addigra már inkább aludtam, és nagyon szomjas voltam, amit szerencsére enyhített a kábulat, amiben egyre mélyebbre csúsztam, annak ellenére, hogy közben tisztán láttam magam körül mindent.

Nem a gróf úr, hanem az apácák tértek vissza, hárman emelték meg a hordágyat, én pedig lehunytam a szemem, és tudtam, hogy itt a vég, és ha legközelebb kinyitom, akkor már az ispotály nyirkos falait fogom látni. Nem esett rosszul, végre legalább tudtam, hogy nem kell sokat várnom, így vagy úgy, de vége lesz. És akkor már nyugodt, mély álomba merültem.

Amikor felébredtem, nem a mennyben, a pokolban, még csak nem is az ispotályban, hanem a gróf úr és a nagyságos grófnő hálószobájában voltam, egészen pontosan a baldachinos ágyban, egy olyan hálóingben, ami nem az enyém, ezt anélkül tudtam, hogy láttam volna, olyan selymes tapintása volt. Hűvös volt itt, a lenge takaró alatt pedig kellemes, fészek langyosság, olyan, mintha maguk az angyalok öleltek volna körül. A szobát ismertem, hiszen Maria Josepha születése előtt ugyanolyan szobalány voltam, mint Anna és a többi lányok, és épp eleget dolgoztam itt Erzsébet nagyságos asszonynak, aki fiatalasszonynak talán kicsit

kevésbé volt szigorú, de a rendet már akkor is szerette, a tükrök soha nem lehettek porosak, s az ágyneműt naponta cseréltük, szerintem teljesen feleslegesen, mert olyan nagy viháncolást soha nem rendezett a nagysága itt a gróf úrral. Az ilyesmit inkább máshol intézte.

Ezek a gondolatok önkéntelenül jöttek, bizonyára az ágy miatt, amiben feküdtem, az egészben, azon túl, hogy megnyugtatóan ért a bőrömhöz a hűvös, libatollas párna és az illatos, lenge takaró, volt valami ordítóan szemérmetlen. Alkonyodott odakint. Az ablakok nyitva, már érezni lehetett az erős, hőséget csillapító erdőillatot. Oldalra fordultam, a se-lyempárná is hűvösen ért az arcomhoz, én pedig végtelenül könnyűnek éreztem magam.

A gróf úr sötétedéskor lépett be a szobába, és tálca citromos vizet, levest és csibehúst hozott. Nem volt kendő a szája előtt. A ruhája poros, mondhatni mocskos volt, ez rendkívül furcsán vette ki magát a tiszta, tágas, levendula és dióolaj illatú hálószobában. De lehet, csak azért, mert leült a mézporos nadrágjában az ágy szélére, a tálcát pedig az éjjeli-szekrényre tette. Amikor látta, hogy ébren vagyok, valami furcsa öröm csillant a szemében, amit az arcvonásai nem mutattak, de én láttam, hogy az egész lénye megkönnyebbül. Segített nekem felülni, a párnát a derekam mögé tette, mert igazából egyedül felülni sem tudtam. És kanállal tette a számba a levest. Én szégyelltem magam, ám olyan éhes voltam, hogy nem tudtam szemérmeskedni, hanem mohón nyeltem a levest, ittam a citromos vizet és faltam a csibehúst. A gróf úr ezalatt végig egyetlen szót sem szólt, de amikor mindent megettem, valahogy elmosolyodott, úgy, mintha erőltetnie kellett volna az arcát, mert az elfelejtette a mosolyhoz való mozdulatokat.

Vége van, Lídia. Megmenekültünk.

Ezt mondta. Pontosan úgy, mintha mi ketten maradtunk volna az egész világon.

És aztán hosszasan beszélt, én pedig hallgattam. Arról beszélt, hogy mennyien meghaltak, és arról, hogy amikor már mindannyian felkészültek a halálra, az apácák, kastélybéliek, a falusiak, akik idejöttek hozzánk, a néhány gyermek, mind a kápolnába gyűltek, hogy imádkozzanak még egyszer, utoljára együtt. Aztán mindenki ment a dolgára, a gróf úr megparancsolta, hogy amíg van enivaló, s annyi egészséges ember, aki elláthatja a beteget, addig mindenkinek kötelessége minden munkából kivenni a részét, a temetéseket is beleértve. A muzikusok félretehették a hangszereket, helyette a pónilovas szekérral szállították a holtakat a pincébe, s a köveket, meg a földet ki, az alagút végébe, az erdőszélre.

Aztán egyik nap nem halt meg több ember, s az azt követően sem. Mindenki tette a dolgát, egyszerre megteltek a sírok, méz és föld került rájuk, de nem kellett újabb gödört ásni, a pónik pedig legelni kezdték a fűvet az erdőszélen, mert nem hajtották vissza őket az alagútba, hogy újabb tetemeket szállítsanak el. Akik éltek, elkezdtek felnézni, s rájöttek, hogy immár csak magukról kell gondoskodniuk, egy hét elteltével pedig az apácák felsöpörték, kitakarították a konyhát, a mosókonyhát, s nagy adag leveseket főztek, hogy mindenki megerősödjön, aki életben maradt. És bizony azok nem voltak sokan.

A két lány, akik a gyermekekre vigyáztak, s engem megtaláltak a tetőteraszon, szintén meghaltak, ahogyan a grófné is. A gyermekek közül hatan maradtak meg, egy ifiúr, s a többi szolgálók, falusiak gyerekei. Ezen a ponton láttam, hogy nagyon fűrkészőn nézi a gróf úr az arcomat, én pedig igyekeztem valahogy összeszedni a gondolataimat, mert, ahogyan a gróf úr elmondta, én tizedik napja fekszem itt az ágyban, és azon túl, hogy cukros vizet itattak velem, semmit sem tehetek értem. És lám, én mégis élek. A gróf úr most már nem tudta palástolni sem az aggodalmát, sem az örömét, e kettő keveredett az arckifejezésében. Megsejtettem végre, hogy én vagyok az egyetlen kapocs az öreg Izabella grófnő és Maria Josepha felé. Ezért fekszem itt, a baldachinos ágyban, hisz drágább vagyok mindenkinél, aki még él, s itt tartózkodik a kastélyban.

Hol vannak, Lídia?

Tette fel végre valahára a kérdést a gróf úr.

Képtelen voltam megszólalni, egyáltalán semmit sem tudtam mondani. Sírnivaló sem tudtam. Lassan ránk sötétedett. A gróf úr kiment, hozott még citromos vizet, mézzel és két almát, gerezdekre vágva. Már tudtam magamtól inni és enni is, és kimentem pisilni. Amikor felálltam, megszédültem, de a gróf úr támogatott és segített. Nem értettem, miért csinálja

ezt, hiszen az apácákat kellett volna beküldenie. Nagyon sajnáltam a gróf urat, és minden erőmmel igyekeztem valahogy kitisztítani a fejemet. Visszafeküdtem az ágyba, mert remegtem a gyengeségtől, de végre elkezdtem beszélni. Nem tétováztam egy pillanatig sem, miközben tudtam, hogy nagy fájdalmat okozok ezzel, végtére mondhattam volna, hogy nem tudom, hova lett a nagysága és a kisasszony, ahogy tényleg nem is tudtam, de azt igen, hogy hogyan tűntek el.

És nem akartam szépíteni a dolgot, mert abban bíztam, hogy ez ad neki reményt, még ha csak apró, halvány kis reménysugarat, hogy élnek, s jól vannak mindketten. Ám ahogy végigmondtam, s igyekeztem a tőlem telhető legvilágosabban elmagyarázni, úgy láttam, hogy a gróf úr arca elváltozik, s azon nem öröm, nem düh, hanem a teljes kétségbeesés tűnt fel. Nem figyelt rám, pedig többször elmondtam, hogy pontosan merre láttam őket elrepülni, arra gondolván, hogy ő esetleg tudhatja, hova vihette a nagysága a kisasszonykát. Ki más ismerhetné az öreg nagysága dolgait, ha nem a tulajdon unokája? De ebben bizony tévedtem. A gróf úr ugyanis csupán keresztet vetett, és megsimogatta a homlokomat, ami kedves volt tőle, én mégis dühös lettem, miután világossá vált számomra, hogy nem hisz nekem.

Nem baj, Lídia.

Aztán kiment a szobából.

Nem jött vissza, én pedig ott töltöttem az éjszakát a főúri ágyban, egyedül a gondolataimmal, ittam a kancsóból a citromos vizet, néztem ki az ablakon, többször megpróbáltam felkelni, de nem volt elég erőm hozzá. Már nem aludtam olyan mélyen, mint eddig, sokszor felriadtam, és valahányszor felébredtem, az ablakpárkányra tévedt a szemem, mintha azt vártam volna, hogy Izabella grófnő egyszer csak odaröppen, karjában Maria Josefhával, aki újra egészséges. Gondolhattam volna, hogy elkaptam a betegséget, s a képzeletem, vagy a lázas álom játszott velem, mikor azt a hatalmas madarat láttam elsüvíteni a hegy felé, de akárhogy is, az emlék minden egyébnél valóságosabb volt, s most is az. Kértem Istent, hogy lássak tisztán, aminek az lett az eredménye, hogy valóban tisztábban láttam a jelene-t, amint a nagysága a kisasszonnyal a karjai közt, fején azzal a rettenő sisakkal átbucskázik a korlátot, majd győztesen és hatalmasan kirepül a halál torkából. A napfényes, vakító kék ég emléke sokkal élesebb és borzalmasabb volt, mint akármelyik sötét pincefolyosó, ahol a holtak és betegek feküdtek.

Másnap reggel már az apácák jöttek értem, kedvesek voltak, nagyon kimerültnek tűntek, ennek ellenére sokáig velem maradtak, megfürdettek, ott a lakosztályban, az Erzsébet grófnő fürdőszereivel, az ő kádjában. Ruhákat adtak és egy ládikát, amelyről azt mondták, hogy a gróf úr küldeménye. Majd azt mondták, hogy most már lemehetek, ha akarok. Nem tudtam, mit tehetnék, hiába próbáltam beszélni velük, ők nem hallgattak meg, azt mondták, ne beszéljek az öreg grófnőről, nyugodjon békében, a kisasszonyról sem. Hagyjam a gróf urat gyászolni, ne zaklassam tovább. Kérdeztem, hogy mi lesz a dolgom, azt mondták, hogy ezt döntsem el én, szabadon távozhatok, mert nemsokára úgyszólván mindenki elmegy innen, a gróf úr sem marad.

A kastélyt kiürítik, lehet, hogy később más nemesurak, vagy rokonok visszatérnek ide, de ezt nem lehet tudni. A temetéseknek vége, a szobákat lezárják, akik itt éltek és dolgoztak, mind elég juttatást kapnak, hogy meglegyenek valahogy, sokan pedig majd a rendházban kapnak munkát. A rendház a gazdasági épületeket, az istállókat, s a lovakat is megkapja, a kápolnában misék lesznek. A gróf úr úgy határozott, hogy templomot fog építtetni a faluban, s egy szobrot állíttat, amellyel hálóját fejezi ki Istennek, amiért néhányunkat mégiscsak életben hagyott. Meg még egy kisebb kápolnát tervez az Angyalárokban, annak hívták a helyet, mely nyugatra, a földek felé esett. Elképzelttem, hogy a gróf úr minden irányba helyez valamit, ami tán megállítja a következő betegséget. A szent dolgok is olyanok, mint a talizmánok. Csak az erdő felé nincs semmi, gondoltam magamban.

Oly kevesen vagyunk, s a földeken olyan sok a munka, hogy a megmaradt készleteket szétosztja a gróf úr, hogy a telet kibírjuk. Az apáca, aki ezeket részletesen elmondta nekem,

meghatódott, miközben beszélt, mintha ő is csak most fogta volna fel, hogy mi történt, s hogy valamiképpen túlélte ezt az egészet. Az arcáról fokozatosan eltűnt az áthatolhatatlan keménység. Megfogta a kezemet, megölelt, biztatott, hogy imádkozzam a gróf úrért, akit ennyi veszteség ért, s aki erősebb, nagylelkűbb, mint bármilyen nemesúr, s aki feláldozta magát értünk, s a falusiakért, akiknek a mi ispotályunk nyújtott menedéket.

Igaz, hogy a falusiak közül is többen életben maradtak, de hogy nem az ispotály miatt, az szinte biztos, talán inkább a remény és az étel segített nekik, és az, hogy a ragály egyszerre csak abbamaradt. De ezt nem mondtam neki. Ő is megkért, többször, hogy ne beszéljek a nagyságáról és a kisasszonyról, mert amit mondok, az nem a valóság, és semmiképpen sem Istennek tetsző dolog. Ezt kénytelen voltam belátni, mert a meggyötört, kedves pillantása mögött láttam a könyörtelenséget, ami minden szent életű ember arcában felfedezhető, ha olyasmi kerül szóba, ami esetleg Istennek nem tetsző lehet, még akkor is, ha az a valóság.

S itt nem a megboldogult Erzsébet grófnő viselt dolgaira gondolok, hanem az olyasmi-re, mint a kastély alatt munkálkodó törpék, a mély, sötét járatokban bolyongó holtak, vagy a talizmánok, amiket Izabella grófnő mutatott nekem. Végére megígértem, hogy nem beszélek senkinek semmit, s csak azt kértem, hogy mutassa meg nekem Anna nővérem sírját, s utána, ha lehet, adjon nekem munkát, a fizetség sem érdekel, mert semmi más vágyam nincsen, mint hogy valami hasznos dolgot végezhessenek. Ez már jobban tetszett neki, egy imakönyvet s gyöngyház olvasót adott, mert, mint mondotta, a betegség, a veszteség megzavarta az elmémet, erre pedig a legjobb gyógyír a munka és az imádság, s helyre fogok jönni, mert derék, szelíd leány vagyok egyébként, ahogy a gróf úr is mondta.

Anna nővérem sírját külön megmutatni nem tudta, mert az a pincében volt, szerencsére nem az Aynard lovagúr nagytermében, ahová a legnagyobb gödröt ásták, amikor a sok haláleset történt egyszerre, hanem az erdő felőli alagút végében, ahol kiszélesedik a járat, s ott egész sor sírhant volt külön, fejfa nélkül, de sorban. Így azt, hogy melyik alatt nyugszik Anna, már nem lehetett tudni, mert Péter sem emlékezett, aki itt ásta a gödröket, s sok holtat helyezett végső nyugalomra, annak ellenére, hogy megfogadta, a pince közelébe sem megy, miután átvészelte a betegséget.

Megkerültem hát az udvart, ki a kapun, végig a falu kihalt utcáin, szedtem egy csokrot a kertek elvadult virágaiból, s az erdő felől mentem le az alagútba, egy meredek, poros, kőves ösvényen, a nagy szikla mellett. Annyi virágot szedtem, amennyit csak bírtam, s így az elég lett minden sírhalomra, ami ennek a járatnak a két oldalán sorakozott. Így biztos lehettem benne, hogy Annára is jutott, ha egyszer ide temették. Amikor végeztem, az alagútban még derengett a délutáni fény, a sírhantok a virágokkal, ha nem is békés, de legalább a lelkemnek megnyugvást adó látványt nyújtottak. A sok eső és a napsütés nemhiába növesztették ezt a rengeteg rózsát, bársonyvirágot, kamillát s verbénát a nyár idején, mert most méltóképpen búcsúzhatok el velük azoktól, akik itt nyugszanak, s akik helyett akár én is feküdhetnék a föld alatt. Tudtam, hogy Annán kívül sok gyermek is van itt, amitől igazán elszorult a szívem, s amiről ismét Maria Josefha jutott az eszembe.

Kimásztam az alagútból, az imádságos könyvet és az olvasót kivettem a kötényemből, s egy kő alá tettem, mert nem akartam tovább magammal vinni. Úgy gondoltam, hogy a hitem erős, de nem az ima vagy az olvasó miatt. Maria Josefháról, s Izabella grófnéről pedig nem akartam lemondani, ha ezzel egyedül maradtam is, de ahhoz, hogy rájuk találjak, már nem imára volt szükségem. Visszanéztem az alagút bejáratára, elbúcsúztam az itt maradtaktól.

Elég sokáig maradtam még a kastélyban, segítettem a gróf úrnak, az irgalmas nővéreknek és a falusiaknak rendbe tenni az itteni dolgokat, átnézni a készleteket, elcsomagolni mindazt, amit a gróf úr magával akart vinni Budára, külön szedni mindazt, amit egy rokona vitt el, és elrendezni az állatokat, illetve az árvaházban és az iskolában is segítettem. Nem tudtam, hogy mihez kezdjek, de munka szerencsére volt elég, ami nem csak nekem, hanem mindenkinek jót tett. A testünk megerősödött, kivéve talán a gróf úrét, ő ugyanolyan görnyedten és sápadtan járt kelt, mint eddig. Nagyon sok tennivalója akadt a templomépítéssel, a kápolnával, ahol ismét szólni kezdett a zene, s a szoborállítással. Budáról

jöttek munkások, akiket a faluban szállásoltunk el, többen itt maradtak közülük, mert a lakatlan házakat megkapták a munkájukért járó fizetésén felül. De senki nem panaszkodott emiatt, mert a gróf úr nem csak Istennek, hanem mindnyájunknak hálás volt, és ezt ki is mutatta.

Amikor eljött az október, én még mindig a régi szobámban laktam, ahol olyan sok évet töltöttünk el Annával. Egy este, amikor korábban végeztem a munkával, hamar hazamentem, mert végre nem féltem egyedül maradni, s arra gondoltam, hogy ideje döntenem a további sorsom felől. A napok úgy peregtek eddig, hogy észre sem vettem, a nyár észrevétlenül múlt el. A padlásfeljáróban, a torony alatti ablak mélyedésében tartott pénzemem, s az Anna egész keresetét, amit még nyáron rejtett el, magamhoz vettem, és végre elhatároztam magam, hogy kinyitom a ládikát, amit felgyógyulásom után a gróf úr adott nekem. Hogy miért nem nyitottam ki eddig, azt magamnak sem mertem bevallani, de most, ezen a furcsa, hideg estén, ami az ősz közeledtét jelezte, odaültem az ablak elé, s a ládikát a párkányra tettem.

Azért nem mertem hozzányúlni, mert láttam már korábban. Izabella grófnőé volt, ott tartotta az egyik régi, üvegezett szekrényében, a néger szobor és a kardok mellett. Csontból faragott ládika volt, rajta körben fejek, madarak és más állatok képe, aprólékosan mintázva. Durva vaskampóval záródott a fedele, ami csodás mintákkal tekeredett lefelé. Nem volt rajta semmi nemesfém, s inkább ósdiinak, mint értékesnek tűnt, meglehetősen kopottnak is, de tudtam, hogy fontos volt ez a grófnénak, mert a legszebb szekrényében tartotta, s azt mondta, hogy a megboldogult férjeura Afrikából hozta neki. Afrika csodálatos hely lehet, efelől semmi kétségem, és nagyon más, mint itt mifelénk, ezt a ládika is mutatta, meg a többi dolog a grófnő szobájában, hisz a fegyvereken és a maszkokon hasonló díszek voltak, olyanok, amiket soha máshol nem láttam, s mégis mind ismerősek voltak.

Még mindig vártam a ládika kinyitásával, lelki szemeim előtt valamilyen üzenetet szerettem volna találni benne a grófnétól, aki megmagyarázza nekem, hogy hol keressem őket. De amitől féltem, az bekövetkezett. Mert kinyitottam a ládikát, amiben semmilyen üzenet, útmutatás vagy ilyesmi nem volt. Csak egy bőrtarsoly, benne a grófné leggyönyörűbb ékszerei, három köves gyűrű, s a gyémánt nyakék a vörös kővel. És egy írás a gróf úrtól, hogy ezek a dolgok az én tulajdonomat képezik, s azt teszek velük, amit akarok.

Ezt az írást a rendház főnökasszonya olvasta el nekem, amikor elvittem neki. Furcsán nézett rám, nem irigykedve, de meglepetten. Azt mondta, ha akarom, elteszi nekem a ládikát, amíg kitalálom, hogy mit kezdjek a tartalmával. De én nem szerettem volna, hogy ők őrizzék, nem mintha nem bíznék meg a főnökasszonyban, de arra jutottam, hogy jobb lesz addig döntenem, amíg maga a gróf úr is a közelben van, elvégre ő adományozta nekem ezeket.

Elsőként elmentem hát hozzá, nemcsak azért, hogy megköszönjem, hanem azért, hogy elbúcsúzzak tőle, mert biztos voltam benne, hogy nem marad itt az építkezések végéig, s ha elmegy, akkor nem találkozunk többet.

A kápolnába mentem, Péter mondta, hogy ott van. Hol máshol is lehetett volna. Mindig ott volt újabban, egy íróasztalt is levittek neki, a lakosztályt pedig már teljesen kiürítették. Szelíden fogadott, ahogy mindig, megdicsért, amiért ilyen sokat dolgozom. Aztán megkérdezte, hogy mihez kezdek mostantól. Azt mondtam, hogy engedelmével az ékszerekből s az eddig félretett pénzből megveszem a fogadót, amit mindig szerettem volna. Erre csodálkozva nézett rám, s úgy vélte, ez bátor dolog. Azt megkérdezte, nem akarok-e férjhez menni, bizonyára arra gondolt, hogy egy férfi is kéne a fogadóhoz, de nekem ez eszembe sem jutott, mert teljesen máshol járt az eszem. Pétert is megemlítette, lehet, hogy hallotta, Péter szívesen feleségül venne engem fogadó nélkül is, akkor is, ha egy vasam sem lenne, s az iskolában és az árvaházban dolgoznék, ahogy mostanság tettem. De Péterről nekem Erzsébet grófnő jutott eszembe, így inkább hallgattam, és azt mondtam, hogy a fogadónak való házat az erdő alatt már kinéztem, és elgondoltam, miként fogom kipucolni és felújítani a tetőzetét. Kérdezte, kell-e hozzá segítség, mert szívesen odaküld egy mestert, aki majd megnézi. Ezt elfogadtam, természetesen megfelelő fizetségért, mert egy hozzáértő ember mindig kell, ha valaki jól meg akar csinálni egy épületet, és a gróf úr ebben egyet-

értett velem. Aztán szerencsét kívánt, én pedig vettem a bátorságot, és én is azt kívántam neki. Ő pedig hozzám hajolt, és megcsókolt.

Ez nehéz pillanat volt, mert a csókot nem az arcomra adta, hanem az ajkamra, és cseppet sem szűzies csók volt, főleg nem a kápolna falai között, ahol a dolgot ugyan senki sem látta, csupán a falon lévő festmények angyalai, ettől függetlenül majdnem eltaszítottam magamtól. Aztán mégsem tettem, hanem viszonztam a csókot, nem azért, mert egy szemnyi vágyat ébresztett bennem, hanem azért, mert a gróf úr az ígéretéhez híven harcolt értünk egy olyan ismeretlen és rettenetes dologgal szemben, amilyen a pestis, és a maga módján bátorságot tanúsított, és egy pillanatra sem bizonytalanodott el. Olyan csók volt ez, amelyet egy katonának adtam volna, akivel együtt küzdöttem egy hosszú, végeláthatatlan csatában, és ezt szerintem ő is tudta, mert a csók végeztével elengedett, és visszaváltozott azzá a hajlott hátú, sápadt, fekete ruhás, keskeny vállú árnyékká, aki volt. A szőke haja egészen megőszült, a vizes kék szeme mozdulatlan volt. Nézte, ahogy kimegyek az ajtón, visszafordultam, ő pedig megvárta, amíg lemegeyek a néhány lépcsőn, átmegeyek az udvaron, akkor fordult csak el.

Sokáig eszemben volt ez a csók, mert úgy ölelt át engem akkor a gróf úr, ahogyan még soha senki. Az istállófiúk, Péter s más legények még a ragály előtt folyton Anna meg körülöttem legyeskedtek, mi bort vittünk nekik, és bizony engedték, hogy játszadozzanak velünk, ahogy általában a lányok, de sosem tettünk olyat, amiből esetleg baj lehetett volna, hisz megvolt mindig a magunkhoz való eszünk. Abban a pillanatban azonban azt éreztem, hogy a gróf úr egészen más okból csókolt meg, őszinte szeretet és vágy és valami összetartozás volt benne, ha lehet ilyet mondani, és egy másik életben még talán el is gondolkodtam volna, hogy egy nálamnál testileg gyengébb, de lélekben ugyanolyan erős és kitartó személy érzelmeit viszonzzam. Bár érzelem helyett inkább állati erő és akarás volt ebben, ami a csatamezőn öntheti el azokat a harcosokat, akik túléltek az ütközetet, és ezt valahogy meg akarják osztani egymással. Békeidőben nem törődnének ezzel, nem néznének egymásra, de akkor igen, mert túl erős érzéseket kell kiadniuk magukból. De, mint mondtam, akkor nekem már egészen más járt a fejemben, s a gróf urat szépen eltemettem az emlékeim közé. Azon kevés szép emlék közé, amiket a járvány és a rengeteg halál meghagyott nekem.

Még azon az őszen megvettem a tágas, régi házat, de nemigen tudtam vele mit kezdeni, mivel korán jöttek a fagyok, s kemény tél következett. A rendházba költöztem át a szobámból. A kastély emeleti részeit, a pincét, a padlást lezárták, csak az udvar és az istállók maradtak használatban, meg a falu felé eső gazdasági épületek. Akik Budáról maradtak, belakták a házakat, az egész falu megváltozott, sok irgalmas nővér jött messziről, így a rendház ismét teljesen benépesült. A falunkba sokan költöztek be a környékről, az iskolába új gyerekek jöttek. Piacot tartanak a főtéren, karácsonykor pedig a kápolnában volt a mise, már a gróf úr nélkül, aki mindenszentekkor elutazott.

Következő nyárra, amikor a templom elkészült, addigra az én fogadóm is majdnem készen lett, köszönhetően a mesternek, aki szebben megácsolta a tetőt, mint azt a legszebb álmomban elképzeltem.

A mester a gróf úrtól idősebb, szintén Budáról jött. Segédet is hozott, aki a munka java részét végezte, mert ez a mester nagy tapasztalatú, szószerkeket, oltárokat farag, mindenhova hívják, de a gróf úr kérésére eljött hozzám. Miután elkészült a tetővel, minden másban is segített, szerényen nézegetett engem, hiszen az apám lehetne, és nem volt hajlandó bent aludni a házban, hanem a nyárikonyhában lakott, amíg tartott az építkezés. De úgy látszott, hogy ott sem érzi rosszul magát, azt mondta, addig marad, amíg én azt mondom, hogy szükségem van a segítségére.

Egyik este leültem a tükör elé, és számot vetettem magammal. A szoba frissen volt megszelve, mindennek tiszta, új illata volt, s arra gondoltam, hogy mindez túl szép így, s az emberek valamiképp meg fogják találni a módját, hogy mindezt elvegyék tőlem, mert túl fiatal vagyok. Ha magukhoz térnek a járvány okozta ijedségből, akkor majd lesz erejük az ilyesmire. Ezért felvettem a legszebb ruhámat, lementem a nyárikonyhába, ahol a mester ült az asztalnál, s megmondtam neki, hogy nyugodtan maradhat itt velem, nem csak

azért, mert szükségem van a segítségére, hanem mert jó embernek ismertem meg, és biztosan jól meg is leszünk együtt. És ha akar, feleségül vehet. Ő ijedtében majdnem leesett a székről, de összeszedte magát, annyiban hasonlít a gróf úrra, hogy nem akaratos férfi, hanem kedves, visszahúzódó fajta. Bólintott végül, és azt mondta, hogy minden úgy lesz, ahogy szeretném.

Így lett hát férjem, aki sokat dolgozik, s a fogadót tulajdonképpen én vezetem, de amikor csak tud, hazajön, és itthon is készít fából mindenfélét, nemcsak templomokban meg kápolnáknak, hanem a kertben és a házban. A kapuzatot is ő készítette, mindenki megcsodálja, aki csak hozzánk jön. A fogadónk olyan lett, amilyen ő maga, mert a férjemuramnak van érzéke ahhoz, hogy a durva fából apró, meglepő, finom dolgokat készítsen.

Az utat kiköveztettük, hogy a szekereknek és a lovaknak könnyebb legyen a feljárás, és két lányt vettem fel segítségnek, hogy a konyhát beindítsuk. Az árvaházból egy nagyobbacska gyermek gondozza az állatokat, köztük a két pónilovat, amelyeket a szekérellel együtt szintén megvettem. Ezt sokan furcsának találták, már akik emlékeztek arra, hogy hol munkálkodott a két lovacska legutoljára. A fogadó mellett folytatódik az út, az erdőbe vezet. Kis tisztásról indul, itt legelnek a lovak, este pedig az istállóban vannak. Tyúkok, kecskék és birkák is vannak. A vendégeink közül sokan mondják, hogy visszatérnek, és nálunk szállnak meg, mert látják, hogy a fogadó tiszta, rendes, az étel bőséges és jóízű, az ágyak kényelmesek, a szobák pedig hűvösek a legmelegebb nyári napokon is.

Tudom, hogy a faluban és az apácák között már kevésbé jó a hírem, ezért ritkán megyek be, inkább a két lányt küldöm, ha olyasmit kell megvenni, amit itt nem állítunk elő. Nagy a kamra és a pince is, sok mindent el tudunk raktározni, de két hétben egyszer legalább be kell menniük. Akkor szokták elmondani nekem, hogy miket beszélnek rólam az emberek.

Ezek közül a legenyhébb az, hogy olyasmiket látok, amik nincsenek, beszélek a halottakkal, barlanglakó erdei démonokkal hálok, a legdurvább pedig, hogy megöltem a nagyságos Izabella grófnét, a kis Maria Josefát, még Erzsébet grófnőt is, mert féltékeny voltam rájuk a gróf úr miatt, akinek a szeretője voltam, s végtére is megkaparintottam az öreg grófnő ékszereit, hogy fogadót és pónikat vehessek belőle.

Mindez eleinte nagyon bántott, biztos voltam benne, hogy az apácák kezdték el terjeszteni rólam ezeket, esetleg Péter, de egy pillanatra sem fordult meg a fejemben, hogy félek, mert férjemuram csak nevet az ilyesmiken. Amilyen csendes, olyan eszes ember, s jól ismer engem is, s a grófurat is jól ismerte. Tudja, hogy nekem fontosabb az, ami miatt itt vagyok, még akkor is, ha nem biztos, hogy be fog következni, s amire szavakkal kimondott ígéretet nem tettem.

Harmadik éve, hogy vége lett a járványnak. Nyugodt vagyok, türelmes, pedig három év hosszú idő. Imádság helyett az eget fürkészem s az erdőt járom, mikor időm engedi. Olykor elmegyek a templomba misére, mert akármit tartanak rólam, a szemembe nem mondják. Sok idegen költözött ide, azok nem foglalkoznak annyira a pletykákkal, legalábbis nem azokkal, amelyek engem érintenek.

A fogadó jól működik, a híre is jó, sokan szállnak meg nálunk, nincs a környéken másik hasonló, ezért a faluban és a rendházban is el kellett ismerjék, hogy keményen dolgozom, s amit csinálok, az csak hasznot hoz, nemigen lehet belekötni. Férjemuram nélkül ez nem így lenne, ő tekintélyes ember, tavaly Bécs városában dolgozott egy templomi oltáron, s ennek híre ment, és a pletykákat kicsit meg is változtatta oly módon, hogy én férjemuramat az Izabella grófnőtől tanult boszorkány praktikákkal édesgettem magamhoz. Tudom, hogy furcsa dolgok vannak, láttam rengeteg borzalmat, olyan meséket mégsem biztos, hogy ki tudnék találni, amiket a rossznyelvek rólam terjesztettek. De ahogy telik az idő, lassan el-unják a velem való foglalkozást.

Pedig igazából lett volna mit mondani, hiszen én sokat dolgozom a fogadóban, ahol reggeltől estig nem nagyon van megállás, de az erdei útjaimról mégsem tud senki. Térképeket készítettem, nehogy eltévedjek, késsel jeleket véstem a fák kérgére, a legapróbb ösvényeket is felrajzoltam nagy papírosokra, jegyzeteltem, s az évek alatt majd az egész hegyet minden kis nyiladékkal, vízmosással, mindennel együtt lerajzoltam. Láttam fura erdei szerzeteket az erdőben, ahol nem nagyon jár senki, mert a tölgyes, fenyves és bozótos részek nem szolgálnak jó tűzifával, az egész hegy sziklás, a teteje sík, de nem jó legeltetni sem, mert alig lehet feljutni. A falu és a kastély alatt, délre és nyugatra jó földek húzódnak, arra majorok vannak, s ott munkálkodnak az emberek. A hegy alján vannak ugyan szőlők, de csak a lankásabb részekben, a meredeken már semmi nincs. Én pedig pont erre jártam, mert itt vannak olyan fák, ahol nagy madarak fészkelnek, s a fák gyökerei között barlangok nyílnak. Izabella grófnét s Maria Josefát mégsem itt találtam meg.

Egy napon szekér jött az úton a fogadómba, de nem a falu, hanem az erdő felől. A pónik nyerítettek, én pedig kiléptem az ajtón, s láttam a vörös ponyvás szekeret, amit egy reszketeg öszvér húzott, s olyat szusszant, hogy azt hittem, ott helyben kiadja a lelkét, amikor végre megállhatott az egyenesen, a fogadó előtt. A hegy felől soha nem jön senki, ezért magam mentem ki, s nem a lányokat küldtem. Igen kövér asszonyság ült a bakon, koldusszekér volt, amiből még mindig akad, a környéket végigpusztító dögvész ugyanis nem csak nálunk tett hontalanná sokakat, hanem mindenhol a megyében, s még attól tovább. Néha gyerekek utaznak az ilyen szekereken, akiknek odaveszett a családja. Kosárfonók, gombát, erdei gyümölcsöt, vadnyulat áruló emberek viszik magukkal őket. Azt nem mondom, hogy eladják a gyermekeket, hiszen szolgálatra hagyják ott, inaskodni, vagy a konyhára, ha kellene valakinek, de végtére kapnak értük valamennyi pénzt, és hát ezt minek nevezem, ha nem eladásnak.

Még akkor is, ha a gyermekek ezzel jobban járnak, mintha örökké a szekéren kéne döcögniük, sokszor élelem és meleg ruha nélkül, haszontalanul töltve a napjaikat. E vándorló személyek sok más egyebet is árulnak, galócát, mákfőzetet, csattanó maszlagot, amuletteket, amikkel jót, rosszat egyaránt elő lehet idézni, ha valamit, ezt alaposan megtanította nekem annak idején az öreg grófné. Leginkább el szoktuk küldeni az efféle árusokat, de mivel az erdőből érkeztek, megállítottam őket. A kövér asszonyság három kisleánnyal érkezett és papagájokkal, meg kanárikkal, meg egy fellábú fekete gólyamadárral, amelyek mind a szekéren voltak kalickában. Elég koszlott volt minden és mindenki a szekéren, olyan szaga volt az egésznek, mintha az öszvér már régen megdőglött volna, s holtan cipelte volna le az alkotmányt az ösvényen.

Álltam egy darabig, hallgattam az asszonyságot, aki egyfolytában beszélt, lévén, hogy valaki meghallgatta, aztán bevezettem a társaságot a hátsó kertbe, és nem mondtam egyetlen felesleges szót sem. Mert bizony a kisasszonyka nézett rám a szekér homályos belsejéből, szorította magához a gólyamadarat, amelyiknek alig volt tolla, de a tekintete ismerős volt, én pedig majdnem ott helyben magamhoz öleltem mindkettejüket, de türtőztettem magam. Tudtam, hogy ezt nem szabad, mert akkor a Jóisten pénze sem lenne elég, hogy kivásároljam őket a szekeres asszonyság karmai közül, hanem úgy tettem, mintha csak meg szemlélném a társaságot, és kinyilvánítottam a szándékomat, hogy kellene nekem még segítség a fogadónál, és az egyik leánykát szívesen magamhoz veszem.

Az asszonyság erre panaszkodni kezdett, hogy milyen nehéz az élet, és milyen jó egy ilyen tiszta és szép fogadót látni itt a semmi közepén, ahol minden van, s ahol teli a kamrák és kövér állatok lesnek ki a karámfák, meg a tyúkólak lécei mögül.

Az állataim valóban szépek, mert jól vannak tartva, sok tejet és tojást adnak, a libák tolat, a birkák gyapjút, a pónik húzzák a szekeret, de egyik sem olyan kövér, mint az asszonyság. Ezt persze nem mondtam, mert olyan öröm járt át, amit nem lehet szavakkal kifejezni.

Maria Josefha igen megnőtt a három év alatt, a haja gubancos volt, hosszú, hullámos, fekete. Az arca egy az egyben az idős grófnééra hasonlított, sovány volt, de nem csenevész, hanem inkább izmos. Komoly volt a szeme, és biztos voltam benne, hogy megismer, bár nem mutatta, csak nézett rám.

A másik két leánykát is alaposan megnéztem, hogy lássa az asszonyság, komoly a szándékom, és a legerősebb kislányt szeretném kiválasztani, aki majd szépen beletanul az itteni munkába. Kávét és tejet hozattam, a lányoknak kását, az istállófiút pedig elküldtem, hogy segítsen az öszvérnek életre kelni valahogy. Ő köpött egyet, csúnya grimaszt vágott, de figyelmen kívül hagytam. Igaza volt végeredményben.

Akkor aztán hosszas alkudozás kezdődött, amiben szerencsére jó vagyok, a kastélyban sok mindent megtanultam, a faluban még többet, Izabella grófnőtől könyörtelen ravaszságot, a gróf úrtól kitartást, férjemuramtól pedig végtelen nyugalmat és megfontoltságot. Végighallgattam az asszonyság siránkozását arról, hogy mennyire szereti ezeket a leánykákat, aztán kerek-perec kijelentettem, hogy nekem a legkisebb, a hatéves, fekete hajú gyermek kéne a gólyával együtt, továbbá az öszvérre és igényt tartok. Árat is mondtam, ami megfelelt mindezért.

Az asszonyság érdekes módon az öszvérhez ragaszkodott leginkább, ami furcsa volt nekem, mert nem hiszem, hogy az kibírta volna a faluba még hátralévő utat, de persze érthető volt az aggodalma, mert ő nem tudta volna húzni a szekeret a csont és bőr jószág helyett.

Kicsit emeltem az áron, ami már-már gyanúsán sok volt, de kifejeztem a jó szándékomat, és felajánlottam, hogy a fiú, ha kifogta az öszvért, lemegy a közeli tanyára, s az ár egyharmadáért rögvést hoz egy kisebb ökröt, amit itt helyben be is fog a ponyvás szekér elé, s amely Budáig egyhúzásra elviszi őket, s ráadásként pedig kapnak még egy reggelit. És kijelentettem, hogy ez az utolsó ajánlatom.

Kicsit remegtem belül, mert nem tudtam, mennyire bolond az asszonyság, vagy mennyi kendert füstölt el az erdei út alatt, amitől esetleg visszatáncolhat a túl jó ajánlattól, inkább megfordultam, kimentem a konyhába, és azt mondtam neki, hogy csak gondolja át nyugodtan, aztán ha mégsem jó így, akkor szépen mehet is tovább. Annyi vándorszeker áll meg itt, mint a rosseb, akármelyikről vásárolhatok.

Ez nem volt igaz, a két lány a konyhában nem értette, mi folyik itt, mert segítség éppen nem kell minálunk, továbbá soha nem vettem semmit efféle gyanús alakoktól, s az istállófiú is csak mutogatott nekem kintől, hogy az öszvér egy fabatkát sem ér, nemhogy ökröt, és még ingyen sem kell. Én azonban remegve kitámolyogtam a konyhából pénzért, és mindenkiel közöltem, hogy fogja be a száját.

Délre megkötetett az üzlet.

Az ökör, amit a fiú hozott a tanyáról, szerencsére pont feleannyiba került, mint a kialakított ár harmada, de még így is többet ért a félhalott öszvérnél, amelyik a karámfának dőlve nézett maga elé, de az asszonyság nyomban beleszeretett, mert látta, milyen gömbölyű az ökör, a neve pedig Bandi, s már látta, amint viszi őket tovább, mint valami aranyszőrű paripa, hogy meg sem állnak Budáig. Intettem a fiúnak, aki szakszerűen befogta, kicsit átszerkesztette a szerszámokat, mert látta a pillantásomból, hogy gyorsan kell cselekednie, hogy minél előbb útra kelljen a szekér.

A két másik leánykát a madarakkal nagyon sajnáltam, legszívesebben az egész kompániát megvásároltam volna, de éreztem, hogy nem tehetem, mert akkor az asszonytól bizonyára nem szabadulnék, hiszen saját magát, s a kordét is nyomban el akarná adni nekem. Ezért szigorú arcot vágtam, kihívtam a lányokat is, s mint egy hadsereg álltunk ott, hogy végre elbocsássuk őket.

Amikor elporoszkáltak a kanyarban, akkor lerogytam egy székre, és csak potyogtak a könyveim. Maria Josefha pedig kijött a konyhából, és egyszerűen az ölembe ült. A gólyamadár ácsorgott, majd próbált ugrani az egy lábával, és a szárnyával egyensúlyozott, de csak a bokorig jutott az ól mellett, ott leült, és úgy is maradt. Az öszvérrel együtt nézegettek egymásra, biztosan azon morfondíroztak, hogy mi történt velük. A szemükben látszott, hogy felkészültek a halálra, s ezt a legnagyobb könnyel vették tudomásul.

Az istállófiút és a lányokat, miután elvégezték a munkát a vendégek ellátásával és a saját állatainkkal, beküldtem az istállóba, s kiadtam, hogy az öszvért tisztítsák meg, a legjobb abrakot adják neki, és szalmázzanak be egy állást, továbbá a gyógyfűves keverékből adjanak neki. A gólyának vizet adtunk, a fiú pedig fellelkesült, és közölte, hogy elmegy békát fogni a patakhoz. Elengedtem, hadd menjen, mert láttam, hogy tetszik neki végtére is az új állatcsapat. Nem véletlen, hogy ő dolgozott nálam, volt érzéke az ilyesmihez.

S miközben ezeket intéztük, Maria Josepha végig fogta a kezemet, úgy jött velem némán. Nem akartam erőltetni, és észrevettem, hogy inkább jön velem, nem nagyon akar bemeni a házba, pedig a két lány felajánlotta, hogy beviszik fürdeni.

Estére a gólyamadár bekerült az istállóba, négy békát elfogyasztott, az öszvér feküdt a szalmán és kinyújtotta a nyakát, miután a fiú valahogy belediktálta a gyógyfüves keverékkel a darált kukoricát. Szemben, a nagyobb állásban a két póniló tekingetett az új jövevényekre. A fiú bent maradt vacsora után az istállóban, a furulyát is levitte, aminek istentelen hamis dallamai idegesítőek voltak, de nem akartam megbántani, mert azt állította, hogy a muzsika segít talpra állni az öszvérnek, annyira belejött a gyógyításba. Kis csengettyút is vitt hozzá, a lányok vihogtak, és gúnyolódtak rajta, hogy a zene hatására az öszvér bizonyosan megdöglik, csak ne kelljen ezt hallgatnia, de a fiú bevágta az ajtót, és nem túl ékes szavakkal küldte a lányokat a dolgukra.

Ekkor érkezett haza férjemuram. Benézett az istállóba, mert hallotta a zenebonát. A fiú közölte vele, hogy új állatokat s egy leánykát vásároltunk. Férjemuram megtekintette az öszvért, meg a gólyát, majd rögvést feljött, mert nemigen értette, hogy mi történik. És amikor látta, hogy bent ülünk a konyhaasztalnál a kisasszonnyal, nagyon elgondolkodó arcot vágott. Megmelegítettem a vacsoráját, s a két lányt aludni küldtem, s elmeséltem, hogy mi történt.

Arra kértem Maria Josephát, hogy engedje, hadd fürdessem meg, mert így nem maradhat, és kértem, hogy mondja el, hol volt. Alig bírtam magammal, mert már láttam magam előtt, ahogy megérkezünk Budára, a gróf úr új rezidenciájára, s bevezetem a kisleányt, a gróf úr meglátja, a boldogságtól sírva fakad, s megölelik egymást. Ráadom majd Izabella grófné nyakékét, ami még mindig megvan, őrzöm, szerencsére a fogadó jól megy, eleddig nem kellett hozzányúlnunk, hogy pénzzé tegyük.

Férjemuram fürkészőn nézett továbbra is bennünket, de én megnyugtattam, hogy minden rendben, s másnap majd kitaláljuk, hogyan legyen a dolog. Ő pedig látta, hogy nem érdekel engem e pillanatban semmi más, mint a kisasszony, s békén hagyott.

Maria Josepha végül bólintott, és engedte, hogy megfürdessem. A haját megmostam s kifésültem a bontó fésűvel. A ruháját ki kellett dobni, mert az inkább volt rongy, mint ruha. A lányok ingeiből adtam neki, nagy rá, de legalább tiszta, s egy pár gyapjúzoknit is kapott, mert tetszett neki a mintája. Úgy mutatott rá a fiókban. Evett még, s aztán rögtön lefeküdt, mindezt egy szó nélkül, én pedig hagytam, hogy tegye, amit akar. Olyan boldog voltam, mintha én magam találtam volna végre haza, aludni sem bírtam, hanem csak néztem az alvó kisleányt a tiszta párnán, és képtelen voltam elhinni, hogy mindez megtörtént.

De hogy mi történt, azt igazából máig sem tudom. A szerencse és a szerencsétlenség egyszerre költözött be a házunkba azzal, hogy a kisasszony végül visszakerült hozzám. Mert amióta itt van, bizony egyetlen szót sem szólt. Sem másnap reggel, sem azóta. S már fél éve, hogy itt van. Férjemuram lebeszélte róla, hogy Budára vigyem a gróf úrhoz, mert azt mondta, ez a gyermek bizonyosan nem Maria Josepha, s a gólyamadár sem az öreg grófné, de ha engem ez megnyugtat, akkor higgyem ezt, mert tulajdonképpen akár így is lehetne. Megharagudtam, mert úgy éreztem, most már ő is bolondnak tart, de aztán rájöttem, hogy csak meg akar védeni.

A gróf úr templomot, szobrot, s kápolnát emeltetett a leánykájá, a családja és a pestisjárványban meghaltak emlékére, s úgy ment el innen. Mivel férjemuram jól ismeri a gróf urat, azt mondta, hogy ne zaklassuk a gyermekkel, aki kicsit tényleg hasonlít a kisasszonyra, de ez csak a véletlen műve. És hogy a képzeletem jó cselekedetre sarkallt, mert lám, az istállófiú is árva gyermek, s a néma leányka is, s most már itt élnek minálunk, és semmi-
ben sem szenvednek hiányt, mindent megtaníthatok nekik, amit tudok, s az nem kevés. Az öszvérről nem is beszélve. Mosolygott, de nem nevetett ki, bár olykor úgy érzem, engem is gyermeknek tart.

És ez a vigasz valahogy megnyugtatta a lelkemet, miközben csalódott voltam persze, amiért a kisasszonyka nem válaszolt a kérdéseimre. Többet nem mentem az erdőre a térké-

pekkal, és nem fürkésztem az eget sem. És ebben a nyugalomban valahogy egy kissé ellustultam, és egy napon, karácsony után éreztem, hogy igen nehéz vagyok, és rájöttem, hogy egy saját gyermeket várok.

Férjemuram ennek igen megörült, s kijelentette, hogy mi most már egy nagyon szép család leszünk, ahol mindenki egyenlő lesz, az eddigi gyermekek, s az új, belőlem pedig jó anya válik majd, sokkal jobb, mint amilyen Maria Josepha vér szerinti édesanyja volt. Sokat tudott a gróf úr családjáról.

Nekem azonban fojtogató volt a szoba levegője, ki kellett mennem az udvarra. Mondtam neki, hogy egy kissé egyedül szeretnék lenni, mert összezavarodtak a gondolataim, s ezért lementem az udvarra, aztán pedig az istállóba, ahol az állatok miatt mindig melegb van, mint odakint.

A pónilovak, a birkák, a kecskék megnyugtatóan zörögtek a szalmájukon. Az öszvér, mely Maria Josefhával együtt érkezett hozzánk, s amelyről kiderült, hogy nem öreg, csupán abrak híján tűnt százévesnek, kint szeretett lenni a karámban, csak ritkán jött be az állásba. Még hóesésben is kint állt, nekem olyan volt, mintha figyelne a hóesést, miközben a szénáját rágta nyugodtan. A gyermekek sokat törődtek vele, olyannyira, hogy kezes jószág lett, eltúrte, hogy a hátára üljenek, s összevissza nyargalásznak vele a réten. Maria Josepha ilyenkor kacagott, mert azt szokott, annak ellenére, hogy nem beszél. Én mosolygok, mert látom rajta, hogy okos gyermek, s ha nem is válaszol soha, sokat mesélek neki. A fiú, aki az állatokat gondozza, olyankor odaül mellénk, s hallgatja. Valóban olyan, mintha az én gyermekeim lennének.

Néztem hát én is a hóesést, s úgy gondoltam, hogy ez a nap sorsfordító az életemben. Mielőtt visszamentem voltam a házba, még ellenőriztem, van-e vize a gólyamadárnak, amely a tyúkól mögötti kis elkerített részben kapott helyet. Ott ült a fészken, egy szakajtóban. A feje ferdén volt a kosár szélén, s láttam már távolabbról, hogy furcsán tartja. Össze volt húzóda, és jó ideje nem élhetett már, mert teljesen kihűlt és merev volt, a tollait idegenül borzolta a szél, ahogy kivittem.

Nem tulajdonítok jelentőséget annak, hogy a gólyamadár pont ezen a napon múlt ki, miközben gondolhatnám azt, hogy talán fontos, s hogy az öreg grófné már elengedett engem, mert megbizonyosodott afelől, hogy valóban jó anya leszek, aki megvédi a rábízott gyermekeket. Miközben az udvaron gödröt ástam, az istálló mögött, ahol nem fagyott a föld, hogy eltemessem, folyton Anna nővérem járt az eszemben. Az alagutat láttam magam előtt a sírhantokkal. Mindnyájan ilyen sírhantok alatt végezzük, a föld mélyén, a még meg nem született gyermek is, amely bennem növekszik. És nincs rendszer abban, melyikünk mikor, melyik pillanatban kerül a föld alá, mert a halál ott leselkedik körülöttünk, s igen kevés az olyan pillanat, amikor el tudunk repülni a karmai közül. ■ ■ ■

■ **Szemethy Orsolya** képzőművész, lovasoktató. 1976-ban született, családjával Zsámbékon él. 2003-ban diplomázott a Magyar Képzőművészeti Egyetemen. A Mini Múterem Egyesület alapítójaként festészetet, grafikát és lovaskultúrát oktat. Inspirációit a természetből, annak ellentmondásos könyörtelenségéből meríti. Szabadidejében fest, rajzol, ír, és a western lovaglásban látja a jövőt. www.metamor.hu

picsameleg

1

sose mértek még 40 fokot
júniusban mondja a rádió vagy
valamelyik online újságban olvassa
fel kéne menni a hegyre a hegyen
hűvösebb van 200 méterenként
átlagosan 1 fokkal csökken
a hőmérséklet itt lent
kánikula a kánikula
latin eredetű szó azt hitte orosz
oroszul is így van kanyíkuli
meg írni is kéne egy barátja
kölcsonadja a nyaralóját
a balaton északi partján

2

hogya megy az írás a hegyen
szuperül már írtam 1 mondatot azt hogy
évek óta nem jártam
a hegyen nálad mi a helyzet semmi
én 2 hónapja 1 mondatot sem
kellene 1 hegy
ott hűvösebb van talán még jár a
szél is
kellene 1 hegy meg 1 mondat
ez jó mondat jó 1 mondatnak
ne aggódj picsameleg van itt is a végén
még vers lesz ebből a beszélgetésből legyen
belőle vers
legyen a címe picsameleg
jelenjen meg a kalligramban
az augusztusi számban
a márciusi után muhaha ezt muszáj volt
leírni
már csak 1 jó befejezést
találjunk a hősnő például
a hegyen ragadt
víz nélkül
nem esett az eső a ciszternából
elfogyott a víz nézi a csobáncot

3

a ház mögött vaddisznók rőfögnek
pedig ő körbepisilte a házat az
első nap
húszpercenként pisilt szisztematikusan
haladt méterről méterre
egész nap csak ivott
meg pisilt
ebben a hőségben napi 3 liter vizet kell
inni
nem maradt ereje
másra a hegy elvette még az érzéseit is
pedig azt mondják ő tetőtől talpig érez
a hegyen nincs víz csak áram
az életedért küzdesz
nem írsz nem érzel ürítesz
te mennyit iszol

4

iszol te rendesen?

Gurubi Ágnes (1977, Budapest) szerkesztő, író. 1999-ben diplomázott az ELTE magyar–népművelő, majd 2005-ben a Színház- és Filmművészeti Főiskola drámapedagógus szakán. A Magyar Rádió Irodalmi Osztályán eltöltött hat év után különböző kulturális magazinok felelős szerkesztőjeként dolgozott, dolgozik a mai napig. Első regénye *Szív utca* címmel 2020 augusztusában jelent meg a Kalligram gondozásában.

Nagy Gerzson 1975-ben született. Budapesten él. Könyvet vizsgál, ír. *Délután apámmal* című első könyve 2020 tavaszán jelent meg a Kalligramnál. Publikált többek között az *ÉS*-ben, az *Alföld*, a *Jelenkor* és a *Hévíz* folyóiratokban. Második regényének megjelenése jövő tavasszal várható.

Én is köllöttem vóna

Dél előtt elesett a Vica az udvaron, a cigányok vették észre. Ki tudja, meddig feketett ott, aztán ezek a cigányok futottak oda. Nemigen tudott beszélni se, aszondják. Valaki telefonált mentőér. Gyűtt a mentő érte, aztán olyan sokáig itt vótak, sokféle mindent elvégeztek rajta, mire elvitték. Eltörött a keze, meg a fejit is igen beütötte. A csirkéknek akart adni, akkor süttött oda legjobban a nap, ott esett el. Én is azért nem merek kimenni, mer olyan meleg van, megszédülök, mindenféle bajom lesz.

Hogyha ezek a cigányok észre nem veszik, meghalt vóna ám a Vica, mer a homlokára vót ráborulva. Biztos nem tudott megmozdulni, mivelhogy a keze eltörött. Tegnapelőtt még itt vót nálam, előhozta valahogy az urát. Rendetlen, hitván ember vót. Mikor beivott, szegény Vicát de sokszor meghajtotta. Megverte sokszor, meg valagba rugdosta. Ez igaz vót. Hányszor láttam! Lopott is. Néha idább-odább jó szándékú is vót, ha nem ivott, segített a kertbe. De szegény Vica szenvedett sokat. Aztán mikor meghalt az ura, úgy tett, mintha igen bánná.

Tegnap nekiestem a gáztűzhelynek, nem olyan nagyon, de centi hosszan elvágta a kezemet, aztán mennyit köllött izélnem, mire elállt a vér. Mondtam magamba, ha nem áll el, muszáj lesz telefonálni a fiaméknak, de addig rakogattam, hogy aztán már nem vérzett. Este még rajt hagytam, amivel leragasztottam, aztán mikor levetkőztem, lerántottam, amivel be vót kötve, és újra kezdett vérezni. Reggel aztán megen ráraktam a kenceficét. Olyan hosszú hálókabátot vettem, hogy ha elvérezne is, rámenjen. Bekenytem azzal, amit a menyem hozott, ilyen folyadékos. A higítós gyógyszer miatt van ez a bajság. Jaj, mitül lettem én ilyen? Hány éve már, hogy benn vótam a véremmel a kórházba, mit rám nem raktak ott, te jóisten! A fiamék sokáig nem mertek elgyünni mellőlem, ott üdögéltek, talán éjfél is vót, mire az orvos aszondta, most már kicsit változott. Rég történt, de igaz vót.

Most meg nem jöttek át már két nap óta. Az a legnagyobb bajom, hogy nem tudok menni. Mikor a fiam itt kaszált, és kezdett mondogalódní, akkor vette észre, hogy majdnem leestem a székrül. Hozta a menyem a vizet. Nagy szerencse, hogy itt vótak. De most két nap óta nem.

Jaj, ez a szegény Vica. Aszondják, összepisálta meg kakálta magát, mikor kínlódott. Én is félek, csak így ne járjak. Már kétszer is a cigányok vettek észre, mikor elestem.

A Somogyit nem látom, nem tudom már, mióta. Annyira csúnya vót a lába, olyan sebes, állítólag le is veszik. Annyira cukros. Hogy aztán azér-e, vagy hogyan, nem tudom. Nemrég még idább-odább kinézett, de most nem látom rég. Sokat udvarolt ám az nekem. Senki nem szereti, az az igazság. Nem gondolkodnak róla, mi lesz vele, szegénnyel. Annyira tudott átkozni mindenkit, borzalom csúnya szája vót, meg most is az. Minden csúfságot kiabált mindenkire. Eladta a kecskéit, semmi mása nincs, csak egypár baromfija. El lett hanyagolva a lába, aztán ez lett a vége neki.

Sokszor eszembe jut az átelleni szomszéd kurva, aki nemrég meghalt. Nyomorult kövér lett a végén, menni se tudott, annyira. Igen rosszéletű vót ám. Rosseb tudja, hány embere vót, már akkor is, mielőtt még

a pénzes férfiakkal szövetkezett. Még akkor nem abbul élt. De valami öttel össze vót állva már akkor is. Vasutas, pék, rosseb tudja, mi nem vót. A TSZ-be is... Az utolsó férje egyszer megtudta, aztán bosszúból annak is lett valaki. Vótak bajok, de még akkor nem váltak el.

Sok embere vót, jaj, sok, sok. Már mielőtt először férjhő ment, az anyja, apja életibe is már odavett férfiakat. Ott szövetkezett össze velük, otthon. Kicsit sajnálom, hogy meghalt, de nem olyan igen. Az első ura olyan rendes kis ember vót, bántotta, hogy annyi embert odavesz a felesége. Bánatába fölakasztotta magát. Azután is sok embere vót, egyik le, másik föl, így vót. Nem szabadna halottrul rosszat mondani, de ezt még a pitipalkó is megbúbolta. Mindenki. Még a Feri testvérem is belekeveredett. Az uram mondta neki, hát te hány évvel öregebb vagy? Mit akarsz te? A nap lemenőben van ám! Nincs azzal semmi probléma, mondta a Feri. Gazember vót az is, hajtotta a nőket, de nem haragszok rá, így történt, mér haragudjak? De aztán ez az átelleni kurva még a fiammal is jóba akart lenni.

Szeretnék ott lenni a temetésén, de hát nem tudok menni. Hamvasztják. Nem értem, mér köll így csinálni. Nem tudom, milyen egy világ ez. Elégetik a testét, semmivé teszik. Mínek? Ég majd úgyis a pokolba. Folytatódik neki. Nem szeretnék a helyzetébe lenni. Nem szerette a jóistent, nem ám. A férfiakat, azt szerette. De csúnya élet lehetett ez.

Kórházba halt meg ez is. Mer oda még bevitték, de nem tudták föléleszteni. Sokan halnak meg kórházba. Aztán hogy én hol fogok, ki tudja. Anyám otthon halt meg. Az uram is. Előtte kórházba vót. Összetette a kezit, aztán megfogta az enyimet, odahúzott magához, vigyél haza, vigyél haza! Úgy könyörgött, mint egy gyerek. Hogyan tudtam vóna megállni? A fiam nemigen akarta, mit csináljunk otthon vele, aszondta, meg meddig? Egy hétig? Az uram már nem evett, nem ment le neki semmi. Gyütt az orvos. Doktor úr, annyira készül haza, megértem, aszondja, akkor csak vigye haza. Abba a délutánba meg is hozták. A Somogyi sokat átgyütt, hogy tudjak pihenni. Aztán egy hétig se tartott. De rég volt, istenem.

Szegény, a porából se lesz már, mire én odakerülök mellé. Meg a testvéreimből se maradt már semmi. Mind meghalt. Legutóbb a Feri. A szívének vót baja. Mikor meglátott a kórházba, föl akart ülni, jaj, mondom neki, ne próbálkozzál. Nem is tudott, igen gyönge vót. Odaültem mellé, elbeszélgettem vele. Mennyit akart az beszélgetni! Vót ott egy pap, kérdeztem, nem mondtad neki, hogy meg kéne gyónni? Nem vót eszembe, aszondja. Ha holnap begyün, csak egy szóval próbáld mondani, biztos meggyóntat. Aztán mi lett? Reggelre meghalt.

Imádkozni kell, hogy akik szentség nélkül múlnak ki a világból, a jóisten elé kerülhessenek. Most mondja a rádió, milyen meleg lesz, nem bírom ki.

Én is köllöttem vóna sokaknak ám. Még mikor idekerültem, akkor is, nem csak előtte. Aszondták, szép kis menyecske, szép lány, csak a fölsötteste el van maradva az alsótul. A lábaim jó erősek vótak, a derekam meg vékony. De nekem nem köllött senki. Akartak vóna velem, de az uram olyan egy figyelmes ember vót, mindig aszondta, tudja az én gondolatomat is. Kiolvassa. Ha megtudná, hogy van valaki, lemetszené az orromat, világ csúfjává tenne, hogy ne kelljek senkinek. Nem is egyszer mondta.

Ha valaki az urát hanyagolja, mer másik köll neki, hát akkor ritka ember ám, aki ezen túl tud lenni. Nekem eszembe se vót, elég vót ebbül nekem egy is, az uram, minek köllött vóna más? Olyan igazán mondom, mint ahogy itt üddögelek, hogy énnekem az uram előtt se vót senki, meg utána se. Pedig jártam sokat lakodalmakba, aztán nem tudta ám mindenki, hogy férjhő vagyok menve, táncoltattak, meg mindenféle, udvarolgattak. Úgy becsap-hattam vóna az uramat, mint annak a rendje. Akkor is, meg mikor elment dógozni, aztán csak este gyütt haza. Akartak engem, de még hányan, idősebbek is. De hogy nekem valaki köllött vóna, olyan nem vót. Tisztán mentem az oltár elé is, meg most híen megyek a te-metőbe is. Nemhiába akartam apáca lenni. Csak nem engedett az apám. Aszondta, ebből a lányból nem lesz apáca, ez igen szeret nevetgélni, nótázgat, táncol, ebbül nem lesz apáca. Igaz vót, de mégis vágyódtam sokáig, aztán a jóisten így akarta. Így van jól.

A Vicának is vót egy fiatalembere, azt szeretgette. Vót ám abbul is balhé, azér is megverte az urat. Egyszer disznót vágtak, aztán ahogy bementem ott náluk a pincébe valamiér, látom, hogy egy ember úgy fut ki a sötétbe. Aztán a Vica is sikkesen kiugrott a hátam mögött. Hogy vót-e valami, nem-e, nem tudom. Nekem aszondta a Vica, nem. De hát ki tudja? Mer azér ilyenek vótak, hogyne lettek vóna. Dehogyisnem, nem is egy. Ha vót is valami, máskor meg ok nélkül verte meg az ura.

Olyan sehogyan se vagyok, csak nyiszergék-nyöszörgök. Muszáj lesz lefeküdnöm, mer nem jó semmi se. Itt vannak ezek a szentes könyvek, ezeket sokat lapozom. Mégis a jóisten megvert, mer nem tudok járni. Biztos valami hibám van, amiért megvert. Nem vótam akkora bűnös, de jó se vótam. Nem kurválkodtam el magam, lánykoromba se, az uram mellett se. Pedig hányan vannak, akik összeszednek mindenkit, ebbe a faluba is mennyi vót, aki szeretőt tartott. Énnekem eszembe se vót. Akadt vóna pedig nem is egy. A TSZ-be is... Az uram akkor járt az erdőre, meg kubikolt, sose vót itthon, ha valaki akar, alkalmat kerít, aztán meg is teszi.

Máma is igen meleg vót, hát még ami lesz. Nem tudtam kimenni, pedig meg akartam nézni az epret, mer nem gyüttek a fiamék tegnap se, máma sem, de még nem merek kimenni. Valamikor csak átgynnek. Érik a cseresznye, tegnap se hoztak, meg máma se. Nem tudom, mit csinálnak, biztos dógoznak. Mindig van mit csinálni. ■ ■ ■

Egressy Zoltán 1967-ben született Budapesten. József Attila- és Szép Ernő-díjas író, költő, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Hold on* (2019, Jelenkor Kiadó).

Szemelvények a német velőtlen költészet mesterműveiből

Győrei Zsolt fordításában

CHRISTIAN MORGENSTERN

a német velőtlen költészet (Unsinnspoesie) atyamestere egy remek képpel hívta fel magára a figyelmet, amikor a világ szemléletének új lehetőségeként a lengedezést javasolta egy bitófán. „A bitóról másnak látszik a világ, s mindenki más dolgokat lát meg benne, mint mindenki más” – írta verseskönyve bevezetőjében. Az így megtapasztalt panoráma hamar hangolta az eredetileg kocsmái kabarének indult Bitódalokat (1905) filozofikussá és fanyarrá. Ezt a hangot erősítik a későbbi kötetek: a Palmström (1910), és a költő egyáltalán nem bitó általi halála (1914) után a hagyatékban maradt versekből összeállított Palma Kunkel (1916) és a Ginggan (1919) is. Jelen fordítások e három ciklus némely versének magyarításai, illetve (A letészett lant esetében) átköltései.

Zabhegyezés

(Das böhmische Dorf)

Palmström s egy bizonyos von Korf ur a
cseh Kukutyinba megy, s ez oly fura,

minthogy ott végig zabot hegyeznek.
Vajon miért? Palmström nem fejtí ezt meg.

Von Korf úr is (ki csak a rím miatt
kísérte el) tanácstalan maradt.

De látva, a hegyes zab halmaza
mi szép – barátunk vígan tart haza.

Napló fölött meghatva visszanez:
„Megint egy élmény! Oly édes, mint a méz!”

Szobrászkodás

(Bildhaurisches)

Palmström a dunnájából pehelybe
farag – márvány-impressziókat, úgymond.
Istent, embert, bestiát, szörnyü démont.

Könyékig tolja ihletett kezét be
a tollba, hátralép, úgy nézi onnét,
mit alkotott csapongó, szép szeszélye.

Fény s árnyék játékában földeregvé
feltűn Zeus, mulatt és hős levente,
tigrisfejek, puttók és bús Madonnák.

Sóhaj: ha egy szobrász ezt végbevinné,
oly klasszikus szépségeket lehelne,
melyek Rómát és Hellaszt túlragyognák!

Tükörképek között

(Unter Spiegelbildern)

Múlt éjjel, hogy jött az álom,
tódult körém sok tükörkép.
(Fék legyen fantáziádon,
el ne rántson dúlt ökörképp!)

Mit Természet s Ember ötle,
ott mind szembenéztem azzal.
Egy oroslán (gúzsba kötve) –
ezt küldte egy tükrös asztal.

Ám ne véld, hogy mindez, elmét
bántó kép csak *egyszer* borzolt:
egy nő feltűnt tízezerhét-
százszor és még ötvennyolcszor!

Volt egy lány is, eltakarva
földig érő, szőke hajjal,
mit erdőn futó patakra
fest a Hold, míg jó a hajnal.

Elég e tömegben átnézz,
s ing a megingathatatlan:
kint ki bámész, kint ki lángész,
megláttam, mit nyom a latban.

Önmagad pecsétje: fontold
jól meg, hogy ki vagy te s hol vagy;
ne bámuld a sanda foncsort,
nehogy szellemsorba sorvadj.

S ha hagynád, hogy felihassák
matt lapok a képed – úgy hagyd!
Nálam lesz majd az igazság,
mert a tükrök nem hazudnak.

A Korf-féle óra

(Die Korfsche Uhr)

A von Korf föltalálta óra
eszmeileg csöppet se passzív!
Van két (értsd: két!) pár mutatója,
és jár előre s élefasszív.

Ha kettőt mutat: tizet is,
ha nyolcat: másfelől a négyet.
Egy pillantás kell, tüzetes,
hogy az időt többé ne féljed.

E Janus-járásának hála,
a Korf-féle órán (mivel
éppen ezért lett föltalálva)
az Idő magát őrlí fel.

A szél füttyül

(Es pfeift der Wind)

A szél füttyül. De mit füttyül?
Bolondul, kergén görbe e dallam.
Egy kulcslyukon: hitvány, mütyür
sípján fúj bögve s halkan.

Az éj zokogja taktusát,
vízcseppek, mázsa súllyal –
ablakra hulló lassuság –
kopognak lázas ujjal.

A szél füttyül. Pár korcs elő-
ront – bög, vonyít a lárma.
A szél, a tiszta bölcsező
fittyet hány e világra.

A letészett lant

(Die weggerworfene Flinte)

Pálmonostorink, hogy est-tájt
künn a rónán dallva jár,
egy letészett
lantra lel.

Megválnál dallamkörétől
pöffedt mákgubóra ül,
martalékját
nézdeli.

Elmereng a csüggedón, ki
félreállt, és eldobá –
hó szivéből
szánja őt.

Fon füzért a nyakra, kulcsra:
rozmarint, arany kalászt,
irgalomfűt,
zöld babért,

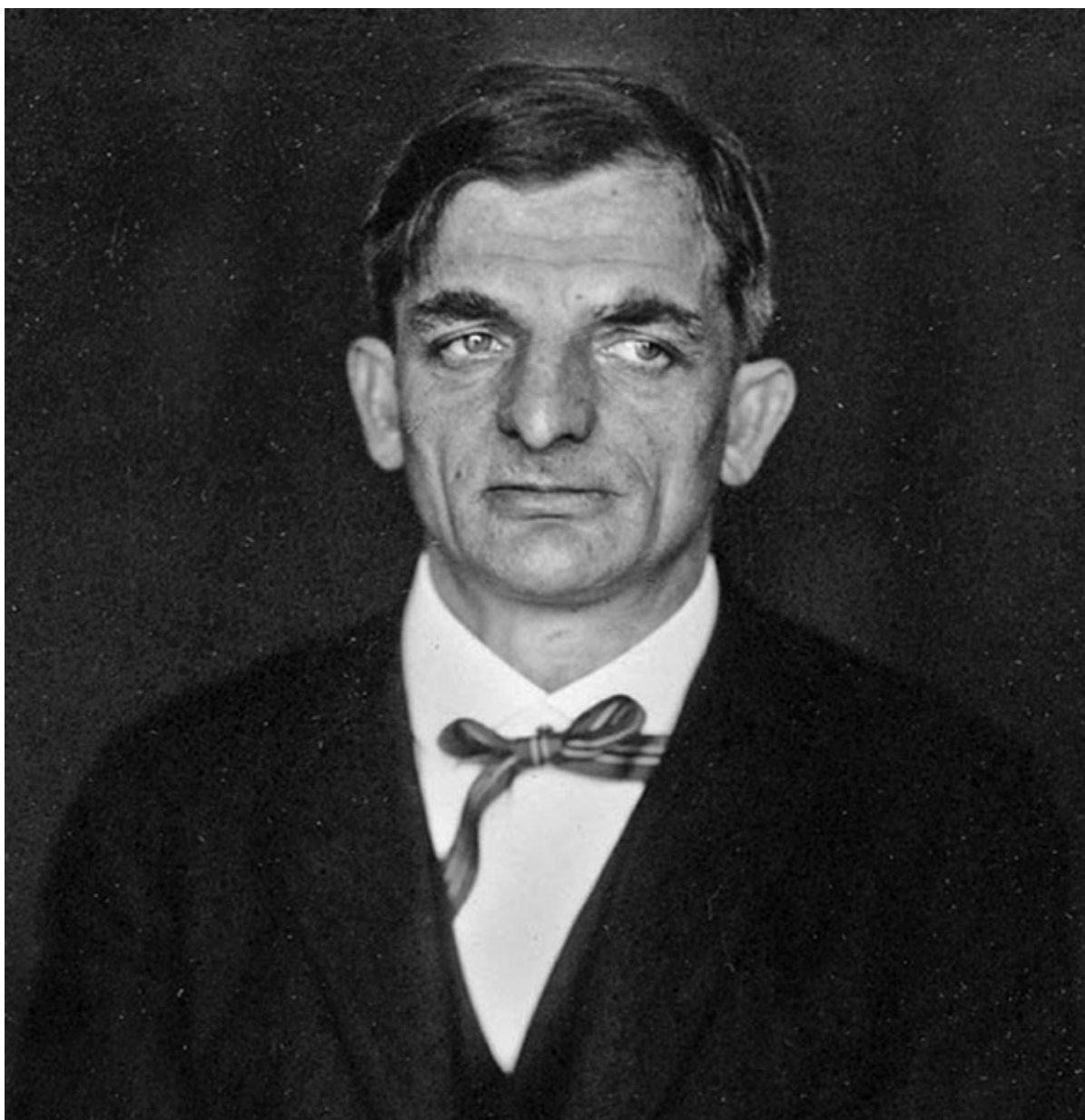
majd az ekként ékesített
tamburát lerakja, hol
– úgy reményli –
ráakad

csüggeteg gazdája ismét,
kebléhez szorítja, és...
(... mint malomkő,
száll a hold...)

JOACHIM RINGELNATZ

író, költő, kabarista és festő. Hozzá matróz (kedvelt tetoválásukról, a csikóhalról választotta művésznevét az eredetileg Hans Gustav Böttichernek anyakönyvezett Joachim), mindenek egy panzióban, szakmunkástanuló egy kátránypapírüzemben, utazási iroda bennülő alkalmazottja, idegenvezető, kirakatrendező és magánkönyvtáros, a kielii matrózslázadás napjaiban pedig kis híján akasztott ember is lett belőle.

1909-ben a müncheni költők törzshelyén, a Simplicissimusban tünt fel Wedekind mellett, a weimari köztársaság idején a Schall und Rauchban lépett színpadra. 1920-ban a Seeman Kuttel Daddeldu, és a Turngedichte, 1928-ban a Matrosen, illetve az Als Mariner im Krieg című kötetekben adta közre verseit, emlékiratainak a Mein Leben vor dem Krieg címet adta. 1933-ban a nácik hatalomra kerülésük után betiltották. A maga polgárpukkasztó, excentrikus módján állt rajtuk bosszút: 1934-ben meghalt tüdővészben. Festményei elvesztek, az általa rendezett kirakatok szintén a múltéi immár, csodálkozunk hát rá a lírai életműből vett néhány szemelvényre.

A két atom

(Es waren zwei Moleküle)

Ücsörgött békén két atom
a malomban, a garaton.
Nézték a forgó kereket,
béke köztük s szeretet.
És nem tud róluk senki – csak
egy hőstenor, ki berekedt.

A hazátlan

(Heimatlose)

Nemrég
majd' a falra másztam:
vendég
voltam épp, s a házban
hosszan
moccan
a vécénél,
a padló egy lécnél –
ott volt a vacca,
hol halkan, mégsem békén él –
egy tengerimalacka.
Ágál,
sőt: izgágál,
nyugtalan mereng el,
majd bémész
szemmel
rám néz:
„Hol a tenger?”

A Földgömb

(Der Globus)

A Földgömb gondolt egy felet,
s kérdé az ős, ősz s bős Falat:
„Hol búj bennünk, falalj... felelj,
az értelem avagy velej?”

A Fal szólt méla-önfeledten:
„A tiéd – a hátsó feledben.”

Azóta, mint a tűz felett
a nyárson forgó tyúkfalat,
a Föld – hátán velünk – örök
körök ívén fordul-pörög,
hogyan megtalálja hát saját
bölcs hátsaját, bölcs hátsaját.

Gyerekkoromból

(Aus meiner Kinderzeit)

Apám s jóanyám szemefénye,
édes otthon, boldog, áldott,
a tűzről pattant Rózsi néne,
ragad pitéje, mint a vályog.

Ha kiokádok kis szobámban,
a bátyám röhög, mint a dán dog,
ha röhög, nővérem pofán kap,
ha pofoz, anyám sírva rám rogy.

Ha sír, apám rögtön kiátkoz,
ha átkoz, Rózsi néne tátog,
bort nyakal, nekem pitét hoz –
pitét látok, s megint okádok.

Pszt!

(Psst!)

Álmodd békén az álmod.

Ha nem bízol már senkiben,
elég ajtód bezárnod,
meg ablakod,
s nem kell még nézned sem. Pihenj.

Te légy a csönd, mi hallgat.
Nem látsz, s mégúgy se látszol.
S ha történnék is bármi, bárhol –
nem te akartad.

Ülj vak homályban, meg se nyikkanj,
bújd könyveid, a meg sem írtakat.

Amink volt és amink van,
mindent, amink...
Elhordja majd egy pirkadat.

A monddmire várva

(Warten auf Weißnichtwas)

Élet-halál unott zenéje
egy önjáró verklin zörög,
csorbult cserép rogy más szemétre
hátul, a ház mögött.

Az ablakban egy bús kisállat
örök körpályáján liheg.
Csöngetnek. Egy vigéc kínálgat
szappant. Vagy cipőpertliket.

Jaj, mennyi tárgy. És mind hiába.
Egy sincs, mi messzi hajtana
négy fal közül a külvilágba –
s egy sincs, mi itthon tartana.

Győrei Zsolt (1970) Faludy-díjas költő, műfordító, író,
drámaíró, a Színház- és Filmművészeti Egyetem tanára.

Telepítendő: alkalmazkodás-alkalmazás

Hogy is ne lennének az ifjúságnak hangjai?!
Örömtől bánatig verődve zendül
test és lélek
– míg magát egyszeri csodának hiszi valaki,
na klar: ünnepli/siratja a létet.

No de az öregedésről mit dallanál?!
Nem teljesítmény, megy mindenkinek;
ránc, lassulás és sajgás
„épp csak arra jár”,
ahogy besetteng ősszel a hideg.
A tükör... hát: gorombán válaszol.
De hát nem tudod megállni, hogy kérdezd?!
Mintha nem tudnád: önkárán lakol,
akit az elkerülhetetlen bosszant, avagy mérgez.
Hát persze, voltak „délszakibb korok”:
az ember ifjan önhittebb és fittebb,
de hogy *egyre jobban* ragyog majd hímporod,
azt azért – hadd higgyem – magad se hitted.
Tarthatott volna tovább a garancia,
és most lenne hová fordulni reklamálni;
ajtot verni vagy asztalt... De, uramfia –
Biztos, hogy oly jól esne, pajtás, vakremélni?!

Borzongó reggelek.
Tétova fények.
Tócsákon hártya. Elkél a nyaksál.
De mit tehetnék? – felkelek.
Teát szán rám (Auftakt) az élet,
s a buszon egy helyet.
Ennyire taksál.

Talán ennyit a jövőperspektíváról

Ki fognak pukkadni (előbb-utóbb) a lufik.

A büszke székház-homlokzatokat
mégiscsak kikezdi az emisszió, a korom.

A puhány örökösöknek elébe vág
a szemfüles-ambiciózus konkurencia,
vagy elherdálják a vagyont, melyet
nem ők szereztek – hogyan tudnák hát
megbecsülni?

Lehervad az arcokról, fölszabadítva
a helyet a keserű ráncoknak, a
diadalmas vigyor. Talán
nem holnap lesz, de így lesz biztosan.

De nekünk az már (ha megérjük egyáltalán)
sem jóleső („kijáró”) elégtétel, sem megnyíló
alkalom nem lesz – ha volt egyáltalán
bármennyi hajlam bennünk a kárörömré,
addigra kiöregszünk már belőle; jósteljesítményünkre
büszkének lenni nevetséges lenne: semmilyen
különleges jövőbelátó képesség nem kell ahhoz,
hogy igaza legyen, aki a lufik *előbb-utóbb* bekövetkezendő
kipukkadására fogad.

Hogy a magunk portékáját csapjuk oda,
revansista-magabízóan, az „új idők
lesöpört piaci standjára”,
vagy a saját igényeinket gyűrjük be
a kor gyanús küllemű kívánságládájába,
ahhoz is túl sok immár a rezignált bölcsesség
(lustaság? szolidaritás?
az unott-kört-újrakezdeni-nem-akarás?) bennünk.

Talán egy fokkal kevésbé megszegyenülten,
kevesbé dühösen vagy hüledező-gyámoltalanul,
de ugyanolyan Istentől-elhagyatva, horror vacuiban
fogunk állni ott, a mi arcunkon is, akár a kor (Fortuna,
az éra) ejtett üdvöskéién, luftballoncafatokkal.

Szó, ami szó: kicsit tartósabb a luftballon
a szappanbuboréknál. – Indokoljam, hogy miért butaság
erre hagyatkozni? Vagy (másfelől) türelmetlenül áhítani
a dicstelen véget mint „Mindenre Megoldást”?

Csömörutaztató

Élete súlya rút teher.
Fárasztják a hülyék.
És az se hatná meg ma már,
ha falnák szavát, betűjét.
A világnak nincs anyyija,
amennyivel jönne neki.
Nem fog eztán sem (nagy hiba?)
a Côte d'Azurre telleni.
Így lett konfekciókabát
sorsa, mely – vélte – egyszeri,
de könnyebbség, hogy nem akar
már magának se tetszeni.
Nem vágy már hagyni nyomokat.
Hitelképes meg sose volt;
whiskyt is ritkán szopogat
– nem fogja látni Oregont.

Rég csömöre van a hírektől –
új vicc? – De rég volt újszülött!
Régen tiltások és hiányok;
ma unalom, mi gúzsba köt.
Egy' stációtól másikig
mord-spleenesen metrózik át.
Hát... nem ő az, ki lefetyel
nektárt, ambróziát.

Tatár Sándor (Budapest, 1962) József Attila-díjas költő, műfordító. *HAALAADAAS* című új verseskötete 2021 őszén jelenik meg a Kalligramnál.

A FANTÁZIA MINT

Szentkuthy Miklós és az érzékelés tapasztalata

PERFORMATÍV ERŐ

A keletkezés mint poétikai sajátosság

Szentkuthy Miklós regényeinek egyik fontos jellemzője, hogy az esztétikai-filozófiai fogalmak gyakori megjelenése ellenére a regényszövegek mintha éppen ennek a nyelvnek az érvényességét, ennek a szemléletnek a jelentésségét kérdőjeleznék meg, olykor parodizálva is azt.¹ Szentkuthy poétikája mintha a filozófiai nyelven keresztül az elemi percepcióhoz közelítene, a látás és a tapintás elsődleges élményeihez. Ezek a jelenségek azonban nem vesztik el szellemi-intellektuális jegyeiket sem, így az író prózájának izgalmasságát valójában a két látásmód közötti oszcilláció adja. Ennek a regényvilágnak egyik fő kérdése, hogy megérthetjük-e az irodalmi nyelven keresztül legbensőbb, legkevésbé körülírható észleléseinket, intuíciónkat, s képes-e ebben segíteni minket az elméleti-fogalmi szemlélet, ha azt nem rendeltetése szerint használjuk. „A logikai keretekbe kényszerített valóság mellett egy logikán kívüli valóság körvonalait sejteti meg a *Prae*.”² – írja Fekete J. József, s Szentkuthy poétikájának érzékeltetésére a „medence”-metaforát használja.³ Szentkuthy műveiben az elméleti motívumok, ötletek megjelenése és átalakulása, eltűnése és felbukkanása valóban a víz képzetét kelti, illetve egy tér érzetét, amely nem tart „lineárisan” egy irányba, akár a hagyományos szövegek gondolati-logikai íve, hanem területként, vagyis adottságként létezik. A tér „van”, s ezért működése performatív. Az „atmosfera” mint jellemző meglőzheti a konkrétumot.

Szentkuthyra erősen hatott G. K. Chesterton regényeinek abszurd szemlélete, s bár a magyar író próza-nyelve jóval kísérletezőbb, s közelebb áll a modernista tendenciákhoz, Chesterton poétikai gondolkodása befolyásolhatta Szentkuthy elképzeléseit, a térről alkotott képzetait. Ebben a sajátos értelmezésben a tér önmagában a művészet és a költészet jellemzőivel bír, s a benne mozgó alakok nem *formákat*, kategorizálható alkotásokat hoznak létre, hanem *ihletik* a formák sokféleségét. A tér megképződik, s mozgásai, alakulásai maguk járulnak hozzá a művészi tapasztalat keletkezéséhez, illetve a „műalkotás” képzeletbeli megformálásához. Ennek a szemléletnek lényeges vonása, hogy nem a forma, hanem annak szüntelen lebegése és alakulása válik érdekessé.

Érdemes ennek az elképzelésnek a jeleit megvizsgálni Chesterton *Az ember, aki Csütörtök volt* című regényében, majd átértelmezését és továbbélését Szentkuthy egyes, az 1930-as és ’40-es években született műveiben.

Retorika és játékoság⁴

Szerb Antal a *Hétköznapiak és csodákban* G. K. Chestertont a „játékoság és új csodálatosság előkészítői”⁵ közé sorolja, s az angol író regényei és tanulmányai igen nagy hatást gyakoroltak Szentkuthyra. A *Frivolitások és hitvallások* beszélgetéseiben Szentkuthy több-

szőr is említi – az elemzés számára izgalmas – kontextusban Chesterton műveit, írói karakterét. „Az ő katolicizmusa: csupa humor, szellemesség, lojalitás, fölény, bukfcenc, játék...”⁶ – mondja Szentkuthy, s itt rendre olyan jellemzőket sorol fel, melyek az angol szerzőt saját poétikai rokonaként tüntethetik fel, már csak a vallásos hit, a keresztény kultúra szabad, játékos megélése, kezelése miatt is.⁷ Később Szentkuthy a *Prae*-ről szóló fejezetben is említi Chesterton hatását, s itt ezt a hatást összekapcsolja Angliához, az angol kultúrához való viszonyával. Önmagában árulkodhat Szentkuthy irodalmi, esztétikai szemléletmódjáról az, ahogyan ezt az élményt egy egységes, „színes” érzékletként kezeli, melyben nyelv, hang, anyag és kép nem válnak külön, hanem, hasonlóan prózájának teréhez, homogén világot alkotnak: „...már a *Prae*-időben és aztán később is mit jelentett nekem, summa summarum, Anglia? Rengeteget! Benne voltak a *Times Literary Supplement* cikkei [...] benne voltak az angol román és gótikus katedrálisok csodái, izgalma – benne volt a 17. századi angol barokk líra...”⁸. Az író ezután említi Chestertont, s itt nagyon hasonlóan beszél róla, mint az előbb idézett részletben, azonban több árulkodó motívummal egészíti ki a jellemzést: „ – benne volt Chesterton szelleme, ahogy műveiből árasztja a humoros, paradox, fantasztikus, játékos, bukfcencező, skolasztikus, blöffölő katolicizmust.”⁹ Szentkuthy itt maga is érdekes, paradox jelzőket használ, melyek azonban ismét nemcsak Chestertonra, hanem saját, az előbbieken bemutatott modern prózatechnikájára utalnak. Érdemes kiemelni a „fantasztikus”, a „skolasztikus” és a „blöffölő” jelzőket, melyek mintha a filozófiai beszédmód és az azon túllépő, abból csupán építkező fantasztikum kettősségére mutatnának rá; az érvből, a vitából az „érv” paródiája, azaz „bukfcenc” lesz. Ehhez társul még a filozófiai nyelv érvényét és szándékát is megkérdőjelező „blöffölő” jelző, mely ugyanakkor, úgy tűnik, mégsem annyira megkérdőjelezi a filozófiai diskurzust, mint inkább a gondolkodásnak egy eleve játékos, komolyságon túli értelmezésére mutat rá. Mintha Szentkuthy azt állítaná: az érv, az érvelés már természetétől fogva kanyargó, illetve „eredeti” referenciáját gyorsan elvesztő jelenség, s inkább az a lényeges, ahogy ez a kanyargás feloldódik a képzeletben, a fantasztikumban. A középkor skolasztikus disputái – ebben az értelmezésben – éppen valószínűtlen, játékos „abszurdításuk” miatt jelentősek. A következetes, strukturált gondolkodás areferencialitásáról olvashatjuk az *Interpoláció: Prae és Nem-Prae viszonya* című *Prae*-fejezetben: „Egy egészen nyers módja annak, hogy minden ábrázolás vagy gondolat kikerülhetetlen hazugság- és félrebeszélésjellegét érezzük, az a Touqué-féle oszcillátor volt, mely egy-egy «következetesen véghezvitt gondolat» után jelzi, hogy a következetesség csak gram-

matikai, a harmónia csak gondolati [jelen összefüggésben ez a szó mindig rosszálló értelemben használódik]: az a valóságszíkra, mely az egészet elindította, rögtön elhajló ívben a mélységbe hullt, csak a szavak maradnak egy semleges horizont logikus síkjában lebegve, mint a tűzijáték lefelé sugárzó szíkra-parabolái fölött a kirobbant forma füstből rajzolt úszó kép-maradékaik.”¹⁰ Szentkuthy narrátora a vizualitás, azaz a „csillagragyogással”¹¹ metaforizálható elemiség-tapasztalat érzékeltetésére (illetve ezen tapasztalat nyelvbéli hiányának megmutatására) éppen egy erősen vizuális hasonlatot használ, mely a tűzijáték hulló szikrái fölött megmaradó képvázlattal demonstrálja a nyelvi, illetve gondolati-logikai „közlés” eredendő areferencialitását, önmagán belülré utaltságát.

A „rendszer”, a stabilitás, illetve a „bukfcenc” ellentétes képzetei gyakran Szentkuthy műveiben is érdekes, szellemi fény-árny-hatásokat, kettősségeket teremtenek. Halász Gábor a *Prae*-t a barokk regényhez hasonlítva kritikájában, s éppen ezen az általa észlelt hatáson keresztül mutat rá a Szentkuthy-szövegek jellegzetességeire: „De mint egyik ihletője, a barokk regény, melynek modern újratemtését tudatosan megkísérli, a szélsőséges intellektualizmust buja tenyészetel egyesíti a munkája, tobzódó hasonlatok, orgiázó szavak, vizionális képzelet és főleg páratlanul szemléletes érzéki benyomások tömegeivel.”¹² A „szélsőséges” és a „bujá” kifejezések is az adott jellemző eltűnt voltára utalhatnak; legalábbis az egyensúly hiányára. Szentkuthy is az egyes jegyek túlbujánzásának hangsúlyozásával írja le Chesterton írói karakterét, talán arra is utalva, hogy ezek a tobzódó, egymásba „érő” vonások teszik lehetővé a különös kettősségeket, pl.: „blöffölő”, „skolasztikus”, „fantasztikus”. Ez a különös, barokkos fény-árny-hatás, a szisztémák és állítások gyors felszámolódása rokoníthatja Szentkuthy és Chesterton látásmódját, s rajzolhat ki egy, a nyugtalanságban, a szétszóródásban is az elemi tapasztalatot kereső művészi koncepciót.

*Az ember, aki Csütörtök volt (The man who was Thursday)*¹³, melyet Szerb Antal Chesterton legjobb regényének tart¹⁴, 1908-ban jelent meg. A regényben rendőrök üldözik a titkos tanácsot alkotó anarchistákat, ám a cselekmény végére megtudjuk, hogy valójában a rendőrök azonosak a tanács tagjaival, s a két szervezetet egyazon rejtélyes személy, a később Krisztusként, illetve „Isten békéjeként”¹⁵ is azonosítható, titokzatos Vasárnap vezeti. Arra pedig, hogy a sajátos üldözésre, illetve üldöztetésre miért került sor, a befogadó nem kap közvetlen választ. A cselekmény folyamán állandó leleplezéseknek lehetünk tanúi, hiszen az egyes anarchistákról rendre kiderül, hogy a rendőrség tagjai, illetve a főszereplő Syme szövetségesei. A műnek fontos részét képezi a lezárás előtti hosszú üldözésjelenet, melyben mindkét, összetűzésbe kerülő cso-

port úgy hiszi, egyedül ők a rendőrök, és a világot elfoglalni vágyó, félelmetes Vasárnap embereivel állnak szemben. A szöveget végigkísérik a játékos túlzások és paradoxonok, illetve a „homogén”, vizuális érzékletnek és az analízisnek a kettőssége. Az 1930-as években íródott Szentkuthy-regények poétikai értelemben több jellemzőt is mintha kölcsönöznének Chesterton elbeszélés módjától.

Az ember, aki Csütörtök volt a Saffron Park nevű képelt londoni kertváros bemutatásával indul. Christoph Ehland szerint ugyan a regénynek csak egy viszonylag rövid szakasza foglalkozik a fiktív városrész leírásával, valójában ez inkább hangsúlyosabb és szimbolikus, mint jelentéktelenné teszi a helyszínt, főleg egy olyan mű esetében, mely máskülönben csak egy-egy pillantást vet cselekményének tereire¹⁶. Ehland hozzáteszi, hogy Chesterton azáltal emeli ki a Saffron Park fontosságát, hogy tulajdonképpen a történeten kívülre helyezi azt. Rámutat arra is, hogy a Saffron Park mint keret (a helyszín a történet végén még egyszer megjelenik) még a cselekmény felgyorsulása előtt születik meg; ezután az egyes terek már jobban alárendelődnek a különböző történéseknek, az akció dinamikájának.¹⁷ Az elbeszélés így kezdődik: „A Saffron Park nevezetű kertváros London napnyugati oldalán nyúlik el, olyan vörösen és tépetten, mintha maga is a napnyugta egy fellege volna.”¹⁸ Chesterton regényében mintha már ott lennének annak a „vizuális” intenciójú nyelvnek bizonyos jegyei, mely később Szentkuthy számára igen lényegessé válik.

A Saffron Park egyszerre „felleg” és városrész. „Teljes egészében élénkpiros téglából épült”¹⁹ – mondja a narrátor. A téglaszíne a napnyugta színével alkot párhuzamot; ettől egyszerre „anyagibb”, „lineárisabb” és bizonytalanabb, „fantasztikusabb” is lesz az elbeszélés. Hasonlót tapasztalhatunk a *Fejezet a szerelemről* című, 1936-ban megjelent Szentkuthy-regény nyitófejezetében is, amikor a művet indító leírásban „tornyok, sorompók [...] és csókkaszáló denevérek”²⁰ kerülnek egymás mellé. Még fontosabb azonban, ahogy a „látvány”, a percepció eleminek tekintett, intenzitásként érzékelt működése Chesterton esetében is mintha többséget élvezne a konkretizálható, azaz már „rendszerként”, struktúráként felfogható szellemi cselekvéssel szemben. „A környéket, s nem is egészen alaptalanul, művészkolóniának is szokták nevezni, noha még sosem fordult elő, hogy bárminemű műalkotást hoztak volna itt létre.”²¹ – olvashatjuk a Saffron Parkról. Vagyis az elbeszélő szerint a kertváros mint közeg, mint „érzéklet”, önmagában feljogosítja a szemlélőt arra, hogy azt „művészkolóniának” tekintse, többek között a korábban részletezett, impresszionisztikus tulajdonságai miatt. A Saffron Parknak már a létrejötte is abszurd vonásokkal bír: „Egy kísérletező szellemű építész agyából pattant ki, akibe némi halovány művészhalam is

szorult [...]”²² – mondja a narrátor. Az alkonyi fellegekhez hasonló városrésznek még az eredete, ötlete is művészetnek, „jelenségnek” tekinthető. A kertvárost a jellege, „lénye” teszi művészi térére. Később ezt az állítását az elbeszélő még explicitebbé teszi: „Az ittlakók nem voltak ugyan «művészek», az egész környezet valahogy mégis művészi volt. Például az a fiatalember amott [...] igaz, nem valóságos költő, de annyi szent, hogy valóságos költemény. Az az öregúr pedig, fantasztikus, ősz szakállával és nem kevésbé fantasztikus, fehér kalapjával – nos ez a tiszteletre méltó agg szélhámos nem valódi filozófus ugyan, de legalább filozófiára indított másokat. [...] Ebben és csakis ebben kell látnunk a környék valódi jelentőségét: nem művészek műhelyének kell tekintenünk, inkább illékony, de tökéletes műalkotásnak.”²³

Az emberi, az épített tér a narrátor értelmezésében maga válik alkotássá, illetve az ott élő személyek mintegy lehetővé teszik az alkotói folyamatokat önön létezésükkel. A viselkedés, a performatív lét válik ösztönző erővé és egyben „művé”. Érdemes megfigyelnünk a Saffron Park egyes, az elbeszélő által találmokra kiválasztott alakjainak jellemzését is. Az említett öregúrról megtudjuk, hogy „fantasztikus, ősz szakállá” van, s ezzel a narrátor jól érzékelhetően a különösét, különösségét emeli ki. Érdekesebb azonban a „tiszteletre méltó agg szélhámos” jelzős szerkezet humora; az egymásnak ellentmondó jelzők mint ha egy szórakozott, hóbortos intellektuelfigurát rajzolnának ki, aki a pusztta jelenlétével is eléri, hogy filozófia „jöjjön létre”.

Ahogy Szentkuthy 1945-ben született, posztumusz megjelent *Cicero vándorévei*²⁴ című regényének egyik első jelenetében, itt is fontos szereplővé válik az alkonyat: „És ez a vonzó valóságérthetlenség különösen alkonyattájt ütközött ki erősen, amikor a bizarr tetők sötétén rajzolódta a még izzó égre, és az egész képtelen kertváros, úgy tűnt, mindentől elszakítva lebeg, akár egy sodródó felhő.”²⁵ Az alkonyat ebben az esetben is a lebegés, egyfajta transzparencia, illetve az alkotásnak mint spontán történésnek, mint a világban, a világ által létrehozott tetteknek a metaforikus megjelenése. Az alkonyi Róma és az alkonyi Saffron Park mint térére vált „akció” hozzájárul a beszédhez, az ívvel és struktúrával rendelkező beszédhez szemben a percepció művészi történését. Míg a Szentkuthy-regény borbély egy szónok teljesítményét méltatja teatrális mozgással, addig az alkony önmagában, azonosítható referencia nélkül „jön létre”, azaz „teljesedik be”. A kirajzolódó tetők és az izzó ég, akár a fiktív Cicero fiktív Rómájában a vörösödő homok és a női pongyolák bolyhos anyaga, a maguk eleminek érzékelt látványában és materiális minőségében idézik fel a költészetet. Érdekes vonás, hogy az említett példákban a művészet, mind Chesterton esetében, mind Szentkuthy későbbi

regényében, mintha részben a „mű” hagyományos fogalmával szemben definiálná. Sőt, Szentkuthy Cicerója a „költészetet” tulajdonképpen a szó ellenében, a borbély szónoklatával szemben ismeri fel. A borbély gesztusai, testmozgása is jóval lényegesebbek, mint az, amit elmond; tettei „performatívák”, szemben a művelt Cicero számára üres és fontoskodó szavaival: „közben egész fantasztikus körívekben lendített át egy habcsomót egyik kezéről a másikra, és onnan, vendégek, inasok és kóbor macskák feje fölött, bele egy piszkos mosdótálba.”²⁶ A „fantasztikus” jelző használata ebben az esetben is a jelenet „elemelésére”, „lebegtetésére” szolgál, a felsorolt csoportok pedig (vendégek, inasok, kóbor macskák) a színpadot, a regényre jellemző teatralitást idézik meg. A borbélyüzet mint spektakulum tűnik fel. Cicero szemében ez a vizualitás mutatja meg a költői magatartás érvényességét. Chesterton Saffron Parkja ugyanakkor nemcsak intuitív, vizuális tér, hanem „mindentől elszakítva lebeg, akár egy sodródó felhő”. A kertváros szeparált, autonóm közeg, ahová a művészetet gyakorolni vagy befogadni vágyó szemlélő ellátogathat, és ott maga is egy „műalkotás” életében vehet részt. A Saffron Park egy, a regény elején és végén megjelenő szimbolikus sziget, melyet az elbeszélő a fiktív városrész különös atmoszférájának megteremtésével, érzékeltetésével teremt meg. A műviszonyrendszereinek és a különböző képzeteknek, látzatoknak mozgása pedig folyamatosan alakítja, át rajzolja a regény világát.

A fantáziatér

Nagy Pál a Szentkuthyt ért művészeti hatások közül kiemeli El Greco jelentőségét, s idéz egy részletet egy Szentkuthyval folytatott beszélgetésből, amelyben a szerző a *Szentlélek eljövetele* című El Greco-festményről beszél, s annak kompozícióját emeli ki; a szűk térben megjelenő figurák különböző belső drámaikat. Szentkuthy hangsúlyozza, hogy maga is ezt az ábrázolástechnikát követi; a sokféle gondolat és szemlélet egy térben való megjelenítését.²⁷ Az író a *Frivolitások és hitvallások* kötet *Elementa inspirationis* című fejezetében²⁸ ismét a vizualitást tekinti elsődlegesnek a szóval szemben: „Az irodalom tehát gyakran azért nem elégíti ki, mert az emberi nyelv szegényes ahhoz képest, amilyen gazdag a Nagytermészet billió, trillió formája. [...] Ezzel szemben a képek, az ábrák: közelebb állnak örök valóságigényünkhöz és örök igazságigényünkhöz, a sokat áhított teljes igazsághoz és teljes valósághoz.”²⁹ Ebben az idézetben egyrészt újra feltűnik a képi gondolkodás mint a nyelv fölött álló, stabilabb minőséget létrehozó erő (noha Szentkuthy elő-

zőleg megjegyzi, hogy a nagy költemények szóképei és nyelvzenéje az összes érzékszervnek szólnak³⁰). Szentkuthy később az *Elementa inspirationis* egy részében is mint egyik legmeghatározóbb élményét, sőt, mint „vérkonát”³¹ említi El Grecót, illetve a maga stílusát is manieristaként³² jellemzi. Értelmezése szerint a manierizmus erős színhasználata, kompozíciós technikája elsősorban a „szenvedélyesség” kifejezésére szolgál, s erre El Grecót látja a legjobb példának.³³ A kompozíció mint egész ebben az esetben is „beszél” a magyarázatok, logikai-strukturális ívek helyett.

A szerző legelső, 1927-ben született, posztumusz megjelent *Barokk Róbert*³⁴ című regényének poétikája már hasonló vizuális érdeklődést tükröz. A regény főszereplője és narrátora, a végzős gimnazista Barokk Róbert egy előzőleg látott színházi előadás hatására képzelődik, és mint a szöveg folyamán oly sokszor, gyorsan váltakoznak benne a színes képek, víziók: „A fejem tele volt Jushnij stilizált parasztabáival, orosz verklímélődiákkal, szórakozott voltam [...] a Jushnikóták meg a Jushnij-marionettek kavargtak a fejemben. [...] Nekem is kellene ilyesmit írnom, ehhez hasonlót. Már régebben is gurigáztak a fejemben afféle egyfelvonásos ideák. Például »Shakespeare-centenárium« [...] Csupa fényes, egzotikus baba volt. Sárgaselyem-pizsamás japán herceg kék acélkarddal. [...] És a többi: fehér toronyfrizurás babette XV. Lajos korából, orosz parasztlányok, perzsa vitézek, hindu táncosnők: figura, figura, figura”³⁵. A főszereplő Róbert fejében a felidézett színházi élmény, a saját alkotás vágya, illetve egyéb mesei-kulturális képzetek keverednek, s a figurák teatralis gesztusokkal vonulnak fel, tulajdonképpen az elme képzelt színpadán, Róbert „tekintetén” át. Ebben a képzelt színpadi térben a legkülönbözőbb kultúrák alakjai jelennek meg színes tömegben, egymás mellett. A felvonulás, a képzelet hol ellentétbe kerül a barokk vagy szakrális motívumokkal, hol felerősíti azokat. A színes marionettfigurák képzete egyszer megakadályozzák a főhőst imájában, másszor a fiktív alakok rántják őt barokk álomba. A színházi élmény mint tér, a Saffron Park mágikus közegéhez hasonlóan, önálló életre kel a megfigyelő elméjében.

Akár a *Cicero vándorévei* Cicerója, Barokk Róbert is nehezen és esetenül mozog az őt körülvevő világban, s félszeg megnyilvánulásai néha akadályozzák érvényesülését az iskola, de főképpen a hétköznapi élet világában. Közben pedig, mint a bábok és a fantázia mozgatója, Róbert a középpontja is a regénynek. Kappanyos András a szöveg életrajzi ihletettséget vizsgálva feltételezi³⁶, hogy Szentkuthy saját naplószövege állhatott mögötte, amit aztán az író fiktív részekkel bővített, majd nevet adott a főhősnek, azonban az első személyű elbeszélést meghagyta. Kappanyos szerint Szentkuthy és Barokk Róbert viszonya leginkább Joyce és Stephen Dedalus viszonyára emlékeztet, különösen

az *Ifjúkori önarckép* esetében.³⁷ Kappanyos hozzászól, hogy a regény többi alakja elmosódott az önmagát figyelő és elemző Barokk Róberthez képest, és az esetleges történések csak annyiban jelentősek, amennyiben Róbert reflektál azokra.³⁸ Ebből látható, hogy bár a narrátor, mint a társadalom által körülvelt alak, sérülékeny, de mégis rejtett energiával bír, hiszen az ő szemén át létezik és teremődik minden.

A *Bianca Lanza di Casalanza* (1946–47) című Szentkuthy-regény festő főszereplője (a műben ezúttal egyes szám harmadik személyű a narráció) szintén tekinthető autobiografikus ihletettséggűnek, s a mű poétikailag is közel áll a *Barokk Róberthez*, hiszen a fikatív alaphelyzet szerint mind Róbert, mind a festő egy vagy több irodalmi szöveg megalkotására készül, azonban végül ez az alkotási szándék és készülődés maga válik a regény tárgyává; a készülődés maga a mű (ahogy ezt a *Prae* cím jelentése is sugallja). „Ez az irat nem irodalmi alkotás: nem mintha nem akart volna az lenni, hanem mert egyszerűen: nem tudott az lenni.”³⁹ – olvassuk a *Barokk Róbert* fentebb idézett, utolsó, már Pfisterer Miklósként aláírt bevezetésében, s ez is azt a modernista olvasatot erősíti, hogy a szöveg, amelyet a beszélő sikertelen kísérletnek értékel, a regény maga. Bata Imre szerint a *Prae* „roppant üzem”, amelyben „a dolgok teremődnek, s épp ez a folytonos teremődés a lényeg”⁴⁰. Vagyis a performatív tér, a szellem mozgása válik fontossá, s nem a „keretek” vagy a körülhatárolható formák. Barokk Róbert képzelődései, amelyek a fikción belül, a főhőssel azonos narrátor értelmezésében olykor öncélúnak tűnnek, illetve a festő tudatával gyakorta szinte egyesülő narrátor⁴¹ reflexiói a *Bianca Lanza di Casalanza*-ban valójában maguk teremtik meg a művet; a képzelet és a gondolkodás önmagában a szövegek tárgya. Barokk Róberthez hasonlóan a festő is igen tág kulturális-történelmi tudással rendelkezik, s asszociációiban szabadon bolyong. Jellemző lehet a Szentkuthy-poétikára az is, hogy egy festő akar irodalmi művet létrehozni, vagyis itt szintén a szó és a vizualitás kerül konfliktusba. Míg Róbert egy általa alkotott Rex Somni segítségével lép be a fantázia tereibe, s magát néha barokk uralkodóként látja, addig a *Bianca*... festője saját otthonát teszi *Az Ezerégyéjszaka meséinek* világából és különböző mitológiai történetekből született szerepjátékok izolált színterévé. Az így keletkezett fantáziatér pedig olyan erős és sajátos belső koherenciával bír, hogy abból kitekintve a hétköznap tűnik érthetetlennek vagy abszurdnak.

A regény egyik epizódjában a festő Betta nevű partnerével moziba megy, s kénytelenek kilépni a maguk alkotott játékvilágból. „Az idő tájt, mikor Bettával [...] már nyakig benne voltak az erotikus mesejátékokban [...] mintha nem is Budapesten és nem is a negyvenes években éltek volna, hanem [...] egy bűvös, költői, szerelmes mesevilágban: valahol az őspáfrányok

és a Mahabharata első strófái táján”⁴². A két szereplő a pontosan megnevezett kortárs időből a játék és a világtéremtés révén egy autonóm, általuk megalkotott mesei archaikumba lép, amely teljes mértékben elszigeteli őket a korabeli társadalomtól, s amely, szemben a meghatározott karakterrel bíró lineáris idővel, egy mitikus, sűrített idő jegyeit viseli magán. A tapasztalati térrel szemben ez a világ a költészet és az újra és újra ismételtető vagy szabadon variálható motívumok terepe. Ez az izolált tér egyszerre rejtkehelyül is szolgál a festőnek és Bettának, ahol a kilépés szabadságát élvezhetik, és egyszerre távolító hatással is bír, amely a „történelembé” való visszatérést teszi nehézé.

Azonban a mitikus térben nyert költői tapasztalat a hétköznapi érzékelést is intenzívebbé teheti. „Épp ezért, mert a paradicsomi zsurlók világában éltek [...] oly furcsa volt taxiba ülni, az ezerszer átjavított tarifajegyzéket olvasni [...] sorbaállni a jegyért a lejtősödő előtérben [...] szorongatni a hosszúkás jegyszalagokat [...] nézni a politikai híradókat, mikor még részegyek voltak a Sívák és Indrák barokk szerelmétől”⁴³. Az ősidők szinte öröknek és hatalmasnak tűnő képzelete, amely az izolált költészet jelképes tere, élesen kerül ellentétbe a gyors és esetleges hétköznapi és történelmi időszemlélettel, de a történelemmel mint fenyegető közeggel is (ha az 1940-es évek történéseire, eseményeire gondolunk). Ez utóbbit az elbeszélő háttározottan jelzi a „politikai híradók” említésével, amelyeket nyomban szembe is állít az archaikus, mitológiai világgal. Közben azonban az elnyert költői érzékelés lassúsága és finomsága beszüremlik a külső környezet látványába, s a legapróbb mozzanatok is különössé, jelentéssé válnak. A taktilis és a vizuális tapasztalatok felértékelődnek; a festő és Betta szokatlanul látják a taxit, a mozi terét, a jegyszalagokat. Emellett külön érzékelik a mozi előtérének lejtős kialakítását, alakját, s az mint az esemény, az élmény egyik fontos eleme jelenik meg.

De a képzelet másképpen is részévé válik a hétköznapoknak; amikor a festő és Betta egy másik alkalommal a könyvtárba mennek, a festő a taxiban marad, míg partnere kiveszi *Az Ezerégyéjszaka meséi* egy francia fordításának köteteit (amelyek az elbeszélő szerint „hatalmas térképmappához”⁴⁴ hasonlítanak, vagyis mintha ismét a saját világtéremtés vágya és gesztusa válna hangsúlyossá). A festő közben a környező épületeket figyeli, s a könyvtáron kívül látja a gyárigazgatók szövetségét, valamint a rendőrséget. A festő ekkor előveszi noteszeit, s lerajzolja, kik tartózkodhatnak képzelete szerint éppen a rendőrségen. A különböző alakokhoz nyomokban fikatív háttértörténeteket is kreál, s ez a játékoság beépül a regényszövegbe: „egy cvikkeres bankigazgatót [...] aki egy táncosnő ellen emel intim vádat: kilopta zsebéből azt a briliáns gyűrűt, melyet feleségének vett születésnapjára, vagy pláne, házassági évfordulóra, és

amit a méltóságos asszony nem is látott!⁴⁵ Jól látszik, hogy a teremtett figurák csupán a fantázia öröméből, a folytonos mese- és történetalkotás szándékából születnek, mintha a festő – egyfajta intellektuális mágusként – „megrajzolhatná”, meghatározhatná a környező világot, a körülményeket. Valójában nem is számít, kik tartózkodnak a rendőrségen, csak az, kiket teremt „oda” a festő. A fiktív figurák és szituációk megalkotása fontosabb, mint az éppen adódó jelen, mert az ott-honról, az izolált mítoszvilágból hozott gondolkodásmód csupán a mesét és a költészetet mint állandó időt látja, s abban még a korhoz kötődő, ám képzelt alakok (mint a festő teremtette bankigazgató) is komikus vonásokat kapnak. Jellegzetes az is, hogy a festőt mintha éppen a képzelődés folyamatában látnánk, hiszen a narrátor a gondolkodás spontaneitását érzékelteti, amikor a születésnapot házassági évfordulóra helyesbíti; itt a festő elméjét láthatjuk az alkotás közben, amint ötletén módosít, s amint az elképzelt figurát és történetet kénye-kedve szerint alakítja. Ahogy a bankigazgató, bár a kor embere, csupán fiktív volta miatt is otthonos és komikus lesz, úgy gyakran a régmúlt projekciója a történet jelenidejére önmagában pozitív jelentéssel bír. A festő a gyárigazgatók szövetségét a velencei tízek tanácsával azonosítja⁴⁶, s annak rossz emlékezete dacára pusztán a történelmi-kulturális asszociáció elvonatkoztatja a jelenetet a kortól, s lebegővé, humorossá teszi azt. Amikor a festő és Betta a „Lánchíd régi stílusú karos lámpáit”⁴⁷ látják, az 1900-as Párizs jut eszükbe, s úgy érzik, „igazi »múlt«”⁴⁸ van bennük. Ebben az értelmezésben a már eltűnt idő, bármilyen is volt valójában, ismeretté és kultúrává lényegült, s így része lehet a két szereplő sűrített, mesei idejének; ezáltal bővül a kelléktár, a felhasználható játékanyag; az újra és újra bejárható műveltségtér. Ez válik a folyamatos alkotás színhelyévé.

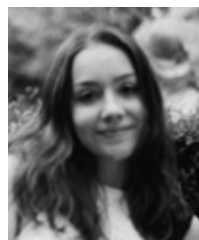
A performatív tér mint színpad – A Szentkuthy-próza megértése felé

Szentkuthy értelmezésében a tagolt, struktúrával rendelkező közlések eredendően areferenciálisak, mert az író poétikájának egyik alapvető elképzelése, hogy a gondolati struktúra – mint mesterséges, csupán az emberi elme által létrehozott képződmény – már csírájában elveszíti a képességét arra, hogy a létezés kifejezze, hogy a létezésről beszéljen. Ezért válhat minden vita, minden érvelés „blöffölővé”, parodisztikussá ebben a látásmódban; a gondolat – már formájából következően, illetve éppen azért, mert *formája* van – érvénytelen. A filozófiai-esztétikai fogalmak árnyaltsága és finomsága ezért – paradox módon – éppen abban segíthetnek minket, hogy „feloldják”, eltüntessék a struktúrákat, s a lebegés állapotát hozzák létre, amelyben bármelyik motívum, elem alábukhat és felmerülhet, s leginkább még mindig maga az állandó lehetőség, az állandó, hullámozó tér érzékelteti az életnek mint érzéki tapasztalatnak határolatlan és kategorizálhatatlan természetét. A manierista színvilág, a „szenvédélyesség” ennek a logikán kívüli világnak a megjelenítője, s a színpad mint képzet is a teremtő lehetőségnek az egyik kifejezője. Barokk Róbert elméjének táncoló figurái, a festő és Betta mesei álomtere mindmind, akár Chesterton Saffron Parkja, forrásai és alkotóelemei a költői képzetnek, amelynek lényege a képzet *léte*, a fantázia mozgása, s ez, akár a készülő és megszületni akaró mű, valójában maga a mű, maga a tapasztalat. A tér „atmoszférává”, nehezen definiálható érzékletté válik, s a „hangulat” megsejtése, ennek a táncnak a megismerése az, ami közelebb visz a Szentkuthy-próza megértéséhez. ■ ■ ■

(A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.)

- 1 Ld.: Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások*, Magvető, Budapest, 1988. 316. p. Ld. Tim Wilkinsonnak, a *Prae* angol fordítójának „Heidegger-szatíra”-kifejezését: *Utolérhetetlen modernista mestermű – Interjú Tim Wilkinsonnal, a Prae angol fordítójával* (készítette: Kerber Balázs), *Prae.hu*, 2015. 03. 31. <https://www.prae.hu/article/8126-utolerhetetlen-modernistamestermu/> [Utolsó letöltés dátuma: 2021. 05. 22.]
- 2 Fekete J. József: *Széljegyzetek Szentkuthyhoz*, Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék, 1998. 8. p.
- 3 Uo. 7. p.
- 4 A tanulmány fejezetei kisebb változtatásokkal részei készülő doktori értekezésemnek. Címe: *A művészet mint sziget – Luigi Pirandello és Szentkuthy Miklós művei európai kontextusban*.
- 5 Szerb Antal: *Hétköznapi és csodák* in. Szerb Antal: *Gondolatok a könyvtárban*, Magvető, Budapest, 2002. 552. p.
- 6 Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások* (id. mű) 264. p.
- 7 Ld. pl.: Szentkuthy biborosnak öltözve. *Orpheus* (irodalmi folyóirat), V. évf. (1994.), I. (17. p.)
- 8 Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások* (id. mű) 326. p.
- 9 Uo.
- 10 Szentkuthy Miklós: *Prae* (Vol. I.), Magvető, Budapest, 2004. 89. p.
- 11 A csillagragyogás képzete Szentkuthy esetében az elemiség tapasztalatának metaforája, amely, szemben a filozófiai nyelvezet kategorikus szemléletével, a létezést közvetlenül – látványában vagy érzületében – ragadja meg. Ld.: Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások* (id. mű) 360. p.
- 12 Halász Gábor: *Prae – Szentkuthy Miklós könyve* in. *A mítosz mítosza – In memoriam Szentkuthy Miklós* (szerk.: Rugási Gyula), Nap Kiadó, Budapest, 2001. 26–27. pp.
- 13 Ld.: G. K. Chesterton: *Az ember, aki Csütörtök volt – Réválom*, Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 258 p. (ford.: Rakovszky Zsuzsa)
- 14 Ld.: Szerb Antal: *Hétköznapi és csodák* (id. mű) 553. p.
- 15 Ld.: G. K. Chesterton: *Az ember, aki Csütörtök volt – Réválom* (id. mű) 242. p., ill. ld. a regényt bevezető versben: 7. p.
- 16 Ld.: Christoph Ehland: *Chesterton and Buchan Look at the Present of the Future* in. *Futurescapes – Space in Utopian and Science Fiction Discourses* (szerk.: Ralph Pordzik), Rodopi, Amsterdam–New York, 2009. 180–181. pp.
- 17 Ld.: uo.
- 18 G. K. Chesterton: *Az ember, aki Csütörtök volt* (id. mű) 9. p.
- 19 Uo.
- 20 Szentkuthy Miklós: *Fejezet a szerelemről*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 10. p.
- 21 G. K. Chesterton: *Az ember, aki Csütörtök volt* (id. mű) 9. p.
- 22 Uo.
- 23 Uo. 9–10. pp.
- 24 Szentkuthy Miklós: *Cicero vándorévei*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990. 389 p.
- 25 G. K. Chesterton: *Az ember, aki Csütörtök volt* (id. mű) 10. p.
- 26 Szentkuthy Miklós: *Cicero vándorévei* (id. mű) 11. p.
- 27 Nagy Pál idézi: Szentkuthy Miklós: *Harmonikus tépett lélek*, Magvető, Budapest, 1994. 43. p. in. Nagy Pál: *Az elérhetetlen szöveg (Praepalimpszeszt)*, Anonymus, Budapest, 1999. 11. p.
- 28 Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások* (id. mű) 585–616. pp.
- 29 Uo. 586. p.
- 30 Ld.: uo.
- 31 Ld.: uo. 610. p.
- 32 Ld.: uo. 608. p.
- 33 Ld.: uo.
- 34 Szentkuthy Miklós: *Barokk Róbert*, Magvető, Budapest, 2002. 348 p.
- 35 Ld.: uo. 6–12. pp.
- 36 Kappanyos András: *Szentkuthy Miklós: Barokk Róbert*, Kritika, XXI/9. (1992), 42. p.
- 37 Ld.: uo.
- 38 Uo.
- 39 Uo. 336. p.
- 40 Bata Imre: *A regény regénye, a Prae*, Újírás, XX/11. (1980), 18. p.
- 41 Ld. erről Szigeti Csaba a későbbiekben idézett megjegyzését a *Fejezet a szerelemről* narrációs technikáját illetően.
- Ld.: Szigeti Csaba: *A történelem esszencializmusáról regényekben*. <http://ujnautilus.info/a-tortenelem-esszencializmusarol-regenyekben/4>
- 42 Szentkuthy Miklós: *Bianca Lanza di Casalanza* (id. mű) 38. p.
- 43 Uo.
- 44 Uo. 41. p.
- 45 Uo. 42. p.
- 46 Uo. 41. p.
- 47 Uo. 51. p.
- 48 Uo.

Kerber Balázs (1990) költő, műfordító, kutató. Az ELTE BTK olasz doktori programjának hallgatója. Kutatási területe: a modern olasz és magyar irodalom kapcsolatai. Verseskötetei: *Alsó rendszertelenül* (JAK+PRAE.HU, 2014), *Conquest* (Jelenkor Kiadó, 2019).

„MAGÁTÓL ÍRÓDIK EZ, VAGY SZUVERÉN ÍROM ÉN?”

Emlékezet és emlékezetteremtés Bereményi Géza
Legendárium és *Magyar Copperfield* című műveiben

Mozaikszöveg és életregény

Berményi Géza legújabb, tavaly megjelent regénye igen pozitív kritikái visszhangra talált. Sőt, jellemző a recepcióra, hogy a *Magyar Copperfield*et Bereményi legsikerültebb, a (prózai) életművet „megkoronázó” műveként határozza meg. A kitüntetett pozíció – a szöveg irodalmi teljesítményén túl, természetesen – a műfaji jellegzetességekből, a regény életműben elfoglalt helyéből is adódik. A *Magyar Copperfield*del Bereményi először írt (ténylegesen) önéletrajzi regényt: a cselekményt Géza életének első tizenennyolc éve alkotja.

A nagyregény – ez a Bereményinek új forma – a *valóság*ra való visszaemlékezésékként, tényszerűen igazként identifikálja magát. Eközben a szerző jellegzetes prózanyelve megtartja az erőteljes motivikus kidolgozottságot, a markáns iróniát, illetve a parodisztikus stílusimitációt. A prózai szövegek allúziói mellett akár Bereményi filmjeiből vagy a Cseh Tamásnak írt dalszövegekből is ismerős lehet egy-egy „kultmondát”, de a konkrét szövegparafrazisokon túl gyakran átlépnek a művek határain egyes anekdoták, helyszínek, szereplők is, ezeknek rendre önéletrajzi alapjuk van. A *Magyar Copperfield* tükrében a korábbiaknál is egyértelműbbé válik, hogy Bereményi életművében mindvégig milyen erőteljesen jelen volt az *önéletrajzi ihletettség* – ez azonban *önéletrajziséggé* csupán a legújabb regényben vált.

Berményi életműve eleve olyan tér, ahol a különböző filmek, dalszövegek, prózai művek szoros intertextuális viszonyban állnak egymással. A művek közt kettős viszony húzódik, melyet egyfelől erőteljes, pontosan érzékelhető rokonság, másfelől műfaji, kompozíciós széttartás jellemez. És leginkább igaz ez a *Magyar Copperfield*, illetve a legrégebbi regényként értelmezhető szöveg, a *Legendárium* viszonyára. Az énrégénnyel ellentétben az 1978-as *Legendáriumban* az ’én’ alakja elhomályosított, az elbeszélői szövegek keverednek, a történetek ábrázolása töredékes, időkezelése pedig csapongó.

Jelen tanulmányban e két szöveg összehasonlítására teszek kísérletet. Az elemzés során szeretnék rámutatni, hogy hiába tolódtak el a hangsúlyok az eltelt negyvenkét év alatt a szövegek központúságtól az énrégény felé, az összeolvasás mindkét mű értelmezésében új távlatokat nyithat. A *Legendárium* az új regény felől vizsgálva önéletrajzibbnak tűnik fel, újraértelmezhető benne az ’én’ szerepe; a *Magyar Copperfield* kapcsán a hetvenes évek felől nézve pedig észrevehetjük, hogy továbbra is abban a *játekterben* mozog, melyet szöveg és világ töredékessége, a hiteles megragadás problematikája rajzol meg.

Ezzel együtt mégis egyfajta *programváltásról* van szó, hiszen a szöveg terjedelme, elbeszélői struktúrája, időszerkezete is radikális változáson megy keresztül. A *Legendáriumban* a befogadó feladata a *nyomozás*, a kö-

dös részletek összekapcsolása; a *Magyar Copperfield*ben nincs ilyesfajta fel nem társág, a szöveg mindent felfed. Nem sejtet, tapasztaltat. Persze Bereményi szövegeire mindig is jellemző volt az erős *hangulatiság*, a plasztikusan *átélhető* szövegek a közvéleményben is elsődlegesen a Kádár-kor érzékletes ábrázolásának példaként élnek.¹ Mégis, a 2020-as regényben egyértelműen megváltozik a szöveg által előhívott befogadástechnika, a korábban „körbeolvasható”² történeteket síkban teríti elének a kötet. Az esztétikai működéselvek változása radikálisnak tűnik: a korábban jellemző fikcionalitással látszólag szöges ellentétet képez a *Magyar Copperfield* realitásigénye.

Bereményi „prózaforulatatosként” indult, majd a hetvenes évek magyar posztmodernjének fikcióba ágyazott, a megalkotottságot kiemelő elbeszélő énejtől mára az „álarcom” levetéséig és az erős személyességig, vallomásszerűségig jutott el. A *Magyar Copperfield* kritikai recepciója kiemeli, hogy a fent leírt változás egyaránt fontos lehet a szerzői életmű vizsgálatakor és a kortárs magyar irodalom történetének tükrében. Hogy a magyar irodalomra jellemző ez az ív (is) az elmúlt ötven évben, ismert tendencia. (Gondolok itt a „Péterek nemzedékéhez” képest a személyesség felérésére a közp generáció prózájában, illetve a lírában a „korai posztmodern” szövegeihez viszonyítva az „újkomolyság”-ra.) A nagyregényformájú, történelmi és családtörténeti érdeklődésű „új” önéletírás szintén egy aktuális regénytrendbe illeszkedik.

Rá szeretnék mutatni, hogy valójában Bereményi ismét játszik, fikció és valóság határát feszegeti. Az új regényében csupán úgy tesz, mintha – hirtelen váltással – a totális realitást tenné magáévá: a sorok közt mégis finoman jelzi, hogy ez abszolút értelemben továbbra sem lehetséges. Az elbeszéléstechnika és a szövegszerkesztés megváltozásának ellenére végig megmarad Bereményi prózájában az a – posztmodernnel összefüggő – habitus, mely a szöveget csak egy lehetséges valóságként identifikálja, annak konstruált mi voltát feltárja.

A műfajok és a(z) irodalmi nyelv határainak feszegetése nyilván eleve a megalkotottság reflexiójaként értelmezhető, ez a problémakör ugyanakkor izgalmas ellentétbe kerül az önéletrajziséggel. A nyelv és identitás egységét problematizálva végigvonul az életművön az elbeszélői szövegek játéka és a *szerepjáték*-motívum is. Az én identifikálásának fontos, újra és újra feltűnő motívuma még a *név*, illetve a *család*. Mindezek mellett jelen van Bereményi műveiben egyfajta *képszerű írásmód*, továbbá markáns a következő motívumok jelenléte (nem egyszer a metanarratív kérdéskörrel összefonódva): az *álm*, a *titok*, a profanizált *fűség*, és helyenként – erős idézőjelekkel – a *megváltás*.

Név és szerep

A *Legendárium* és a *Magyar Copperfield* is (részben) önéletrajzi alapú. A két radikálisan különböző prózatechnika azonban egészen másképp közelíti meg az elbeszélő-főszereplő kijelölését és referencialitását. A *Legendáriumban* a nagypapa, az apa és a nővér egy-egy fejezet elbeszélője, az elsőszülött fiú négyé is. Az első fiú így a legcentrálisabb, de az ő alakja is gyakran egyszerűen eltűnik, ő is töredékesen ábrázolt, nem egyértelmű az elsőlegessége. Értelmezés kérdése tehát eleve, hogy a *Legendárium* vajon kijelöl-e főszereplőt. Elgondolhatjuk úgy, hogy a főelbeszélő egy olyan szubjektum, akihez képest a többi szöveg egyfajta *kivetülésként* olvasható – de maradhatunk a szövegek pluralista felfogásánál is. A *Magyar Copperfield*ben azonban egyetlen, pontosan behatárolt szubjektum hangja szólal meg, mely hang egyedül a felnövés folyamatában változik. Az én középpontosságát – a cím és az alcím mellett – az első mondat is kijelöli: „A kezdet kezdetén magamban léteztem.”³

János könyvének allúziójával⁴ Bereményi a kezdőmondatban egyszerre teremti meg a világot, az ént és a mítoszt – eleve egy magánmitológia felépítését vetítve előre. A fiatal Géza jelen idejű elbeszélése vezeti a történetet: ezt csak néhol szakítja meg a felnőtt író reflexiója, mely általában vagy a szöveg megalkotására, vagy a múlt és a múltbeli én újraértelmezésére vonatkozik. (Ezekben a gesztusokban képzi meg a szöveg az életrajzi szerző és a főszereplő azonosítását.)

Mindezzel összhangban van, ahogy a név problémáját kezeli a két szöveg. Angyalosi Gergely Derrida-értelmezésével szólva a regényben „az önmagunkká-levés drámája nem lezárul a névvel, hanem vele kezdődik”;⁵ sőt, folyton újakezdődik. „Ahhoz, hogy önmagunk, *un soi* lehessünk, birtokolnunk kell egy nevet, vagy egy névnek kell birtokolnia bennünket.”⁶ A *Legendáriumban* a névhiány az én-ek töredékességéről árulkodik, a *Magyar Copperfield*ben a név bizonyosságának a hiánya identitásválságot jelent. Az életregény, ahogy a (család)történetet is dokumentarista megközelítésben ábrázolja, úgy a nevet is: az író és a főszereplő életében is más és más szakaszt jelölnek különböző nevei. Gézát ismeretlen vérszerinti apja nyomán Vetró néven anyakönyvezik, majd anyja második férje, egyben újdonsült nevelőapja után iskolába íratásakor megkapja a Rozner nevet. Később, huszonévesen veszi majd magára az öt hat éves koráig nevelő anyai nagypapa nevét, a Bereményit. A regényben állandóan előkerül a név mint identitás, pontosabban *identitáshiány*, illetve *szerepkényszer* problémája. „Semmi sem az enyém, a kezem sem, a lábam sem, még a nevem sem [...]”⁷ Géza, akár egy kigyó bőrére, úgy vedli le időnként régi nevét, és húz magára helyette újat.

Nyilvánvalóan már a címbe emelt név is egy szerepet teremt meg. A szereppárhuzam arra a Dickens-figurára utal, aki szintén árva, bántalmazott, majd íróvá váló fiú. Ismét Derrida felől közelítve mondhatjuk azt, hogy a Copperfield név, mint *khóra*, magában foglal mindent, egyfajta intertextuális térként vagy peremként keretezi a regényt.⁸

Jánossy Lajos szerint a Copperfield név egyenesen felszámolja a Bereményi név „zárt körvonala- it, konvencióvá csontosodott jelentéstartományát”.⁹ A Copperfield szó mögül kikacsint a *ravaszdi* Bereményi Géza, hogy kigúnyolja a dokumentum-elv szikárságát, és megzavarja a nosztalgia komfortját. A *Magyar Copperfield*-ben a szerző megírja a saját gyermekkorát – a gesztus komolyságát komolyan vett önró- niával ellensúlyozva.

A regényben Géza különböző én-variációit, szerepeit követhetjük. A fiú egyszer málé hülyegyerek, más- szor szemtelen kamasz, harmadszor veszélyes huligán. A cselekmény során Géza készségesen és könnyedén magára is veszi a neki tulajdonított szerepeket:

Hülyének vagy gazembernek akart tartani minden- áron [ti. a nevelőapja], márpedig én hiába tettet- tem magam készségesen hol hülyének, hol pedig gazembernek a magam elképzelése szerint, ő még ezekben a szerepekben is folyton kijavított. Azzal sem volt elégedett, ha színlelésből dadogni kezdtem, a fejemet forgattam, és használhatatlanul ügyetlen voltam. Nem lehetett tudni, hogy mi a szándéka Apukának énvelem, talán azért nem, mert ő maga sem tudta, csak vezették az ismeretlen erők, amik őbenne voltak. Én mindenesetre a kitérést válasz- tottam, mert én nem lehettem, nem is akartam len- ni harapós állat gazdája.¹⁰

A szerepcserék mögött természetesen jelen van a ne- velődés folyamata, ezzel együtt azonban egy elbúvá- sra törekvő gesztus is meghúzódik. Az alakcserén túl Géza gyakran azzal kísérletezik, hogy felszámolja önmagát:

De hát én azon a nyáron verhetetlen voltam, mert már sehova sem tartoztam. Határozottan viselke- dtem, kevés szóval. Senkit sem zavartam, mint aki- nek nincsen semmiféle tulajdonsága.¹¹ Engem bár- hol könnyű volt befogadni, aztán elfelejteni, hogy náluk jártam.¹²

A nevelődést segítő, a gyermeket kihasználó vagy ténylegesen abuzáló felnőttek, az egymással hadban ál- ló családtagok elvárásrendszerének természetesen meg- felelni nem lehet. Gézát hol identitások felvállalásába, hol más identitások megtagadásába próbálják kényszer- iteni: „Ne legyél te baldóver [...]”,¹³ inti a nagyapa; „Gyáva kutya vagy. Egy Vetró Géza vagy, Géza”,¹⁴ szi-

dalmazza a nevelőapja; „Mért nem hívnak Bereményi- nek, hogyha a Bereményiék nevelnek?”,¹⁵ kérdi szem- rehányóan egy piacos.

A családi környezet is identitásharcok terepe. En- nélfogva a szerepek mögé bújás már kisgyermekként Géza túlélési eszköze, létstratégiája lesz. A szöveg ké- sőbbi fejezeteiben ugyanakkor a szerepjáték az állam- szocializmus korabeli magyar társadalom attitűdjeként is megképződik. A szerepjáték és a szerepváltás moti- vuma a *Legendáriumban* is jelen van. A szerepváltás- ról szóló legkomikusabb anekdota arról ad hírt, hogy virtusból az úkapának, a puskaműves Alexy Lajosnak adja ki magát egy (szintén kassai) névrokon.

És amikor már a bevonulás napján katonák törtek a házára, ő nemcsak a közös nevet, hanem úkapám puskaműveségét is magára vállalta, a krakkói vár- börtön felé tartó, szorosan őrzött szekéren Petőfi- verseket szavalt a szélnek és magyar nyelvtudással nem rendelkező kísérőinek, kik eleinte bólogattak és nevettek, majd lándzsanyéllel beszakították a fejét.¹⁶

A *Legendáriumban* is gyakran láttatja úgy az elbeszé- lő: a karakterek cselekedeteit a világukban választható szerepek határozzák meg. Az egykori katona nagyapa a megváltozott világban csak bolond lehet (ha sem fe- lejteti, sem ülni nem akar); az első fiúnak csak a párt- emberen keresztül lehet munkája – közéleti szinten mu- száj szerepekbe, legalább a „csöndben maradó” passzív szerepébe bújni. A családi kapcsolatokban is mindenki *szerepel*, vagy még azt se. A *Korkülönbség* című fejezet végén kerülnek először testvéri szerepbe öcs és báty, ad- dig ez csak titulus; Ida temetésén is mindenki játszik: a meghatódottságot és a fegyelmet egyszerre. A Bere- ményi-történetek nagy részében a nagyszülők nevelik a kisfiút, ők *játsszák el* a szülő szerepét: igaz, ők át is lényegülnek szülővé. Ám a rokonság nagy része látvá- nyosan idegenkedik a szülői/gyermeki/testvéri szere- pektől: a *Legendáriumban* ezeket még el sem játsszák rendesen, csak *úgy csinálnak, mintha*.

„Csak az apánk közös, vagyis a vezetékeknevünk”¹⁷ – hangzik el a *Legendáriumban* a legidősebb fiútól a leg- fiatalabb kapcsán. A családnév – mely a közösségi/tár- sadalmi hovatartozás címkeje is – ugyanakkor ismeret- len. A jelölő megnevezetlen – a család csak biológiai szükségyszerűség? A család tagjai csak elvértve, halálos ágyagnál vagy temetésekben – mégiscsak úgynevezett *családi* kötelességből – találkoznak egymással. A veze- téknév a rokoni közösséget jelöli ki – vállalása a csa- lád vállalásával egyenértékű. Nem véletlen, hogy hi- ányzik a *Legendáriumból*.

Emellett nem jelenik meg a legfontosabbnak tűnő szereplők/elbeszélők neve: sem a leginkább főszereplő legidősebb fiúé, sem az apáé vagy nagyapáé, akik mint markáns elő- és apaképek szerepelnek. A keresztnév-

től való megfosztás elmosza az individualitások határait: a három generáció három férfinja mintha valamelyest eggyé válna. Hogy az elhallgatás gesztusa egyformán lényegtelené nyilvánítja a keresztnéveiket, arra enged következtetni, a három férfi különálló, egyéni mivoltánál lényegesebb az általuk alkotott trió, az abban rejlő folyamatszerűség. A névtelenség azt is illusztrálja, hogy e férfiszereplők mind saját magukból határozzák meg a világot. (A mindenkori fiú az apa néma világába való beilleszkedés helyett új univerzumot teremt magának.) Ha valaki maga áll a világ közepén, nem kell, hogy neve legyen: ő nevezi meg a világot.

Ez a narratív struktúrában (is) manifesztálódik: az elbeszélők az általuk elbeszélte világok megalkotói. Az első fiú, gyermek elbeszélőként, egy naiv gyermeki nyelven megszólalva kezdi a szöveget: „1953. november 25-én, szerdán a konyhában ültem egy alacsony sámlin. Onnan minden nagy volt.”¹⁸ Az öreg nagyapa fásult cinizmussal nyitja meg a maga fejezetét: „Kilencszázhatvannégyben, amikor én még éltem ugyan, de már csak néhány hónap haladékom volt a halálig, elhunyt hetvenéves húgom, Ida, akit asszonynevén Poremba Bélánénak hívtak.”¹⁹ Az utolsó részben János, a szerelmi bánattól szenvedő legfiatalabb öcs az elbeszélő – ő volt feleségét megszólítva ír, rapszodikus hangnemből szólal meg:

Kezdem már érteni elrejtett szándékodat. Ha érzékeny vagyok, rád bízom a teendőket, s te ezt akarod. Nem szabad megsértődni. Mostantól már nem félttem, nem szánom magamat, arra teszek fel mindent, hogy nem maradhatok el tőled egy pillanatra sem. Keresztülhúzom a számításaidat. Nem mozdulok az ajtód elől, ez az újabb csapdám.²⁰

Amellett, hogy a szöveg egészét áthatja valamiféle stiláris-hangnembeli egységesség, a *Legendárium* nyelvhasználat rendkívül heterogén is. Különböző, külön-külön is nagyon erőteljes hangok játszanak össze a kötetben. Átható nyelvi feszültséget hoz létre, ahogy Bereményi a (látszatra) centrális szubjektumok hangját átjátssza a többszólamúságba. A megszólalók együttes szerepeltetése következtében pedig „gyanúba keveredik” a fókuszba állított szubjektum.

Család és emlékezet

A *Legendáriumban* megjelenő családok látszólag nem identitásképzőek, a leírt rokoni viszonyok legjellemzőbb vonása az egymástól való idegenség. A kapcsolatok általában nem élők, leggyakrabban elmulasztott vagy sikertelen rokonlátogatásokról olvashatunk. A fi-

úk és Irén nem állnak szóba apjukkal, aki nem áll szóba saját apjával. (Ugyanakkor „az apa [is], mint fiú jelenik meg”.²¹) Ezért nincs jelen a vezetőknév: a szöveg azt láttatja, e családtagokban semmi sem közös. A család fogalma mindenképpen dekonstruált. Mégis a család a legalapvetőbb történetsszervező erő Bereményi életművében, akkor is, ha sem a szerkezeti arányok, sem az időkezelés nem felelnek meg a tradicionális családregegynek. Kulcsár Szabó Ernő a *Legendáriumról* írt korabeli kritikájában a megújuló műfaj kapcsán jegyzi meg:

Ne gondoljunk persze a klasszikus családregegy-mintákra. A *Legendárium* sem a nemzedékek mozgásirányának leképezésére vállalkozik, a családtörténet nem szélesedik folyamattá egyúttal történelmi-társadalmi értelemben is. Az alakok egyéni történetének mégis van kapcsolata a nyilvános társadalmi léttel, a mű ily módon határozottan nagyobb valószínűségeket fog át, mint a nemzedéktársak többségének közérzetregényei, parabolái, egyvonalú metaszeregegyei.²²

A *Legendáriumban* a családtagok történeteinek keresztül jutunk el egy nagyobb közösség, a magyar társadalom történetéhez, illetve egy korszak leírásához. (Vélhetően ezért a címadás.) A szereplőket a (szöveg)világban mégis valami módon a család helyezi el; a család mégis egy olyan középponti struktúra marad, amelyen keresztül próbálják a világot és önmagukat is feltárni annak tagjai. A történelmi mindig a családi emlékezetben konstituálódik, az identitás is gyakran a családtagok viszonyában, különbözőségeiben fejthető fel. Nem csupán a szereplők tematizálják folyton belső monológjaikban rokonságukat, de a kötet nyolc fejezetét a család öt különböző tagja beszéli el: már a narratív struktúra szintjén a középpontba kerül a család kérdése. A többszólamúság eleve a családi létezését reprezentálja.

Balassa Péter is említi a *Legendárium* kapcsán a családnymozást mint az identitáskeresés stratégiáját.²³ Az írás gesztusa felé párhuzamot építve: a nyelvkérés is a család megszólítása és megszólaltatása. *Észjárás és forma* című esszéjében az is előkerül, mint az 1940 és '50 között született (író)generáció problémája, hogy „történelemélményük vagy elsikkasztott, vagy eltorzított, apáik pedig – hallgatnak.”²⁴ Az új családregegyek traumákról, múltból (részben a történelemtől) hallgató felmenők ellen láznak fel: a beszéd aktusával. Balassa szerint az „apai némaság” az, ami – a „múlttal való energikus leszámolás vagy szembenézés” révén, „hiánnyal kérkedve” – „e nemzedékek ősmondatához vezet: »vagyok-e?»”.²⁵

Az énre, az én létmódjára vonatkozó kérdéskör a *Magyar Copperfieldben* mint nevelődési regényben még inkább felerősödik: korábban már utaltam rá,

a főszereplő-elbeszélő miként kérdőjelezi meg és építi újra folyton önmagát. Lejeune szavaival élve Bereményi, mint önéletríró a „Ki vagyok?” kérdését a „Hogyan váltam azzá?” kérdésévé formálja.²⁶ Mi több, ahogyan a *Copperfield Dávid*, a *Magyar Copperfield* is végső soron a „Hogyan váltam íróvá?” kérdésre ad választ; lévén művészregények. Az írás az én sajátjátételét, az autonómia elnyerését (vagy az ahhoz való közeledést) jelenti. Ugyanakkor Géza jellemének formálódásáról rendkívül sokat mond Radnóti Sándor, amikor a szöveget „lenevelődési” regénynek nevezi. „[A *Magyar Copperfield*] nem azt kérdezi, mi lett hősből, hanem azt, hogy mi nem.”²⁷ Bár a cselekmény végén az íróvá válás impliciten egyfajta személyes szabadság megelégedését jelenti, az identitáskeresést valóban tagadások hosszú sorozata alkotja.

A nagyregényben sokkal erősebb, vagy máshogy kerül előtérbe a történelmiség, mint a szerző korábbi műveiben. Az én-elbeszélés a többszólamú kötetnél klaszikusabb regényelemekkel operál: a történet lineárisan halad előre, az elbeszélő saját magát és a többi szereplőt részletesen elemzi és jellemzi. Így a családi viszonyok és történelmi változások is sokkal egyértelműbben kibomlanak. Bereményi a *Magyar Copperfield*-ben rengeteg alaknak megírja az életútját és a belső világát, akit ’78-ban még csak egy-egy epizódban festett meg. Például a nagyapa a *Legendárium Előhangjában* szerepel: a „6:3” után elmagyarazza a kisfiúnak, hol van Anglia, és ők Magyarországon vannak – elhelyezi őt a világban. Ez a szereplő később az *Apám apja mindörökre eltávozik közülünk* című részben jelenik meg, mint egyre zsémbesebb öregember, majd haldokló. A *Legendárium* ugyan sejteti, személyiségének ambivalenciájával együtt, hogy milyen ez az alak – ám életét, gondolkodásmódját, a családban betöltött szerepét, unokájával való kapcsolatát az új regény fejteti ki.

A *Magyar Copperfield* valóban visszaemlékezés, tablószerű hosszúelbeszélés. A felidézés pontossá, kifejtetté válásával, az önéletrajziséggel a tér szerepe is még inkább jelentékennyé válik. Konkrét házzámok, napjában megtett útvonalak ismertetései, lakások berendezésének leírásai szerepelnek a regényben. A szöveg városregénynek is tekinthető. Budapest, a VIII. kerület irodalmi megformálása mellett egy „piaci mitológia teremődik meg itt”²⁸: Deczki Sarolta az ÉS-kvartettben arra is utalást tett, hogy a *Magyar Copperfield*-hez, ha van ilyen, „piacregény”-ként is közelíthetünk.²⁹

A Teleki téren belül és kívül is, Bereményi írásmódja még inkább (tér)képszerűvé válik: a korábban is sokat ábrázolt köztérben egyre több magántér körvonala lázódik. „Életünk kalendáriumait ugyanis csakis térben felidézhető képekben alkothatjuk meg.”³⁰ Szentpéteri Márton írja a következőket, Gaston Bachelard-t idézve:

Noha időnként úgy tűnik, mintha időben ismer-nénk magunkat, mégis minden, amit tudunk magunkról, csupán rögzülések sora a létező stabilitásának tereiben. Olyan létezőnek, amelyik nem akar eltűnni, aki emlékezéseivel felfüggeszteni igyekszik az irigy idő tovaszállását. A tér „a maga megszámlálhatatlan bugyraiban összesűrített időt őriz. Erre való.”³¹

Noha a történetvezetés keretét az életidő linearitása adja, a tizenennyolc év különböző fázisait a különböző lakóhelyek határozzák meg: a generációs és kulturális emlékezet mellett a személyes emlékezet is nagyon erősen írja a regény térképét. A terek hordozzák az idő emlékképeit.

Az emlékezés, a megszólalás mintázata háromszögűvé válik: történelem – család – én. Bereményinél „a vizsgáló nem omnipotens többé, [...] az írás: önmagunk és a velünk kapcsolatba kerülő tárgy lenyomozása.”³² A posztmodernben megjelenő „koncentrált szövegközpontúság”³³ az „önnyomozással”, önértelmezéssel szoros összefüggésben áll.

Fénykép és nyom

Szorosan összefügg az emlékezet játékaival, hogy – a képszerű írásmód jelenléte mellett – tényleges fényképleírások is gyakran előfordulnak Bereményi prózájában. A *Legendárium* első két kiadásának borítóját fekete-fehér fotók díszítik, melyek közül jónéhány a szerző felmenőit ábrázolja. A szövegben kétszer is felbukkan egy fontos fénykép, melynek részletes leírása a nagyapa húgának temetését elmesélő fejezetben olvasható.

A szertartás előtt elmentünk egy helybeli fényképészhez, mert ki tudja, mikor leszünk még egyszer ennyien együtt. [...] A viszonyok függőleges ábrázolása, a nemek szerinti felsorakoztatás helyett a fényképész, rövid habozás után, egy látszólag bonyolultabb módszert választott. Fel- és letessékelt néhányat a megörökítendőik közül, férjeket a feleségük mellé, fiúkat az apjuk alá rendelt, a haragosok közé érdektelenekeket állított, így aztán családunk viszonylatrendszerem nemcsak vízszintesen és függőlegesen, hanem átlósan is értelmezhetővé vált, mindenesetre olyan bonyolult lett, hogy ki-ki beállítotttsága szerint magyarázhatta.³⁴

A szövegbe rejtett képleírás erős metatextuális utalásként funkcionál, mely a kötet történet-lehetőségekből való felépítésére, variáció-narratívájára utal. A fénykép-

motívum fontosságát mutatja, hogy a fotó már az első fejezetben felbukkan – előbb, mint hogy a kép készítését a cselekmény leírja. Az öregasszony ezt a csoportképet, mely a férjéről készült utolsó felvétel, szorítja magához halálakor: az anyagi jelenné formált emléket választja társául utolsó útjára. A fénykép az együttlétet performáló tárggyá (is) válik. A jelenetnek az első fiú, aki az adott fejezet elbeszélője is, szemtanúja:

Az öregasszonynak eszébe jut, mit akart. Tekintete a falra akasztott, nagy alakú fotográfián állapodik meg. Székemről én is jól látom a felvételt, családi csoportkép, három sorba rendezett rokonság. Legalul kiöltözött gyerekek ülnek, az ölükben játékszerek. Masnik, lenyalt figurák, réveteg szempárok. A gyereksor közepén egy hibbant nézésű nő ül. A második sorban felfedezem önmagam, és tölem néhány családtagyira az apámat. Mindketten sötét öltönyt viselünk. Az öregasszony a legelső sorban áll, mellette egy felvetett fejű, idős férfi, véleményem szerint a férje, az én nagyapám. Valami rémlik. A gyászruhák mindenesetre temetésre utalnak.³⁵

Hatvan oldallal később, a nagyapa – a jelen idejű mondatban úgymond a síron túlról szólva – elbeszélőként megemlíti, hogy halála után a felesége a képen keresztül fog emlékezni rá: „Özvegyem ma is ott tartja a bekeretezett családi képet a szobája falán, időnként felnéz rá összegyűjtött bútoradarabjai közül, hüvelykujnyi alakomat kiválasztja magának a tablóból, hogy egy keresztény túlvilághoz szoktassa magát.”³⁶

A kötetben tehát a temetésről szóló fejezet előbb szerepel, mint a nagyanya (időben valójában későbbi) halála a *Budapest* címűben. Az *Ida temetésének előkészületeiben* a fénykép elkészítése és a nagyapa előreutalása (vagy visszautalása?) nyomként fog funkcionálni az olvasó számára: bebizonyítja, hogy az első fejezetben meghalt nagyanya ennek az elbeszélőnek a felesége. Az emlék bizonyítékká válik, a homályosan ábrázolt rokoni viszonyok szétszalazásának támpontjává. Az unoka szintén *nyomoz* a kép értelmezése közben: az eseményt pontosan nem is tudja felidézni, de kikövetkezteti, melyik alak a nagyapja. A nagyanya számára ugyanez a kép a rajta szereplő özvegyének kézzelfogható nyoma – sőt, „egy keresztény túlvilág” szimbóluma is. A fénykép motívumán keresztül Bereményi összefonja emlékezet és nyomozás struktúráit: ezáltal pedig a szöveg működés módjára is reflektál.

A fénykép-metaphora a *Legendárium* egészére vonatkoztatható: a szövegre jellemző egyfajta fotografikus írásmód. Ez bizonyára Bereményi filmes látásmódjához kapcsolódik; a domináns vizualitással megírt jelenetek olyanok, mintha kamera venné fel őket. Úgy gondolom, ezek az „éles” képleírások a *Magyar*

Copperfield-ben összefüggnek a szöveg valóságigényével. Bereményi ezekben a filmszerű leírásokban úgy ábrázol, ahogy Barthes a „fotográfiai ábrázolat” nevezi, a „fényképezőgép lencséje elé állított *szükségszerűen* valóságos dolgot”: „Egy fényképen nem a Művészetet, nem a Kommunikációt keresem, hanem a Referenciát; azt, amit az ábrázoltról elmond; ez a Fotográfia alaprendeltetése.”³⁷

A *Magyar Copperfield Diftéria* című fejezete intenzív auditív és vizuális elemeket tartalmaz, így egészen felvételszerűvé válik. A szövegrészlet nagyon erősen emlékeztet az *Eldorádó* azonos momentumot ábrázoló filmjelenetére.

Akkor meg azt kellett látnom, hogy sehol egy felnőtt, csakis macskák az udvaron mindenfelé. Felűnően sok volt a macska, és mind tudta, hogy én rendkívüli állapotban vagyok, néztek rám és odébb mentek, vagy rám sem néztek, felálltak fektükből, úgy oldalogtak el mind hátra a közelemből, úgy voltak részvétlenek. És teljes valómban mintha én sem vettem volna részt abban a köhögésben meg fuldoklásban, mert közben sokfelé kellett figyelnem. Lépkedtem a nyitott ajtónk felé, mialatt belső képeket is láttam, de elsősorban hangokat hallottam, zakatolást, füttyhöz hasonlót, meg a levegő rémes visszavételét egyszerre vagy egymást követően, azt nem lehetett tudni, mert nem volt sorrendben semmi, kivéve a néhányszori köhögéseket, majd aztán a vontatott zajt, amivel a levegő belém nagy nehezen visszajött. Aztán kész, sehol semmi.³⁸

Balassa Péter tesz egy megjegyzést a *Legendárium* kapcsán, miszerint az „megelevenedő fényképalbum”.³⁹ „Portrékat olvashatunk, azokról az emberekről, és azokban a korokban, helyszíneken, akiket és amelyeket Bereményi a fülszövegben⁴⁰ megnevezett.”⁴¹ Én magam inkább fotókollázst vizualizálok, melyben a Kádár-kor áll középen a többi fotó között – de ezt a felvételt körülveszik a magyar történelem elmúlt kétszáz évének más pillanatképei is. Természetesen, minthogy a könyvet valójában mégis lineárisan olvassuk, elhagyni nem lehet a fényképalbum-konceptiót; azonban, éppen mivel a Balassa-féle „körbeolvasás”⁴², vagy a fejezetek/novellák sorrendjének megcserélése is érvényes olvasásmódja lehet(ne) Bereményi művének, a kollázs-metaphorát még találóbbnak tartom.

A *Magyar Copperfield*-ben is feltűnik egy, bizonyos értelemben a szöveg fókuszpontjaként jelenlévő fénykép. A gyermek főszereplő vér szerinti apjának arcával először a szülei esküvői csoportképét látva találkozik. Ennek leírásán keresztül vázolja fel – itt a gyermeki nézőpontból kilépve – az elbeszélő a családi viszonyokat és saját „eredettörténetét”.

A menyasszony Évi azon a képen nem volt szemüveges, úgy nézett a lencsébe magasra ondolált haja alól okosan, mint egy nagylány, pedig alig volt tizenhat akkor. Közben összehajolt a férjével, aki alig múlhatott húsz. A vőlegény bal kezében félig teli pohár, zakót, nyakkendőt visel, hatalmasan fényesbarna szemmel, óvatosan figyel bele a gépbe ő is, közben a fejét jobbra, a menyasszony felé dönti, és kissé görnyedten tartja magát, nehogy sokkal magasabbnak tűnjön, mint Évi. Készséges férjnek ígérkezik, bennszülöttek között vendégeskedő utazónak a Teleki tériek piaci maffiájában, ahová szokásjogilag belekényszerült. [...]

Nagyapám ott ül a lánya mellett, mintha feléje fordulna félig, jobb karját lazán az asztalra helyezi, benne a pohár, úgy néz el a levegőbe, azzal a meggyőződéssel, hogy az ünnepség az övé, mivel ő itt a fizető a teremtményei között. A fényképészt, az új házaspárt és az egész násznépet mind ő hozta létre, ki, ha nem ő, akinél a pénz. És bár az esküvői asztalon, a vendéglő falán is túl most háború van, a pénz hatalmát még a háborús erőszak is üzlettársnak kénytelen elismerni, ahogyan ez a meszszíról, a behívója elől ide szökött úrigyerek, a vőlegény is belátta azzal, hogy éppen az ő leányát vette feleségül. Következésképpen az övé, Sándoré az egyetlen szélesen laza testtartás a fényképész által beállított csoportképen. Jobb karja az asztalon hever, markában pohár, a szék támláján átvetve a bal keze, így mutatja mellét ölelésre mindenek felé egy tulajdonos. Nesztek. Azt képzelitek, a pénzből mulatva kihasználhattok engem? Én vettelek meg mostan titeket.

Márpedig nem az övé mindenki ott. Ugyanis másfelől, a friss házások másik oldalán, Vetró Géza bal válla mellett Róza üldögél. Zárt nyakú, szolid eleganciában semmire sem gondol, csak nagy testével ott van. Itt minden a többieknek a dolga, de semmi sem marad az emberé. [...] Róza szeme szűk volt az expozíció mesterséges világításában, de bizonyos vagyok abban, hogy nem a fényviszonyok miatt. Ő akkor ott a saját belső történéseire figyelt, miközben az új pár túlsó oldalán az ura, Sándor tetszelgett másokon keresztül szemlélve önmagát.

És Vetró Géza volt hozzájuk a kiegészítő, a központba odatett csinos jöttment. A piaci népségben elbújt háborús szökevény. Az én apám, az én legelső nevem.⁴³

A *Legendárium*ban leírt családi fénykép kapcsán azt emeltem ki, milyen fontos, hogy a rajta lévőek közötti viszonyrendszert a csoportkép minden szereplője maga értelmezheti. Itt is hasonló szerepe van a képnek, bár máshova kerülnek a hangsúlyok. A főszereplő itt maga irányítja az analízist. Leírja a piaci világot,

a nagyszülők viszonyát, illetve azt, ahogy szüleit a saját közegük (a Teleki téri piac) és a történelem (sorakatonaság) adta sorsoktól való menekülés lökte egymás felé. A fotó megtalálása eredettörténetet hoz létre. Géza a csoportkép láttán érti meg saját világrajövetelének körülményeit, kezdi elképzelni az őt elhagyó szülei történetét.

A *Magyar Copperfield* fényképének alakjai maguk is szerepelnek a kép készítésekor. Saját személyük interpretációját akarják megalkotni: a többi vendégnek, és talán az utókornak is. Épp átalakuló családjukban és az átalakuló világban próbálják megírni önnön szerepüket és személyiségüket.

Emlékezet és emlékezetteremtés

Az én, illetve az elbeszélés kereteivel való játék minden műben kissé máshogy nyilvánul meg. A *Legendárium* egy családtörténet – természetesen nem teljes – lehetőségeit foglalja magában. Bereményi a *variációk narratívája*. A posztmodern történet – Bereményit olvasva – határok nélküli létezőként láttatja magát: mindig (önmaga) végtelen variáció(já)ban, sokszoros(á)ban létezik – éppen, ahogy a *Legendárium* elbeszélője. Így állandóan mozgásban lévő, változó, nyugvópont nélküli is: ahogyan Géza személyisége. Ahhoz, hogy a történetet elmondhatóvá (leírhatóvá) tegyünk, mégis „határt kell szabni” neki: így azonban csak akkor lehet hitelesen realizálni, ha a szöveg megmutatja töredékességét, „viszonylatosságát” („relativitását”), és variáns-jellegét. Így épül fel a *Legendárium*.

Emlékezet, nyomozás és analízis is megjelenik a *Legendárium*ban, de az „eredmény” mindig valamilyen sűrített és szándékosan hiányos megfogalmazásban, a realitást maga mögött hagyva íródhat csak meg. A *Magyar Copperfield*nek állandó eleme az igazság és az őszinteség: az elbeszélő folyton azt akarja láttatni, ezek szerint jár el. Az itt megjelenő tényyszerűség (is) kiemeli a *Legendárium* elbeszélő nyelvének sűrűségét, finom, de határozott absztrakcióját. A *Magyar Copperfield*ben Bereményi rávilágít az eddig ködös részletekre, részben tehát szembe fordul korábbi írásmódjával, felszámolja a *Legendáriumot* (is) átható félhomályt, az azt szervező asszociatív jelleget letisztult sorrendiségbe szelídíti. Weiss János szerint, amit a *Magyar Copperfield* tesz, az „a dekomponáltság megkomponálása, vagyis az egyes titkok összefűzése egyetlen elbeszélésfolyammá”.⁴⁴

A regényt egyszerre jellemzi a nagyon erős személyesség és a szigorú dokumentarizmus, pontosság – ebben igazán újszerű az életművet tekintve. Természetesen az, hogy a kötet pusztán a tények leírása volna,

szó szerinti értelemben képtelenség, hiszen irodalomról beszélünk – Bereményi ismét megteveszti az olvasót. Hiszen a kötet vállaltan *regény*: még ha részben dokumentumszerűnek is láttatja magát, gyakran utal rá, hogy nem egyszerűen a valóság lenyomata. Eleve ezt jelzi az intertextuális címadás, illetve talán az alcím is, mely az önéletrajz bevett címkéje helyett egy másik terminust, az „életregény” műfajmegjelölést használja. A *Magyar Copperfield* fikcionalitása azonban nem egyszerűen az intertextuális térbe, hanem egyúttal a Bereményi-univerzumba való *beleírtság*ban is megmutatkozik. Ugyan természetes, hogy aki mindig önéletrajzi alapon ír, annál rengeteg autotextuális összefüggés lelhető fel – ám a jelenetek, nevek, mondatok újrafelhasználása olyan erőteljes az új regényben, hogy mindez egyértelműen metaforikussá és eszközszerűvé válik. (Legerősebben a „kultmondatok” allúzióira vonatkozóan igaz ez.) A saját életműre való direkt reflexió a szövegek rokonságát, és így egyszersmind a megalkotottságukat hangsúlyozza.

Mindezzel együtt nyilvánvalóan erőteljes esztétikai megközelítésmód-béli elmozdulás vehető észre a *Legendárium*hoz képest. A *Legendárium* állandóan hangsúlyozza önnön fikcionalitását, egyszerre játszik el az esetlegesnek tűnés és a megszerkesztettség felmutatásának gesztusaival. A *Magyar Copperfield*ben, ezzel szemben, Bereményi úgy (*akar*) *csinál(ni)*, mintha nem fikciót írna. Az, hogy a regény a valóság ábrázolására játszik rá, részben – mint már említettem – a magyar irodalom egy aktuális folyamatába illeszkedik; ahogy anno a *Legendárium* is megfelelt a kortárs próza alakulásának. Az emlékezet és emlékezetteremtés változása azonban nem csak az irodalomtörténeti trendeken keresztül értelmezhető. A két szöveg kiindulópontja eleve más: a *Legendárium* fókuszában a jelen áll, és a múlt is leginkább a jelen múltjaként ábrázoltatik – a *Magyar Copperfield*nek ezzel szemben az a kiindulópontja, hogy a múltra való visszaemlékezés (melyben gyakorlatilag nincs is jelen). A két műnek, a két elbeszélőnek így radikálisan más az időhöz való viszonya – ennek szükségzerű következménye, hogy az emlékezettechnikájuk is másképpen működik.

A *Magyar Copperfield*ben az elbeszélő kommentárjai a visszaemlékezést gyakran tematizálják: mindig a *pon-tos* felidézést, a múlt tényszerűségét emelve ki. A regény mégis tudatosítja, hogy a benne megalkotott világ nem a *Valóság*: ez a világ (is) *szövegként* létezik. Bereményi a *saját valóságot* tünteti fel biztosnak, és e bizonyosság (hihetőségének) hatáiraival kísérletezik.

Itt fontos rokonság fedezhető fel a *Legendárium*mal, amelynek más-más tónusú elbeszélő szólamai más és más világokat festenek meg: a kötet kapcsán nem is beszélhetünk egy szövegvilágról, kizárólag narratíva-variációkról. Már említettem, a korai művet olvashatjuk úgy, a pszichoanalízis felől közelítve, hogy a tel-

jes szöveget a legidősebb fiú fiktív én-variációi alkotják – és úgy is, hogy ténylegesen különböző elbeszélők szerepelnek; akkor pedig a Kádár-korban vállalható szereplehetőségeket képviselő ének sokasága jelenik meg. A legfontosabb, hogy mindenképp változatokban konstruálódik a megszólaló én. *Annyira sok* a beszélő és a történet, hogy azok már kvázi *felszámolják* egymást. Rímél erre, hogy a *Magyar Copperfield*ben a főhős-elbeszélő minduntalan azzal kísérletezik – a személyisége helyett idegen szerepek felvállalásával; vagy valamiféle visszahúzódozó attitűddel –, hogy felszámolja önmagát. Egy önmagát felszámoló, ön-maga határait újra és újra átrajzoló én elbeszélése szintén nem lehet szigorú kereteken belüli realitás. Más-képp, de a *Magyar Copperfield*ben is változatok vannak: Géza én-variációi.

Géza („a magyar Copperfield”) úgy akarja önmagát észrevétlenül feloldani az általa elbeszélte világban, ahogy a *Legendárium* elbeszélői hangjai egymásban feloldódnak. A ’78-as kötetre kifejezetten jellemzőek az elbeszélői hang- és stílusváltások, és nem csak az elbeszélők közt. A 19. század modorát imitáló, vagy parodizáló részlet az ükapáról szóló fejezetben szerepel:

Egy meredély fölött egy néhány cölöpből összeácsolt hidacska bontakozott ki a meghibbant éjszakából, azon is általmentek, s így kisvártatva a házhoz jutottak, hol Alexy Lajosra rossz szellemként számos nő és néhány élvhajász férfi várakozott, hogy a szokott orgia kezdetét vehesse. Ükanyám, miután felerült arccal megbizonyosodott arról, amiről meg kellett bizonyosodnia, haza távozott sietve.⁴⁵

Ritkábban, de helyenként a *Magyar Copperfield*ben is feltűnnek ilyesfajta nyelvi játékok. Például a következő részletben Géza a nagyapa „történelemkoncepcióját” idézve hirtelen magára ölti az ő karakterét és elveszi a tónusát:

Tapasztalatból beszélt, a harctér és a piac praxisából tanulta meg, hogy a történelem egyetlen lényege az erő, amit hadsereggel lehet a legeredményesebben kifejteni. A benne élő emberekről pedig az volt az ő megrögzött véleménye, hogy azok feltétlenül le akarják nézni egymást. Ha az egy szál személy nem törekszik fölényre, az embertársai szolgaként vetik meg és meghal, aki nem babrált ki a mássikkal, ezért szemfülesnek kell lenni. Mert mi lenne, ha nem volna hadsereg, ha kivonnánk a történetből az erőt, és megszűnne, tegyük fel, az egész véres kavalkád? Én úgy éljek, ez egy marhaság, de feltételezzük ezt az egész baldóverséget. Hát akkor jönne helyette a mennyei glória, amit a kiszolgáltottak találtak ki maguknak. Akkor maradna csak az Isten meg a vallás, a szolgák kitalációja, az aláza-

tosaké. Mint például Róza, akinek az a legnagyobb szerencséje, hogy a férje vezeti a boltot.⁴⁶

A *Magyar Copperfield*ben – bár alapvetően a gyermek (majd a kamasz), illetve a visszaemlékező író hangja keveredik – időnként szintén megjelenik egy ezeken túlmutató stílusimitáció. Vitathatatlan, hogy a *Magyar Copperfield* a *Legendárium*hoz képest egész más struktúrájú, sokkal inkább lineáris elbeszélést ad ki; itt egy történetet tarkítanak anekdoták és kiszólások. Ahogy azt láthattuk, mégis megisméltódnak a narratív önreflexió és (bizonyos formában) az önfelszámolás gesztusai is. A szubjektum és a világ azonosíthatóságának kérdése (és a kérdés komolyanvétele) megmarad Bereményinél – ahogy Bárány írja, „világképi” okokból.

A Bereményi-univerzumban – akár a korai novel-lákról, akár a későbbi dalszövegekről, filmekről vagy drámákról beszélünk – nincsenek lekerekített történetek, amelyekben megmutatkozhatna egy-egy önmagával azonos személyiség, vagy egy történelmi korszak tételesen kifejezhető lényege. [...] A megértés lehetősége ebben a világban a külső és belső kényszerek felismerésére korlátozódik: notórius kivülállóként ironikus pillantással felmérni, hogy a figurák hogyan értik félre saját magukat és a „helyzetüket”, milyen örökölt szerepekbe bújnak bele, milyen üres (mert nem belőlük következő) gondolati konstrukciókkal magyarázzák a saját szándékait és tetteiket.⁴⁷

Ugyanazt a problémakört kerülgeti tehát folyamatosan az életmű. A különböző, mégis hasonló írásmódok kiegészítik egymást. Bereményi olyan magánmitológiát ír, melynek vannak ugyan ősmítoszai, ám azok is csupán variációkban léteznek. Amit Kerényi a mítoszról állít, minden Bereményi-történetről is elmondható: „mindig egy magamagát formáló, kibontakozó és ösz-szes változataiban félreismerhetetlen alapszöveg”, mely-

nek „a szavait nem lehet rekonstruálni, csupán a variációk szavait lehet elismételni. De különbségeik mögött mégis föl lehet ismerni valami közöset: egy történetet, amit sokféleképpen lehet elmondani, és mégis ugyanaz marad”.⁴⁸

A szerző életműve megalkot egy történetalmazt, amely nincs is (teljesen) megírva. A prózává és lírává (dallá), drámává és filmmé: *szóvá* tett történetek felett álló történetek szövetét. Lyukas és összegabalyodott anyag ez: részei a cselekmények ellentmondásai és hiányai is. Úgy képzelem, újabb öltésekkel a széles anyag-nak – Bereményi egy-egy művének – különböző pont-jait összeköthetnénk, és ez harmadik, negyedik törté-neteket adna ki. Teljes, *véget érő* elbeszéléshöz azonban nem juthatnánk: ezt az anyagot nem így teremtették, hiszen nem (befejezett) igazságokból, hanem variáci-ókból szőtt. Bereményi világának valódi befejezettség-hez és „tanulmányosság” természetétől fogva nem le-het köze. A (szöveg)világ *nem tehető rendbe*; sőt, nem is *zárható le*: csak újraértelmezni és újrainni lehet (érde-mes). A korpuszt átható autotextualitás, illetve a nem egyenes irányú, helyette *körkörös*, avagy „*kereszt alakú összefüggésekben*”⁴⁹ való építkezés azt eredményezi, hogy az egész Bereményi-életmű *körbeolvashatóvá*, *-hallgat-hatóvá*, *-nézhetővé* válik.

A *Legendárium* és a *Magyar Copperfield* poétikájá-ban van változás, nem is kicsi – nyilván kulcskérdés, hogy az író minek a *látzatát* akarja kelteni. Ugyan-akkor, ami első ránézésre ellentétesnek, egymást kizá-rónak tűnik, kiderül, hogy rokoníthatóbb, mint hin-nénk. Bereményi két művét összeolvasva világossá vá-lik, hogy a valóságábrázolás (ál)igénye, a „megkonstru-ált egyszerűség”⁵⁰ állhat akár nagyon közel az önmagát kifejezetten fikcióként aposztrofáló, narratív játékok-kal telített prózához. A *Magyar Copperfield* úgy tesz, mintha kilépne a fikcióból a *tények* világába; a *Legen-dárium* úgy, mintha a világában *csak* fikció és variáció volna – a kérdés, melyet a két mű feltesz, lényegében megegyezik. ■ ■ ■

- 1 Persze elsősorban itt derül ki, hogy a Bereményi-szöveg a széleskörű befogadói tapasztalatban vélhetően nem tud megszabadulni sem a Cseh Tamás-dalok hangulatától, sem azok szimbolikus szerepétől.
- 2 BALASSA Péter, *Észjárás és forma (Megújuló prózánkról)* = B.P., *A színeváltás. Esszék*, Bp., Szépirodalmi, 1982, 207–233, i. h. 232.
- 3 BEREMÉNYI Géza, *Magyar Copperfield*, Bp., Magvető, 2020, 7.
- 4 V.ö. „Kezdetben volt az ige, és az ige Istennél volt, és Isten volt az Ige.” Jn 1, 1.
- 5 ANGYALOSI Gergely, *A név és az aláírás problematikája Jacques Derrida műveiben* = A. G., *Kritikus határmezsgyén*, Csokonai, Debrecen, 1999, 16–28, 27.
- 6 Uo.
- 7 BEREMÉNYI, *Magyar Copperfield*, Bp., 204.
- 8 V.ö. DERRIDA, Jacques, *Khóra*, Ford. BOROS János, CSORDÁS Gábor, ORBÁN Jolán = D., J., *Esszé a névről*, Jelenkor, Pécs, 1995, 107–153.
- 9 JÁNOSSY LAJOS, „Erő, amely a lelke”, *Litera*, 2020.03.21., <https://litera.hu/magazin/kritika/ero-amely-lelke.html>
- 10 BEREMÉNYI, *Magyar Copperfield*, 231–232.
- 11 A sorok közt megbújik „a tulajdonságok nélküli ember” képzete. Izgalmas kérdés, vajon musili intertextusról van-e szó, vagy a közép-európai szintéren élő regény(anti)hős, a(z itteni) történelemben vetett „kisember”, „túlélési taktikájáról”.
- 12 BEREMÉNYI, *Magyar Copperfield*, 453.
- 13 Uo., 26.
- 14 Uo., 200.
- 15 Uo., 65.
- 16 BEREMÉNYI Géza, *Legendárium*, Bp., Magvető, 1978, 47.
- 17 Uo., 143.
- 18 Uo., 5.
- 19 Uo., 72.
- 20 Uo., 213.
- 21 TARIÁN Tamás, *Legendárium* = T.T., *7x7 híres mai magyar regény*, Bp., Móra, 1997, 391–397, i. h. 394.
- 22 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Bereményi Géza: Legendárium*, Tiszatáj, 1979/2, 82–85.
- 23 BALASSA, *Észjárás és forma*, 222.
- 24 Uo., 225.
- 25 Uo.
- 26 Z. VARGA ZOLTÁN, *Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése*, *Helikon*, 2002/3, 247–257, 249.
- 27 RADNÓTI Sándor, *Géza életregénye*, Műút, 2020, 076. szám, <http://www.muut.hu/archivum/36418>
- 28 DECZKI Sarolta – KÁROLYI Csaba – SZOLLÁTH Dávid – VISY Beatrix, *ÉS-KVARTETT – Bereményi Géza Magyar Copperfield című regényéről*, *Élet és Irodalom*, 2020. június 5., <https://www.es.hu/cikk/2020-06-05/es-kvartett-beremenyi-geza-magyar-copperfield-cimu-regenyrol.html>
- 29 Uo.
- 30 Gaston BACHELARD, *La poétique de l'espace*. Idézi SZENTPÉTERI Márton, megjegyezve, hogy „Az angol kiadást használtam, lásd Uő., *The Poetics of Space. The Classic Look at How We Experience Intimate Places*”, 8–9. = SZENTPÉTERI Márton, *Térpoétika. Irodalom és design a fizikai és a kulturális terek határán*, *Helikon*, 2010/1–2, 5–19, i. h. 14.
- 31 Uo., 9.
- 32 BALASSA, *Észjárás és forma*, 221.
- 33 Uo.
- 34 BEREMÉNYI, *Legendárium*, 74–75.
- 35 Uo., 27–28.
- 36 Uo., 74.
- 37 BARTHES, Roland, *Világoskamra. Jegyzetek a fotográfáról*, Ford. FERCH Magdolna, Budapest, Európa, 1985, 88.
- 38 BEREMÉNYI, *Magyar Copperfield*, 115–116.
- 39 BALASSA Péter, *A családfa-vágás nehézségei. Gondolatok Bereményi Géza Legendáriumáról és a családregény írásról*, *Jelenkor*, 1978/12, 1165–1170, i. h. 1167.
- 40 „A könyv minden egyes fejezete másik-másik családtag szövege, tehát mindegyik más szemzőgő, de csaknem ugyanaz az időpont – a hetvenes évek –, ahová mindenki máshonnan érkezik el. A család így nemcsak tagjaira, hanem évtizedekre és korszakokra is szakad. És eltérő színhelyekre is. Az Apa díszlete egy vendéglő, az Űkapáé a 48-as szabadságharc, az Apa Apjáié egy temetés, a Lánygyermeké a Majakovszkij utca és a Nagymező utca sarka, a Középső Fiúé egy vidéki kastélyban berendezett állami gazdasági központ, a Legidősebb Fiú pedig még Firenzébe is elutazik egyszer.” = BEREMÉNYI, *Legendárium*, fűlszöveg.
- 41 BALASSA, *A családfa-vágás nehézségei*, 1167.
- 42 BALASSA, *Észjárás és forma*, 232.
- 43 BEREMÉNYI, *Magyar Copperfield*, 76–78.
- 44 WEISS János, *Micsoda élet (Bereményi Géza: Magyar Copperfield. Életregény)*, *Jelenkor*, 63. (2020), 686–692, 691.
- 45 BEREMÉNYI, *Legendárium*, 41.
- 46 BEREMÉNYI, *Magyar Copperfield*, 151–152.
- 47 BARÁNY, i. m.
- 48 KERÉNYI Miklós, *Görög mitológia*, *Gondolat*, Budapest, 1977, 11–12.
- 49 Ez a megfogalmazás Bereményi Gézától származik, aki a *Magyar Copperfield* könyvbemutatóján határozta így meg saját írásmódszerét. Az eseményen a szerzővel Szegő János beszélgett a Puskin Moziban, 2020. február 20-án.
- 50 DECZKI–KÁROLYI–SZOLLÁTH–VISY, i. m.

A test kitettségeinek biopoétikai következményei József Attila Ódájában¹

*„Mert ha nem maradhat észrevétlen,
hogy érzékel és lát, szükségszerű,
hogy a szem lássa önmagát.”*

Arisztotelész: *Lélekképzési írások*

Corpus című könyvében Jean-Luc Nancy kitettségeként és nyitottságként határozza meg az „itt” testre vonatkozatható jelenségeit.² Ez az újra és újra felismert alapállapot, vagy még inkább újból és újból megtapasztalt, a reflexivitást magában hordozó kiindulópont a testhez való viszonyunk olyan összetettségével kerül nála összefüggésbe, amely a kívülről történő hozzáférés elkerülhetetlenségét állítja. Az „itt” – irodalmi szövegről lévén szó – leírásának gesztusa a test vonatkozásában értelmezhető ennek a kiindulópontnak a rögzítéseként,³ de legalábbis a rögzíthetőség illúziójaként. Azt a kérdést veti fel, vajon mennyiben és milyen nyelvi-poétikai feltételek mellett tartható fenn ennek a kívülről történő hozzáférésnek a lehetősége, hogyan képződhet meg az ehhez szükséges, a testet elérhetővé tevő beszélői pozíció. Innen nézve és ebben az értelemben lesz ez a teljes odafordulást szükségképpen kizáró, a magától való eltávolodást viszont magában foglaló gesztus mintegy kiindulópontja – Plessnerrel szólva – az identitás megképződésének, az azonoság tételezhetőségének, amennyiben ez utóbbi magában hordozza az elmozdulást attól, aminek az azonoságát feltételezi.⁴ Annak a reflexivitásnak ugyanis, ami a test egységként való elérhetőségét lehetővé teszi, a saját magunktól való eltávolodás teremti meg az alapját.

A magunkhoz való közvetítettség, amely annak a paradoxonát hordozza magában – ami talán akkor a legszembeötlőbb, ha egyszerre történő távoldásként és közeledésként értjük –, miszerint el kell mozdulni a testtől ahhoz, hogy elérhetővé váljon, éppen a fent említett „itt” határozószón keresztül lehet legelsősorban tetten érhető a nyelv működésében.⁵ Az, hogy ez az összefüggés Plessner és Nancy értekező nyelvében is hangsúlyosan térbeli viszonyok révén tételeződik, önmagában, testről lévén szó, nem meglepő, ugyanakkor érdemes lehet ennek nyelvi vonatkozásait közelebbről szemügyre venni. Annál is inkább, mert az „itt” határozószó működésének egy az irodalom és a líra nyelvében az olvasás, az értelmezés alapvető relációit érintő aspektusáról van ebben az esetben szó; az egyes szám első személyű megszólalások esetében ugyanis az „itt”, amellettséggel együtt, hogy saját deiktikus meghatározhatóságát állítja,⁶ ennek önkéntelen visszavonását is elvégzi, a rámutatás lehetetlenségének textuális nyomaként. Abban a pillanatban ugyanis, hogy egy egyes szám első személyű állítmánnyal összekapcsolódik (pl. „Itt ülök...”),⁷ az ágens, a cselekvést végző alany, illetve a beszélő azonosíthatósága csak a fentiekben szóba hozott elmozdulás közbejöttével történhet meg. Eltávolodás és visszatérés kölcsönösségében tehát ez a kijelentés egyfajta antropológiai minimumként magában foglalja a ráismerés mozzanatát, a reflexió inherens jelenlé-

tét helyezve előtérbe, ezzel túl is mutatva a deiktikus rögzíthetőségen.

Azon túl, hogy József Attila *Ódája* – amely a nyelvi és a biológiai, illetve test és nyelv lehetséges poétikai vonatkozásai tekintetében a 20. századi magyar költészet egyik legfontosabb darabja – felütésében már eleve magában hordozza a fenti belátásokat, a vers első és második szava ugyanis egy ezekből eredeztethető feszültséggel szembesít, azért is fontos kiemelni mindezt, mert a szöveg mindvégig szoros viszonyban marad a saját előtérben rögzített alaphelyzettel. Ezzel olyan kiindulópontot hoz létre, illetve olyan kiindulópontból képződik meg, ahonnan nézve és amely érvényesítésével az *Óda* a testhez mint legelső sorban biológiai entitáshoz való nyelven keresztüli hozzáférésre tesz újra és újra kísérletet, miközben úgy kérdez rá a test nyelvi létesíthetőségére, hogy az ettől való elmozdulást e nyelvi folyamat feltételeként kezeli. A következőkben mindezek miatt nem a szakirodalomban legnagyobb súllyal jelen lévő biográfiai olvasatokhoz fogok kapcsolódni, hanem a fent jelölt nyelvi-poétikai folyamatokra igyekszem rákérdezni.

A vers első mondata, miután a test elérhetőségét a tőle való eltávolodástól teszi függővé, a hely megnevezésével – „csillámló sziklafalon” – a fizikai világhoz rendeli hozzá a testet. Ezt a kívülhelyezést azonban nem csupán e fizikai környezethez köthető érzetek („Az ifjú nyár / könnyű szellője...”) teszik következetesen érvényessé, amelyek révén az „itt” rögzíthetlenségéből kifolyólag mintegy beleilleszti a testet környezetébe, de az is, ahogyan az ötödik sorban, mindennek pontos eredményeként, a beszélő saját testéhez viszonyul. A „szívemet” megnevezés – ami a hagyományosan szerelmi lírának⁸ nevezett műfaj kódjainak alapkészletéhez tartozik – egyrészt már önmagában külsővé tételként értelmezhető, mert a csendhez történő hozzászoktatás, de már a tranzitív viszonyulás is magában foglalja, sőt, szükségessé teszi a tárggyá tételt. Ugyanakkor a cselekvés tárgyaként megjelenő szív birtokoltként tételeződik, ezzel Plessner, ezúttal a birtokolt testet illető belátásainak adva teret,⁹ a saját, birtokosához hozzárendelt testtől való elválasztottság további hangsúlyozásával; a beszélő tehát kívülről fordul oda a test úgymond „legbelsőbb” lényegéhez. A versben nyomon követhető, a felütéstől kezdődően kivételes következetességgel alakuló testtapasztalat mintegy végpontjaként olvasható a versszak zárata: „a fej lehajlik és lecsüng / a kéz.” A határozott névelők tárgyasítók, a szerveket a beszélőtől függetlenként feltüntetető működésén túl az igezők sajátosságaira is érdemes itt kitérni, hiszen mindkét esetben olyan önkéntelen mozgásról van szó, amely csak irányultsággal rendelkezik, a mozgás eredője,

nullpontja pedig nem rögzíthető. Meghatározott kiindulópont hiányában tehát azt a hozzáférés és kívül kerülés közti elkerülhetetlen feszültséget hordozza és mintegy teljesíti be, ami már első szava óta alakítja a szöveget. Mindehhez a – versszak elején még meglévő – ágencia hiánya is hozzájárul, hiszen itt már passzív igék szerepelnek, nem marad tehát más hátra, mint a beszélőhöz nem köthető cselekvés megfigyelése, amivel párhuzamosan a birtokviszony visszavonása is megtörténik; ezen a ponton a test önműködésének szemtanújaként van már csupán jelen a beszélő, külső szemlélőjévé válik saját testének, annak idegeniségével szembesülve.

A vers első szavaként szereplő „itt” szó leírásának következményeit tehát az első két versszak a beszélői pozíció alakítása révén teljesíti be, amely logika, a szemlélő elkerülhetetlen jelenléte a továbbiakban éppen azáltal érvényesül, hogy az óda műfajához is igazodva megnevezi megszólítottját, akihez az érzékelés különböző területein keresztül kísérel meg hozzáférni. Azzal ugyanakkor, hogy a fentiek alapján nem abszolutizálható saját pozíciója és a „te” megszólítása között igen erőteljes hasonlóság figyelhető meg, hiszen az önmagához való odafordulás előfeltételként a magától való elmozdulás megkerülhetetlennek mutatkozott, József Attila *Ódájának* alaphelyzete, az „itt” kimondásakor, már a „te” megjelenése előtt színre viszi, létrehozza saját alapkérdését és a továbbiakban is arra tesz különböző irányokból és módokon kísérletet, hogy mennyiben érzékelhető, mennyiben férhető hozzá akár a beszélő önmaga számára, akár a megszólított. Abból, hogy ez a kétféle hozzáférés ennyire közel kerül és ennyire elválaszthatatlan a vers szövegében, annyi biztosan látható már ezen a ponton is, hogy a „szerelmi líra” hagyományos megszólalásmódjainak hangsúlyaitól eltérően – noha nehéz lenne feltételezni, hogy a fentiekben kifejtett belső feszültségektől mentes lehetne bármely megszólítás – a másik elérhetőségének van egy jóval korábbi, ezt mindenképpen megelőző, ezzel mondhatni párhuzamos verziója, a kettő tehát valamilyen mértékben keveredni látszik. A kérdés az, hogy jelen vers esetében, ahol a hozzáférés mindkét módja kifejtetten érvényesül, milyen következményei vannak ennek a keveredésnek, illetve hogy vajon a beszélő pozícióját illető kétségek és a „te” hozzáférhetősége mennyiben érintik a megszólítás működését, az aposztrofé retorikai kereteit. Különösen akkor, ha tekintetbe vesszük Heidegger következtetését, miszerint „[a]z »itt«-ben a maga világában feloldódó jelenvaló lét nem önmagához szól, hanem odafordul a körültekintésben kézhezállónak az »amott«-ja felé, és mégis *magát* gondolja az egzisztenciális térbeliségben.”¹⁰ (Kiemelés az eredetiben.) Ez a „mégis”, ami a mindenkép-

pen bekövetkező odafordulás mozzanatával együtt végül a kiindulópontra, a magára irányultságra hívja fel a figyelmet, nem csak az „én” és a „te” pozícióit is érintő, a beszédhelyzetben tapasztalható közvetítettség, de az ennek eredményeképpen előálló nyelvi-poétikai elválaszthatatlanság elsődlegességét is állítja. Hiszen ha a beszélő ugyanígy ezzel a közvetítettséggel találkozik, akár önmagához, akár a megszólított-hoz fordul, ennek nyelvi működései mindkét esetben érvényesek lehetnek. A hangsúly pedig innen nézve nem a megszólított elérhetőségére kellene, hogy kerüljön, hanem egyáltalán a hozzáférés lehetséges módzataira, illetve ezek eredményeként a beszélőt érintő változásokra.

Az első két versszakban ezek az elmozdulások alapvetően a test megtapasztalhatóságában nyilvánultak meg, és nincs ez másként a harmadikban sem. A megszólított-hoz való hozzáférés pedig azért is kerülhet nagyon erőteljesen párhuzamba a második versszak zárlatával, mert a beszélő itt is a szemlélő pozíciójába kerül; mind a megszólaló, mind a megszólított látottként szerepelnek. Ennek a pozíciónak a hangsúlyozásaként érthetjük, hogy a versszak felütése, a „Nézem” után háromszor olvasható a „látom”, az alaphelyzet hasonlóságát pedig tovább fokozza, hogy a megfigyelt test itt vagy passzív ígéken keresztül („látom előrebiccenni hajad”; „megrezzeni lány emlőidet”; „fakad [...] fogaidon a tündér nevetés”), vagy műveltető igék („homlokod fényét / villantja”; „meglebbenti / szoknyád a szél”;) révén megintcsak az ágencia elvesztésével párhuzamosan mutatkozik meg. A megszólított testrészei, a fej, a kéz, a homlok, a haj, az emlők és a fogak pedig legfeljebb a szoknya megnevezésén keresztül állhatnak össze e leírás alapján egésszé, a szélben meglebbentő ruhadarab képét azonban ezt némiképp elbizonytalanítva a következő megállapítás vezeti be: „Az úton senki, senki...” Az ilyen módon szétszóródó, egészként nem elérhető, ágenciájától megfosztott test saját tulajdonképpeni biológiai egysége helyett az őt körülvevő látványvilág viszonylagos egységébe épül, láthatatlan látványként,¹¹ olyan metaforikus viszonyok révén, amelyek a test biológiai és a fizikai környezet elemei között, test és natúra között biztosítanak kölcsönösen átjárást. Az egyik irányból a „kerek fehér kövek” olvashatók metaforaként, a másik irányból a fogak, a „hegyek sörénye” alatti második sorban pedig a test elrendezését, akár haj és homlok részleges egységét mintegy az írás térbeliségében mutatva fel a „homlokod fénye” kifejezés ugyanazon helyhez rendeli hozzá test és táj részleteit; ez a nyelvi átjárhatóság, ami az *Óda* poétikai működéseit alapjaiban határozza meg, beszélő és megszólított közvetített elérhetőségét biológia és geográfia ha-

tárainak nyelvi elbizonytalanítása, átjárhatóvá tétele révén viszi színre.

Az egységként nem elérhető test hozzáférhetőségének geográfiai beágyazottsága a következő szakaszban már beszélő és megszólított viszonyát illetően is megfigyelhető. Az „Óh mennyire szeretlek téged”¹² kifejtett pozíciói után a beszélő szólama az eddigiek fényében nem is folytatódhat másként, mint hogy „én” és „te” egybetartozásának tereként megint a külsőt, a leírt közeget, a vízesés akusztikusan és vizuálisan érzékelt jelenségét nevezi meg: „Ki mint vízesés önnön robajától, / elvász tőlem és halkán futsz tovább...” Ilyen módon tehát ennek az átmeneti összetartozásnak az alapja, mivel csupán közvetetten lehetnek jelen, nem lehet más, mint amiben egyedül osztozik beszélő és megszólított: az önmagukhoz való hozzáférés módja és feltétele, az önmaguktól való eltávolodás, a kívülre, jelen esetben az érzékelt közegbe való beágyazódás mozzanata. Éppen ezért „elválásuk” is hang és hangforrás közötti eltávolodásként lesz érthető; az ágenciájuktól megfosztott, organikus egységként nem látható testek, amelyek rá vannak utalva a natúra közvetítő szerepére, a versnyelv tanulságai szerint csupán a fizikai világban találkozhatnak, abban a határhelyzetben tehát, ami önmaguk és a fizikai világ között tételezhető.

Az *Ódában* középponti szerepet kapó közvetítettség-tapasztalatnak lesz tehát előállítója a vers nyelve, natúra és humán jelenlét ugyanis ebben a szöveg első szavától kezdve hangsúlyos tapasztalatban nem fogalmazódhat meg olyan, a költészettörténet korábbi szakaszaiban alapvető kódrendszerek révén, amelyek ezek analógiákon alapuló, párhuzamos struktúrák által meghatározott viszonyait feltételezik. A natúrára mint fizikai világra, miközben érzékelésének folyamataira igen nagy hangsúlyt fektet a szöveg, József Attila versében rá van utalva a humán jelenlét, ami éppen Plessner belátását teszi itt relevánssá, miszerint az emberi test, miközben hozzátartozik a fizikai világhoz, átjárót és határt képez „én” és világ között.¹³ A vers harmadik versszakának percepciósi folyamatai pedig mindezek alapján nem csupán ezt az átjárást célozzák, hanem a biológiai értelemben vett test mindig idegenként – a natúrával kölcsönösen átjárhatóként – történő megtapasztalásán keresztül a beszélő saját magához és a megszólított-hoz való hozzáférését. Natúra és biológia ilyen módon, mivel e közvetített elérhetőségnek kiiktathatatlan részét képezik, a vers poétikai folyamatainak is mindvégig alakítói a szövegben.

Ennek eredményeként olvasható a második szakasz kereteként szolgáló szerelmi vallomás, ami a sza-

kasz zárásakor már csupán hangkölcsonzés eredményeképpen, a natúra hangjaként szólalhat meg, ismét pontos következetességgel érvényesítve a szöveg nyelvében történő elmozdulásokat. Azt a vallomást, ami a szakasz elején még a beszélőhöz volt kapcsolható, itt a vízesés robajához rendeli figuratív módon, a megszólalás keretein belül hozzá – saját magát, ahogy a harmadik versszakról kezdve a megszólítottat is, a fizikai környezetbe helyezve át. Az ismétlés variativitása, az „édes mostoha” kifejezés pedig ebből a perspektívából a közvetlenség illúzióját keltő, de idegenségében megmutató testre történő utalásként érthető. Ugyanakkor a szakasz eleje kapcsán is bizonytalan, mennyiben értelmezhető a szólalom a szemlélő szerepéből kieső megszólalásként. Hiszen a második sorral, ami a szóra bírás aktusát a megszólítottnak tulajdonítja, és amely szóra bírás „a szív legmélyebb üregeiben / cseleit szövő fondor magányra” (ami utalhat az első két versszakra) és a „mindenség-re” (ami pedig a harmadikra) vonatkozik, a vers elején szereplő „Szoktatom szívemet a csendhez” kijelentéssel kapcsolódik össze, mindezek pedig az ágencia fentiekben tárgyalt hiányát fokozzák. Innen nézve pedig már az is lehetséges, hogy a második szakaszban megfigyelt elmozdulás, a hangkölcsonzés eredményeképpen a natúrának tulajdonított hang hallható itt, hiszen a szerelmi vallomásban sorolt hasonlatok jórészt ott tüntetik fel a beszélőt és a megszólítottat, ahol ez a fentiek alapján is megvalósulhatott: a fizikai világ a testet is magában foglaló területén.

A harmadik szakaszban a „szeretlek, mint fényt a termek”, vagy a „mélyüket a hallgatag vermek” éppen ezt az értelmezést erősítik; a vers előzményei miatt nem olvashatók pusztán hasonlatokként, a beszélői pozíciótól való eltávolodásnak ugyanis itt különös, a vers alapviszonyait meghatározó tétje van, a fizikai világ itt tehát nem pusztán közeg, vagy a metafora távolabbi pólusa, az átvitel célterülete, vagy a hasonlat másikja. Az *Óda* tropikus mozgásai, e mozgások biológiai fókuszai mentén alkotnak ugyanis párhuzamot a tárgyalt közvetítettség-tapasztalattal, a nyelv ezen folyamatai révén hozva létre a szólalmot, biztosítva a megszólalás lehetőségét. Mindezt pedig a versszak többi hasonlító szerkezete sem látszik elbizonytalanítani, ezek ugyanis a legalapvetőbb emberi kapcsolatokra, „elemi összetartozásokra”¹⁴ utalnak, mint a „Szeretlek, mint anyját a gyermek”, vagy a legáltalánosabb, noha korántsem a legegértelműbb összefüggésekre, mint az „élni szeretnek / halandók, amíg meg nem halnak”, vagy a „lángot a lélek, test a nyugalmat” kifejezések. Az általános vonatkozathatóság, a fogalmi nyelvhasználat, „test” és „lélek” reflektív megidézése megint a közvetett hozzáféréstől tanúskodnak.

A szakasz folytatásában egészen egyértelműen fogalmazódik meg beszélő és megszólított viszonyának közvetítettsége. Ezen a ponton kerülünk ugyanis a legközelebb ahhoz, hogy a másik testével a saját test is egyszerre legyen jelen, a kölcsönösen elérhető felületek azonban megint a fizikai világhoz rendelhetőek hozzá: „hulló tárgyak” és „föld”, „fém” és „savak”. Ezek az antropomorf gesztusokkal azonosított materiális viszonyok a nyelv anyagosságában is felülírják az előbbieket, amennyiben a rímhelyzetben szereplő „szavad” – „savak” szópár utóbbi tagja az emlékezés antropomorf folyamatait a fémbe marás folyamatába vezeti át, az „elme” megőrző tevékenységét anyagok kölcsönhatására cserélve. A találkozás személyközisége helyett tehát a rögzítés technikája kell ahhoz, hogy a versben először „kedves, szép alakként”, azaz teljességében láthatóvá váló testként mutakozzon meg a megszólított. Az eddig egészként soha nem hozzáférhető test ennek eredményeképpen a megszólalót sem hagyja változatlanul, a vers következetességének jegyében ugyanis ez az alakként előálló test a megszólalóban már nem „itt”, hanem „ott” tételezhető: „lényed ott minden lényedet kitölt”. Mindez pedig nem csupán azt bizonyítja, hogy a fizikai világban zajló anyagi folyamatokra, a technika közvetítő szerepére van itt ráutalva a beszélő, akár saját magát, akár a megszólítottat illetően, hanem azt is, hogy a másikkal való szembesülésre van szüksége ahhoz, hogy – amint ez a következőkben majd megmutatik – saját testéhez a megszólított érzékelése révén hozzáférjen. Ez viszont már nem is hogy az „itt” inherens megosztottságában, hanem az „ott” távlatában mutakozhat csak meg, miközben mégis az önmagára irányultság marad a meghatározó; a vers első szavától eddig az eltávolító rámutatásig ez a dinamika látszik érvényesülni.

A második versszak záró sora mindezek alapján annak kifejtését jelzi előre, hogy a másik alakjának megjelenése milyen változásokat indít el ebben a folyamatban. A „minden lényedet kitölt” kijelentés után következő versszak felsorolásként olvasható, a különböző érzékszervek listázásán keresztül a beszélő a szemlélő szerepéből kilépve, a vizuális, akusztikus, taktilis ingerek, az íz- és a hőérzékelés révén, illetve ezek szinesztetikus viszonyainak következményeként állhat elő testként. Az első szakaszban még testi középontjuktól függetlenített testrészekkel ellentétben („a fej lehajlik és lecsüng / a kéz”) itt már a perzeptív folyamat hatására birtokoltként jelennek meg az érzékszervek („fülem”, „szemem”, „szám”), noha továbbra sem ágensként szerepel itt a beszélő; a megszólított „némán ül”, „megáll”, íze „kihülve leng”¹⁵, a beszélő pedig korporeális egységként ebben az érzékelési folyamatban látható először. A „te” érzékelés-

nek folyamata az, ami az „én”-t testként létesítheti,¹⁶ a „minden lényeg” ilyen értelemben a korporeális jelenlét percepción alapuló működéseként érthető, ennek következményeként pedig a beszélőről csak annyi tudható, illetve saját maga számára csak annyi hozzáférhető, ami ebből a folyamatból következik. A másik alakjával való szembesülés, az egészként megmutatkozó test minden érzékszervet érintő megtapasztalása kell tehát ahhoz, hogy a beszélő saját testtel rendelkezessen, ez a korporealitás tehát a másikat érzékelő test a percepcióból fakadó jelenlétéhez köthető.

Azon túl, hogy a birtokolt test, a beszélőhöz ilyen módon kapcsolódó érzékszervek a plessneri elgondolásban az ember excentricitásával,¹⁷ saját középpontjától való eltávolodásával, vagy Nancy fogalmát használva a test kitétséggel járnak együtt, ebben a közvetítettségben az *Óda* beszédpozíciójából adódóan ezen a ponton a megszólított testének megtapasztalására kerül a hangsúly, ami nélkül nem állhatott elő a közvetítettségben megmutatkozó, sajátként is idegen test tapasztalata sem. A vers, ami az első szavától kezdődően magában foglalja a testhez való odafordulást (*Leib*), a negyedik szakaszban¹⁸ ennek létesülését látás és látottság kölcsönviszonyainak hirtelen felcserélésével a „te” tekintetétől teszi függővé: „Óh, hát miféle anyag vagyok én, / hogy pillantásod metsz és alakít?” Miközben a vers legelejétől a szemlélő pozíciójának felvétele, az ezt meghatározó, a megszólított-hoz való hozzáférés volt a fókuszban, ebben az idézett kérdésben az „én” változásait kiváltó ágensként van jelen a „te”, ezzel az előző szakaszra utalva vissza, illetve azt folytatva, amennyiben itt már nem csupán a vizuális érzékelés cél-, de fókuszpontjaként, aktív cselekvőként vesz részt a folyamatban. A „te” „alakjával” való szembesülés eredményeként – ugyanezt a szót használva, ezt mintegy meg is kettőzve, egyszerre tüntetve fel a szöveg terében – az „én”-t a „te” „alakítja”, az eddigiek eredményeként leginkább az alakká formálás, az „anyag” „alakká” „metszése” értelmében. Ennek az alakká formálásnak az eredménye lesz a következő kérdés is, ahol már ágenciával ruházódik fel a beszélő: „bejárhatom a semmiség kódén / termékeny tested lankás tájait?” A versszakot bevezető kérdés tehát a szövegben először a test teljességében, alakként megjelenő beszélő jelenlétére kérdez rá, arra a különbségre helyezve a hangsúlyt, ami a fizikai dologként értett test (*Körper*), a biológiai létező („miféle anyag”), illetve a közvetítettségében elérhető test („vagyok én”) között tételezhető.

Azon túl, hogy mint a fentiekben láttuk, a biológiai és a geográfiai nélkül ez a közvetített testtapasztalat nem áll elő, itt különös jelentősége lesz annak, hogy

a megszólított testének „lankás tájait” a beszélő mintegy a kép részeként – „miféle fény” – járja be. A magát „anyagként”, „lélekként”, „fényként” és „tünevényként” megnevezni próbáló beszélő ilyen módon ismét részben a natúra és a fennálló metaforikus viszonyok révén szembesülhet a „te” alakjával. Ebben a szakaszban viszont, ahol a biológiai létezőként jelen lévő test is szerepet kap, egy lépéssel tovább azt mondhatjuk, hogy ennek a testtapasztalatnak a gyökere a natúra megtapasztalása lesz. A „termékeny test” „lankás tájainak” bejárhatósága az a viszonyítási pont, amihez képest a „miféle anyag vagyok én” kérdése egyáltalán feltehető lehet. Abból tehát, hogy a fizikai dologként jelen lévő test megtapasztalásakor a natúrával való szembesülés is megtörténik, nem csupán az következik, hogy a test (*Leib*) az, ami natúraként számunkra adott lehet, és ami ilyen módon mintegy magától van jelen,¹⁹ hanem az is, hogy mivel a másakra, vagy akár a másik pillantására, illetve a natúrára mint közvetítőre is szükség van ehhez a folyamathoz, e közvetítettség nyelvi természetétől, amint arra József Attila versének olvasása már az eddigiekben is többször rámutatott, nem lehet eltekinteni. A natúra a testen keresztül történő megtapasztalása tehát beleíródik a nyelvi közvetítettség azon relációiba, amelyek a vers első szavától aktívan alakítják ennek feltételeit. A Böhme megfogalmazását idézve „önmagában adott natúra” („was von selbst da ist”) tapasztalata – amint ez az idézett német mondat alapján is egyértelmű – nem függetleníthető ugyanis attól a heideggeri „eredendő térbeliségtől”, ami az „itt” és „ott” megkerülhetetlen viszonyain alapul, és éppen azért nem, mert amint ez az eddigiekben láthatóvá vált, ehhez szükség van a testtől történő, mindig bekövetkező eltávolodásra.

Ez az összefüggés pedig azért lehet itt különösen releváns, mert a test „bejárhatóságának” teljesülését a következő két soros szakasz a nyelvi megértéshez köti: „S mint megnyílt értelemben az ige, / alászállhatok rejtelmibe!” A biológiai értelemben vett testhez való hozzáférés pedig ezt mintegy beteljesítve biológia és geológia, növény- és állattan nyelvének, vagy éppen bibliai, illetve a keresztény imakultúrára utaló idézetek („méhednek áldott gyümölcse”) keverése révén kezdődik meg a következőkben, a különböző regiszterekhez tartozó nyelvi elemek egymás mellé helyezése révén mutatva rá arra, hogy ez a nyelvi megelőzöttség minden megközelítésmód esetében előáll. A szakasz harmadik versszakától kezdődően tehát nem csak azért olvasható a vers a biopoétika értelmében kiemelt jelentőségű szöveghelyként, mert e regiszterek keverése közben flóra és fauna radikális sűrűségével szembesülünk, de azért is, mert a fentiek értelmében biológia és poétika elválaszthatatlanságának

színreviteleként olvasható. Natúra és nyelv ezen „alászállás” folyamán tapasztalható alapvető összetartozását pedig a versnyelv is magán hordozza, amennyiben a tropikus összetettségből és kinetikus telítettségből fakadó intenzitásán túl („Vérköreid, miként a rózsabokrok, / reszketnek szüntelen”), a jelzőket halmozó, többszörös birtokos szerkezetek („lombos tüdő szép cserjéi”), a negyedik szakaszban tobzódó, nagy arányban ragrímekből épülő bokorrím-szerkezet és a sorok akusztikus összecsengései, materiális működése („nedűid sejtje gyűjtse sok raját”) a nyelv burjánzó jelenlétét eredményezik.

Tamás Attila, aki a szakaszban érzékelt mozgás körforgás-jellegére hívja fel a figyelmet, mintegy összefoglalásként jegyzi meg, hogy „[a]z élet gazdagon áramló elevensége ölt mindebben testet [...]”²⁰ Olyan vitális nyelvi jelenléttel találkozunk itt, amely lehetővé teszi, hogy a harmadik versszak végén ismét a natúrára ruházzon át a hang, a hang forrásaként ugyanis a zárlat egyszerre jelöli meg a tüdőt és a cserjéket, az emberi és a növényi organizmust, miközben maga a két sor anyagiséga, az 's'-ek halmozása révén is hozzájárul a hallhatóvá váló hanghoz: „s lombos tüdő szép cserjéi saját / dicsőségüket susogják!” A megnevezett testrész nem csupán a sorban szereplő növény tulajdonságait neki kölcsönző jelző révén lesz elválaszthatatlanul része az itt előálló, test és növény határolhatóságát elbizonytalanító képnek, és nem is csak a birtokos szerkezet ezen pólusokat egymáshoz rendelő működése miatt, de a hang lehetséges forrásainak alapvető összetartozása miatt is. A növényhez rendelhető és a tüdőből származó hang nem elválaszthatók egymástól, abban pedig biztosan osztoznak, hogy mind a levelek, mind a tüdő mozgásából származó hang megképződése önkéntelen működésként írható le. A légzés esetében ezt az önkéntelenséget a „légzés mélypontján” tapasztaljuk, mikor a légzés magától újra működésbe lép²¹ – ez a biológiai önkéntelenség, amely az emberi test és a natúra meg tapasztalásának párhuzamosságát írja elő, nem csupán a tüdőre, a hangképzés és a beszéd folyamat fiziológiai alapjaira történő utalás révén kapcsolódik ugyanakkor a nyelv működéséhez. Hanem éppen azért, hogy mindez a susogás a nyelv anyagiségében, az említett akusztikus sűrítettség révén elő is áll, meg is történik, tehát növény és emberi test önműködései mellett a nyelv önműködései is jelen vannak a versszakban. Éppen ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a *saját* dicsőség susogása a vers nyelvét érintő metanyelvi reflexióként – és mert maga a „saját dicsőségüket susogják” kifejezés is részt vesz ebben a folyamatban – a nyelv materialitására rámutatva hasonló eltávolodásként érthető, mint a testhez történő közvetett hozzáférés esetében; a test biológi-

ai és a nyelv materiális önműködései ebben az értelemben jelentés és anyagiség egymást erősítő folyamataiként olvashatók itt. A biológiai önműködések nyelven keresztüli színrevitele mindezek alapján arra mutat rá, hogy a biológiához és a nyelvhez való hozzáférés közvetettsége a biopoétika egyik alapösszefüggéseként érthető.

A szakasz utolsó két versszakában, ami a zárlatban szereplő „öntudatlan örökkévalóság”²² sor előkészítéseként, ennek előzetes kifejtéseként olvasható, biológiai önműködések felsorolása zajlik. A test működésein keresztül érzékelhető biológia, amely itt egy olyan percepció folyamat eredményeként tűnik elő, ami mindvégig fenntartja az érzékelés lehetetlenségét, hiszen láthatatlan látvány leírására vállalkozik, a deskripció logikájától ilyen módon elmozdulva mutat rá a nyelvi közvetítettség megkerülhetetlenségére. Éppen ebből következhet, hogy az itt előforduló fiziológiai folyamatok az épített környezet, az ipartelepek képei és az állati jelenlét révén kerülnek itt elő, ezzel éppen a szakaszban két alkalommal is előkerülő „bened” a testet birtokló, a „bensőség” fiziológián túli tartalmait megjelenítő jelentéseit lehetetlenítve el. „Az örök anyag boldogan halad / benned a belek alagútjain” sorokban ugyanis a „halad” cselekvő alanyiségén és a „boldog” jelző antropomorf jellegén túl azért is a folyamatok automatizmusára utal, hogy a „bened” itt a „belek alagútjain” birtokos szerkezet mellé kerül, ahol a test birtokoltból birtokossá lép elő, csakúgy mint a „buzgó vesék forró kútjain” sor esetében, ahol pedig a folyamatok önműködését a kút képe is erősíti. Ezek az ismét csak kívülről azonosított szervek és fiziológiai folyamataik a továbbiakban olyan geológiai („Hullámozóombok emelkednek”; „tavak mozdulnak”), csillagászati jelenségekkel („csillagképek rezegnek”), illetve a gépiesség olyan automatizmusával („munkálnak gyarak”) kerülnek párhuzamba, amelyek egyrészt mind hangsúlyosan ágencia nélküli önműködésekre utalnak, másrészt a vonatkoztatási területek széles távlati miatt, illetve mert a test egésze, az „alak” helyett az egyes szervekre terelődik a figyelem, mintegy leválnak a „bened” névmásról mint retorikai keretről. Az állati jelenléthez rendelt ösztönös „sürgés” vitalitása pedig ugyanebbe a tágasságba rendeződik, a szárazföld („bogár”) és a víz („hinár”) egymás mellé helyezésével, illetve napsütés és „északi fény” szemléleként hozzáférhető jelenségeinek fogalmi párhuzamoként azonosított „kegyetlenséggel” és „jóssággal”. Az „öntudatlan örökkévalóság” a szakasz végpontjaként e folyamatok és jelenségek egymás mellé helyezésének eredményeképpen a test határain túlmutatva, a test részleteiben megjelenítve, ezen jelenségek önműködő jellegét kiemelve mutat rá test és natúra megismer-

hetőségének párhuzamaira és nyelvi beágyazottságára. Biológiai önműködés és nyelvi közvetítettség szoros viszonyát pedig az ágencia itt megmutatkozó hiánya is lehetővé teszi.

Biológia és poétika a versben előálló elválaszthatatlansága, ami az előzőekben alapvető tapasztalatnak bizonyult, a következő szakaszban egy konkrét azonosítás révén reflexióként is rögzül: „Mint alvadt vérdarabok, / úgy hullnak eléd / ezek a szavak.” Azon túl, hogy ez az azonosítás jelen kontextusban, ahogy a szakirodalomban ez több helyen meg is történik, a vetélés konkrét fiziológiai folyamatára is kiterjeszhető,²³ azt biztosan érdemes leszögezni, hogy az „alvadt vérdarabok” szerkezet nyelv és biológia olyan összefüggéseit sejteti, ahol mindkettőre érvényes lesz egyfajta diszfunkcionális jelenlét, a korábbiakban tapasztalt vitalitás hirtelen elmaradása. A nyelv esetében, mivel konkrétan saját szavaira utal itt a vers – akkor is, ha az „ezek a szavak” deixise vonatkoztatható az egész szövegre, a szóban forgó szakaszra, vagy akár az eddig elhangzottakra is – a vers kezdete óta végigkövethető alapkérdés fogalmazódik meg itt újra, ismét metareflexióként. Vajon milyen nyelvi feltételekkel férhető hozzá a biológiai entitásként értett, a natúrával párhuzamosan elérhető saját test és a másik teste a beszélő számára, különösen ha már ő maga is rá van utalva, hogy magától távolságot vegyen? E kérdés felől nézve a vers „alvadt vérdarabokként” értett szavai a test valamely élettani folyamatának megszakadásához, éppen előálló diszfunkciójához kapcsolódnak, ahhoz a ponthoz, amikor biológiai önműködései ennek következményeként láthatóvá válnak, felhívják magukra a figyelmet. És ez lesz az a pont is, ahol az önműködés közvetlenségében, vagy akár az „öntudatlan örökkévalóságban” jelen lévő testtől és biológiától a megszólaló el kell hogy távolodjon. Az, hogy a vers éppen itt utal saját szavaira – ahol egyben a közvetítettség a nyelven belül is teret nyer – ennek az eltávolodásnak (vagy akár a *Körper* és *Leib* közötti távolság megtételének) a nyelvi keretezettségére helyezi a hangsúlyt, sőt, mivel „vérdarabokként” értelmezi a „szavakat”, testként a nyelvet, a testhez való közvetítettség révén jut el a nyelvi önreflexióhoz, miközben maga ez a közvetítettség is nyelvi természetű. Ebben a párhuzamos, hasonlító szerkezetben a biológia és a nyelv diszfunkcionális jelenléte, működésük hirtelen megakadása, az ebből származó közvetítettség és az önreflexió az, ami egyúttal a biológiai és a nyelvi önműködéseket is egymás mellé rendeli a biológiai entitásként értett test a nyelvben megmutatkozó tapasztalataként.

Ez a hirtelen előálló diszfunkcionális jelenlét, ami maga is tartalmazza az önműködés mozzanatát, amenny-

nyiben az olvasott szöveg a megszólított elé hulló szavak soraként értelmeződik, a vers saját szavait célzó önreflexió révén áll elő. A nyelv önműködései ugyanakkor már a korábbiakban is láthatóvá váltak, akár a negyedik szakaszban megfigyelt, a nyelv anyagisága révén előálló versnyelvi önreflexió révén, de említhetnénk újra a vers felütését is, amely az *Óda* alapviszonyait meghatározó, a szövegben végig működő feszültséget hordoz magában. A versszakot tovább olvasva pedig az látható, hogy nyelv és biológia elválaszthatatlansága ezen önműködések párhuzamai révén tételeződik. A negyedik és ötödik sorokban a „lét dadog” és a „csak a törvény a tiszta beszéd” szembeállítás jelen kontextusban a biológiai létező diszfunkcionális működésére mutat rá, a sorvégi „vérdarabok” szóval összecsengő szintén sorvégi „dadog” szó pedig a folyékonyág helyett az akadozás képzetét kelti. Ezzel szemben a törvény, mint a lét, az élettani folyamatok értelmezése az, ami a közvetítettség alapállapotát és egyáltalán a hozzáférést ígéri, a nyelv keretei között, e nélkül a test biológiai jelenléte csak e folyamatok elégtelensége, megszakadása miatt válhat érzékelhetővé. A „lét dadog” sor ugyanakkor, a szöveg elején szereplő „Szoktatom szívemet a csendhez” sorhoz hasonlóan előreutal a szervek a versszak végén jelzett elnémulására is, a szöveg ezen három pontja ilyen módon a csendhez szoktatástól a dadogáson át az elnémulásig mint a folyamat végpontjáig fokozatonként jut el.

A vers elején ez az elcsendesedés a test tárgyá tételével, az ágencia háttérbe szorulásával kapcsolódott össze, a „szorgos szerveim” az ötödik szakaszban ez alapján hasonlóképpen értelmezhető, amennyiben a testről leválasztva, birtokként észlelt testrészek mintegy a beszélő helyett működnek, a „szorgos” jelző révén a cselekvő alanyiság rájuk helyeződik a biológiai önműködésre való ráhagyatkozásaként. A „vérdarabok” és a „szavak” párhuzama után az elnémulást ezekhez a szervekhez rendeli hozzá a szöveg, a verstől megszakott következetességgel állítva a biológiai és a nyelvi önműködések elválaszthatatlanságát. Az „újjászülés” mint szintén hozzájuk rendelt cselekvés pedig a nyelv értelmezésének eddigi kereteihez járul hozzá, és éppen azért, mert a fenti párhuzamon túl a szóban forgó szervek elnémulásra is képesek, ami ugyanakkor nem feltétlenül jelenti azt, hogy hangképző szervekről lenne szó, hiszen a versszak általános vonatkozhatósága miatt ez akár a pár sorral feljebb előkerülő funkcióvesztéssel is összekapcsolódhat. Ilyen értelemben a „napról napra” történő „újjászülés”, ami a szakaszt bevezető kötőszó által, ennek ellentételező szerepe révén is kapcsolatban áll az első sorokban előkerülő nyelvi és biológiai hanyatlással („De szorgos szerveim, kik újjászülnék / napról napra...”), értelmezhe-

tő egyfajta mindig megakadó, a dadogáshoz hasonló újrakezdésként. Létesítő, produktív cselekvésről beszélhetünk itt tehát, ami magában hordozza a megújulás, azaz a korábbiak részleges megtartásának lehetőségét is – ahogy dadogáskor is előlről, az első hangtól ismétlődnek a szavak – ugyanakkor egyszerre vonatkozik beszélőre és megszólítottra, hiszen a mondat ezt nem teszi egyértelművé. Ez a beszélőt és megszólítottat kölcsönösen megújító, újra létesítő, biológiai alapú, hiszen szervek önműködéséhez kötött folyamat az *Óda* a fentiekben kifejtett alaphelyzetére adott reakcióként is olvasható, amennyiben a vers itt a beszélő mindig a megszólítotton keresztül történő – hiszen az önmagától való eltávolodásra utalt –, de mégis saját magát célzó hozzáféréseinek helyeként, az erre tett, újra és újra megismételt kísérletek soraként tűnik elő. Az „újjászülés” a verset értelmező keretként ezt a produktív, mindig újrakezdődő folyamatot egyszerre teszi biológiai és nyelvi önműködések következményévé.

Biológia és nyelv elválaszthatatlanságát a versszakot záró, előrejelzett elnémulás mindezekén túl úgy teszi e folyamat még hangsúlyosabb részévé, hogy a beszédképtelenségre tett utalással, a dadogás nullpontjaként, a megszólalás szervi, élettani feltételeit veszi alapul: „már fölkészülnek / hogy elnémuljanak.” Mivel az egész versszak a hangzó nyelv változataira épül, a dadogás, a tiszta beszéd és az elnémulás révén, a nyelvi produkció lehetőségeinek fiziológiai feltételei kerülnek előtérbe, nyelv és biológia elemi összetartozását eredményezve. Az itt előkészített elnémulás pedig, az újjászülés tárgyának meghatározhatatlanságával párhuzamosan, nem csak a beszélőhöz rendelt szervek elnémulása, vagy általában ezek diszfunkcionális jelenléte, hanem egyúttal a megszólított elnémulása, illetve újjászülésének elmaradása is; a megszólított a szervek által lehetővé tett létezése egyszerre köthető biológiai („újjászülnék”) és nyelvi feltételekhez („elnémuljanak”), e létesítő önműködés tehát nyelvi-biológiai alapú.

A következő versszak hirtelen, ismét ellentételező köztöszóval kezdődő felütése némaság és kiáltás távolságában a fent jelzett szakaszosság jegyében olvasható itt: „De addig mind kiált –”. A versszak, ami a megszólítottat „lány bölcsőként”, „erős sírként”, „eleven ágyként” nevezi meg, a vitalitást ismét előtérbe helyező felütés után az én születését és halálát, azaz ismételt elnémulását egyrészt újra csak behelyezi ebbe a létesülés és elhallgatás között váltakozó struktúrába, másrészt az említett kölcsönösség, illetve a másakra való, az egész versben végigkövethető ráutaltságot a bölcső, az ágy és a sír, a jelzőkből adódó korporeális jellegének köszönhetően a megszólított

testi jelenlétét saját létezésének feltételeként tünteti fel, amennyiben a bölcső, az ágy és a sír is a másik testében való bennefoglaltságként fogadhatja magába a beszélőt. Ez a létesülés és elnémulás közötti, újra és újra elkezdődő szakaszosság, ami szavak és szervek nyelvi és testi, létesítő önműködése és e folyamatok, a szakaszban a dadogás jelenségében összefoglalt ismétlődő megakadása ugyanakkor az *Óda* erőteljes és többféle, a számozott egységek határaitól és a versszakok tördeléséből adódó szakaszoltságában is megmutatkozik, a vers írottságának itt ebből a szempontból lehet szerepe. A beszéd diszfunkciója („alvadt vérdarabok”), az újjászülés, az elnémulás és a tömeges kiáltás a szakaszok igen gyors változását eredményezi.

Ez a váltakozás ugyanakkor a vers egészét tekintve is meghatározó, amennyiben nyelvi és biológiai önműködés, illetve a saját testhez való közvetítettség tapasztalata biztosítják ennek alapjait. A vers ezen szakaszoltságot eredményező, a fentiekben legalábbis részlegesen végigkövetett váltásai abból adódnak, hogy a beszélő a másikkal való hozzáférés végül magát célzó folyamatát a különféle szakaszokban újra és újra megkísérli végigkövetni. Ezek a kísérletek pedig mind arra irányulnak, hogy az „újjászülés” kölcsönös, mind az „én”-t, mind a „te”-t magában foglaló és létesítő eseménye „napról napra”, szakaszról szakaszra újra és újra megtörténjen. Ebben az értelemben a szakaszok között, az „elnémulás” területein, ahol ez a nyelvi közvetítettség nem járul hozzá beszélő és megszólított testének hozzáférhetővé tételéhez, a fiziológiai önműködések fel nem ismert folyamatai zajlanak – a nyelv nélkül, a testtől való eltávolodás hiányában. A nyelvnek ez a létesítő önműködése a biológiai önműködésektől való elválaszthatatlanságából következően az autopoiesis jelenségével mutat analógiát, amennyiben olyan produkciós folyamatok látszanak itt, amelyek az élő rendszerekhez hasonlóan e rendszerek fenntartását célozzák, amely rendszerek folyamatosan hozzák létre és határozzák meg magukat. Élő és életelen szerveződések megkülönböztetésekor Varela az autopoiesis fogalmát veszi alapul,²⁴ amely megkülönböztetésnek itt annyiban biztosan lehet szerepe, hogy e produktív működésre mintegy rá van utalva a beszélő – újra és újra bele kell lépnie a nyelv által lehetővé tett létesítő közvetítettségbe, hogy a megszólítotton keresztül ő maga is kiléphessen az „elnémulás” alapállapotából. Az élő rendszereket fenntartó és mindig újból meghatározó autopoiesis, ami fogalomként a biológiai önműködések leírását célozza, a fentiek alapján ezáltal vonatkoztatható a nyelvre utaltság alapállapotára, hiszen e létesítő közvetítettségnek a nyelv az előfeltétele. Az *Óda* ebben az értelemben a nyelv a fentiekben leírt produktív önműködése ré-

vén az élő színrevitelét végzi el, a műfaj hagyományaihoz illeszkedő hangvétele pedig ebből a vitális, létesítő színrevitelből származik.

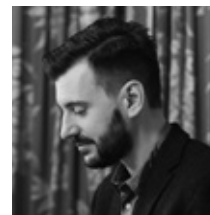
A vers utolsó három versszaka zárójelekben szerepel, a beszélő szólamának fokozatos elbizonytalanodását hangsúlyozva. Ez a vers végét a zárójelek által egybeíró szakasz – amint ezt már a három pontban végződő előző versszak is jelzi – a szólam elnémulása felé tart, a némaságot pedig a zárójelek hangoztathatatlansága, a vers írottága hordozza magán, illetve ezen túl, jelölt dalszerűségét beteljesítve a *(Mellék-dal)* versszakaiban az eddigiektől eltérően érzékelhető erőteljes ritmusa. A „Visz a vonat”²⁵ felütés innen nézve megint az ágenciáról való lemondáson keresztül e mechanikus ritmus produktív jelenlétét helyezi előtérbe,²⁶ miközben a sorok „zakatolása” a hang új forrásaként mintegy elő is írja a beszélő elhallgatását. Az elbizonytalanodás, ami leginkább abban érhető tetten, hogy az utolsó előtti versszak második sorától a leírt cselekvéssor már végig feltételes („talán ma még meg is találak”), annak ellenére, hogy a versben először itt találunk utalást konkrét találkozásra, az utolsó versszakban éri el tetőpontját, hiszen a megszólított megszólalása, a beszédhelyzet megfordulása is feltételes és egyben jövőbe utalt: „talán csendesen meg is szólalsz: // Csobog a langyos víz, fűrödj meg!” Innen nézve pedig a vers záró sora is ebben a feltételes jövő időben marad, nem is beszélve arról, hogy az „Ahol én fekszem, az az ágyad” sorban cselekvés és birtokviszony kerülnek egymás mellé, megint csak a találkozás megvalósulását vonva kérdőre, másrészt a versben végigkövethető „én” és „te” közötti viszony dinamikáját érvényesítve a megszólaló magára irányuló figyelmét állítva előtérbe. A *(Mellék-dal)* előtti, szintén zárójeles versszak zárata pedig a beszédhelyzet megfordításának és ennek az elbizonytalanításnak, elnémulásnak az előkészítéseként érthető, az „El vagyok veszve, azt hiszem” ugyanis ezen a ponton egészen más értelmezési keretben tünteti fel a szakasz záró sorát, ami a vers egészétől egyébiránt messze nem idegen tapasztalatot hordoz: „Hallom, amint fölöttem csattog, / ver a szívem.” Az

Óda elején a szív csendhez szoktatása az ágencia háttérbe szorulásaként vált értelmezhetővé, és miközben a vers az eddigiekben számos alkalommal visszautalt már erre a szöveghelyre ennek következményeit érvényesítve, a „lét dadogásán”, a „szorgos szervek” működésén és elnémulásán keresztül itt megint a test biológiai önműködése kerül a fókuszba, miközben a beszélő – elnémulásának mintegy bizonyítéka-ként – kívülről hallja azt, térben különítve el magától. A testhez való hozzáférés, azon túl, hogy az ettől való eltávolodáson keresztül történik, itt megmarad ebben az elválasztottságban, hiszen az érzékelő pozíció a beszélőhöz rendelve („Hallom”), a szív, a működő test („csattog, ver a szívem”) pedig ehhez a pozícióhoz képest, e fölött jelenik meg. Mivel a mondat ezen két végpontja ugyanúgy egyes szám első személyű, és ugyanannak a percepció folyamatnak résztvevői, ezért kívülhelyezésről beszélhetünk, az előre jelzett „elveszettség” ilyen módon erre a kívülhelyezésre, a testen kívül maradásra, a saját test elvesztésére utal. Olyan elnémulásra, ami az önműködő testre irányuló hallgatásként érthető, és ami a *(Mellék-dal)* második versszakában a szólam a másokra való átruházásában éri el tetőpontját, hiszen a „te” megszólalása a nyelvi közvetítettség a versben végig érvényesülő logikája alapján itt már nem az „Itt ülök” kijelentés által létrehozott beszélői pozíciót célozza. Az „újjászülés” nyelvi és biológiai, létesítő, a vers szakaszait meghatározó önműködései mindezek miatt ezen a ponton már nem képződnek újra.

Mindebből az következik, hogy a vers vége az auto-poiezis működésének berekesztődése, az élő rendszert és egyben a beszédhelyzetet fenntartó önműködő folyamatok megszűnése; a vers vitális, mind a versnyelv burjánzásában, mind a végigkövetett poétikai folyamatokban érzékelhető sűrítettsége itt éri el saját végpontját. Az *Óda*ban a test kitettségéből adódó, a szöveg első szavától tapasztalható, a nyelv által feltételezett közvetítettség, illetve e létesítő közvetítettség és a biológiai önműködések az ágencia hiányából fakadó elválaszthatatlansága a vers biopoétikai fókuszát mindvégig fenntartják. ■ ■ ■

- 1 A tanulmány megírását az NKFIH K-132113 sz. projektje támogatta. A szakmai lektorálást Lányi András végezte.
- 2 Jean-Luc NANCY, *Corpus*, ford. SEREGI Tamás, Kijárat, Budapest, 2013, 100.
- 3 Az „itt” ugyanakkor már a test térbeliségét tárgyaló Merleau-Ponty számára sem a helymeghatározás jelölője: „Az »itt« szó a testemre alkalmazva nem egy más helyzetekhez vagy külső koordinátákhoz képest meghatározott helyzetet jelöl, hanem az első koordináták beiktatását, az aktív testnek egy tárgyban való lehorgonyzását [...]” Maurice MERLEAU-PONTY, *Az észlelés fenomenológiája*, ford. SAJÓ Sándor, L’Harmattan Kiadó – Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2020, 122.
- 4 Helmuth PLESSNER, *Levels of Organic Life and the Human. An Introduction to Philosophical Anthropology*, ford. Millay HYATT, Fordham University Press, New York, 2019, 43.
- 5 „Én” és „itt”, „te” és „ott” viszonyait tisztázva Heidegger megjegyzi, hogy az „itt” és az „ott” „elsődlegesen nem a világonbelüli térbeni helyeken kéznéllevő létezők tiszta helymeghatározásai, hanem a jelenlét eredendő térbeliségének jellemzői.” Martin HEIDEGGER, *Lét és idő*, ford. VAJDA Mihály et al., Osiris, Budapest, 2004, 145–146.
- 6 A líra nyelvének általános sajátságairól értekező Culler jegyzi meg, hogy a líra rendre megérti, „a szükséges deiktikus központ előírásait”. Jonathan CULLER, *A líra nyelve*, ford. KERESZTES Balázs, PRAE, 2017/3, 22.
- 7 JÓZSEF Attila, *Óda = József Attila összes versei és műfordításai*, Magyar Helikon, Budapest, 1963, 501.
- 8 Az *Óda* „szerelmi versként” olvasását többek között Tverdota György végzi el: TVERDOTA György, *József Attila szerelmi ódája*, Irodalomtörténet, 1999, 102–131.
- 9 PLESSNER, *i.m.*, 156.
- 10 HEIDEGGER, *i.m.*, 146.
- 11 Kulcsár Szabó Ernő a harmadik versszak kapcsán „az antropológiai tekintet humán teljesítőképességének meghaladására hívja fel a figyelmet az organikus és az antropológiai összetartozás szétválasztásának „technológiai” precizitása miatt. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Csupasz tekintet, szép embertelenség. József Attila és a humán visszavonulás költészete = Üö., Megkülönböztetések. Médium és jelentés az irodalmi modernségben*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 220–221.
- 12 JÓZSEF Attila, *i.m.*, 502.
- 13 PLESSNER, *i.m.*, 47.
- 14 SEBESI Viktória, *Nemi differencia és anyagosság. (József Attila: Óda)*, PRAE, 2018/1, 40.
- 15 JÓZSEF Attila, *i.m.*, 503.
- 16 Ehhez lásd Böhme korporealitás-fogalmát, aki azt érzékelésfolyamatként érti, magával az érzékeléssel azonosítja. Gernot BÖHME, *On Human Nature = Armin GRUNWALD, Matthias GUTMANN, Eva M. NEUMANN-HELD (szerk.), On Human Nature. Anthropological, Biological, and Philosophical Foundations*, Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 2002, 13.
- 17 PLESSNER, *i.m.*, 269–270.
- 18 Az *Óda* recepciójában visszatérő kérdés, amint ezt már Fülöp László is többeket idézve elővezeti, hogy a vers ezen „profán fejezete” mint „alászállás az »éteri szférából« a »durva« materiálisba, a biológiáiba” vajon mennyiben inherens része a versnek, és mennyiben csupán „kitérő”, vagy „biológiai betét”. Jelen értelmezésben az előbbi mellett érvelek. FÜLÖP László, *Az „Óda”. József Attila versének elemzése*, Studia Litteraria, 1966/4, 94–95.
- 19 Gernot BÖHME, *Leib: Die Natur, die wir selbst sind*, Suhrkamp, Berlin, 2019, 12.
- 20 TAMÁS Attila, *Az Óda motívumrendszeréről*, Kritika, 1967/12, 35.
- 21 Böhme itt Hermann Schmitz nyomán beszél a légzésről, amit a fájdalommal együtt test (*Leib*) és natúra megtapasztalásaként ért. BÖHME, *Leib: Die Natur, die wir selbst sind*, 12–13.
- 22 JÓZSEF Attila, *i.m.*, 504.
- 23 Ehhez lásd: SEBESI, *i.m.*, 46.
- 24 Francisco J. VARELA, *Principles of Biological Autonomy*, North Holland, New York – Oxford, 1979, 13.
- 25 JÓZSEF Attila, *i.m.*, 505.
- 26 Itt érdemes szóba hozni Lőrincz Csongor, a *Téli éjszakát* illető megfigyelését, miszerint „[a] hang- és fényeffektusok viszont nem egyszerűen részei – színekdochikus módon – a »téli éjszaká«-nak, hanem, mint fentebb látható volt, mintegy azok prezentálják a »téli éjszakát« aktív értelemben, cselekvő ágensek módján.” LŐRINCZ Csongor, *A ritmus némasága? József Attila: Téli éjszaka = KULCSÁR SZABÓ Ernő, KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, LÉNÁRT Tamás (szerk.), Vers-kultúrák. A líraelmélet perspektívái*, Ráció, Budapest, 2017, 324.

Mezei Gábor (Gyöngyös, 1982) költő, az ELTE tudományos munkatársa. Legutóbbi verseskötete: *natúr öntvény* (Kalligram, 2016).

A megszólalás immerzióélménye a természethez tartozásban

Egy önfel számoló szinekdochéről József Attilánál

Jelen tanulmány témája egy másik dolgozat írása közben talált rám: a Kulcsár Szabó Ernő ünnepei kötetébe¹ készített szövegnél figyeltem fel arra, hogy a történeti avantgárdban vált a beszédmód markáns szervezőelemévé a szinekdoché egy olyan ambiguitása, amely tartalmazó és tartalmazott viszonyát teszi fixálhatatlanná, ennyiben pedig fellazítja a külső/belső és a rész/egész bináris opozíciókat. Mivel Lőrincz Csongor több tanulmányában is minuciózusan kimutatta, hogy József Attila úgynevezett „röntgenezése” a hagyománytörténés eseményében miként írta újra a magyar avantgárd versbeszédét a modernség második hullámában,² ezért Déry Tibor egyik versétől indulva mutatom be azt az önfel számoló szinekdochét, amelynek szerkezetváltását József Attilánál vizsgálom a megszólaló és környezete relációjában.

Dolgozatomban először tartalmazó és tartalmazott viszonyának a megszólalói pozíció inskripciójában játszott szerepét vizsgálom úgy a beszélő szólamnak a versen belüli környezetére vonatkoztatva, mint ahogy a megszólalásnak a szöveg retorizáltságához képesti helyzete felől értve azt. Az utóbbi években Kulcsár Szabó Zoltán és Lőrincz Csongor az e szövegben hivatkozott tanulmányaikban az általam vizsgált jelenséghez kapcsolható területet az időbeliség, illetve a biografikus és a lírai én kapcsolata felől szépen körbejárták, ezért másodszer – szem előtt tartva Kulcsár Szabó Ernő azon intését, hogy a József Attila-i életmű mindig csak az újraértelmezés során találkozik a mi kérdéseinkkel³ – az ő elemzéseikre építve nézem meg a megszólalás szinek-

dochén keresztül megvalósított immerzióját a '30-as évek néhány olyan versében, amelyek bizonyos fokú ökokritikai olvasásmódot is megengednek, vagyis akár „tájversekként” is lehetséges őket pozicionálni. Alapvető kérdésem itt, hogy a tartalmazó–tartalmazott-viszonnak az avantgárdban artikulált, de a klimaxát a modernség második hullámában elérő retorikai konstellációja milyen kapcsolatba hozható azzal, ahogy a tájlíra hagyományában a József Attila-versek a dezantropomorfizáció működésbe léptetésével és az organikus kód leépítésével nemcsak berekesztették a természet, a líra és az ember Wordsworth óta felbonthatatlannak hitt hármasságát, hanem a költészetben hagyományosan a természethez kötődő immerzióélmény tropologikáját is újraalkották. A harmadik pontban a vitrin és a vonat figurájára koncentrálni a *Téli éjszakát* mint annak rögzítését olvasom, ahogy József Attilánál a metonimikus és szinekdochikus szerkezetek a versbeszéd ökológiáját biztosítják a természetes és a mesterséges, illetve a szeparált és az egységes kiasztikus viszonyai között. Az ökológiát a lehető legtágabb, Ernst Haeckel-i jelentésében értem itt úgy,⁴ mint az élőlények és az azokat körülvevő világ viszonyát, ekképpen pedig azt a vers önprezentációjának alakzataként olvasom, ahelyett, hogy egy kitüntetett lírai énré koncentrálnék. Az immerzióélmény efelől a tartalmazottság, a külső és a belső viszonyainak újrendezése és a valamihez hozzátartozás kérdései mentén értendő, tehát hogy a vers megszólalója miként képes magát a környezetében lokalizálni.

1. Tartalmazó és tartalmazott változó retorikai viszonya a modernség küszöbén

Az említett szinekdochikus szerkezet Déry Tibor *Mint a plakátoszlop* című versének zárlatában figyelhető meg, méghozzá abban a felszólításban, hogy „és dűlj el ferdén utcák süvítő / gépházának fellázadt roncsa”. Eldönthetetlen ugyanis a birtokos szerkezet miatt, hogy a roncs állapotú gépház lenne a plakátoszlop vagy a gépházként azonosított utcán található roncs; ezt erősíti egy lehetséges enallagéja a „süvítő” szónak, mely amennyiben az utóbbihoz, tehát a gépházként azonosított utcához tartozik, akkor defigurálódik is a szinekdoché ambiguitása miatt. Ennélfogva a kölcsönös tartalmazottság konstellációjának az ambiguitásával ugyanannyira szembesülünk a versben, mint amennyire a címben ott az eldönthetetlenség a hasonlító és a határozói értékű „mint”-nél az analógia és az azonosítás közötti figuratív mozgásban.⁵ A szinekdoché e speciális esete együtt jár egyrészt az öntudatlanság és a tehetetlenség kölcsönös feltételezettségével, másrészt azzal, hogy az utcán akkor helyezi el magát a megszólaló, amikor azonosul a már roncs állapotú plakátoszloppal egy aposztrophét követően, tehát amikor minden mástól elfordult, amely a városhoz kötődik a versben, mely minden más egyébként a plakátoszlop mediálásával kerül a beszélő elé. A közeg és a megszólaló viszonya így annak függvényében alakul, hogy utóbbi egy ugyanabban a közegben lévő dologhoz hasonlítja magát, vagy azzal azonosul, viszont az ambiguus szinekdoché az azonosulás vagy hasonulás struktúráján még fordít egyet, mert az sem bizonyos, hogy a plakátoszlop tulajdonképpen mivel azonosítható (a ronccsal vagy a gépházzal), ennyiben a megszólaló saját lokációja úgy kerül beírásra a versben, hogy a trópus egyszerre lehet hasonlítás és metafora, illetve metonímia és metafora. Ennek a konstellációnak válik metatrópusává a szinekdoché a birtokos szerkezet és a főnévi/jelzői „roncs” között, miközben a tartalmazó–tartalmazott-reláció a megszólaló bennfoglaltságát a környezetben úgy írja be, hogy a hozzátartozás részegész-viszonyként mégis stabilizálhatatlan marad; nem megállapítható ugyanis, hogy a beszélő része-e a környezetnek úgy, mint a plakátoszlop, sőt a szöveg ezekkel a figurációkkal a plakátoszlop poétikai ökológiáját olyanként írja újra, hogy azt mint fix pontot – amelyhez hasonlulva vagy amellyel azonosulva szituálná magát a megszólaló – egyszersmind diszlokálja az utcából. Ezt az önfelszámoló szinekdochét követem végig József Attilánál a versbeszéd ökológiájának egyik lehetséges immerziós alakzataként.

Az effajta tartalmazó–tartalmazott-viszonyra vonatkozó szinekdochéműködés mint a lírai hang öninskripciójának metatrópusa legkomplexebb formáját a modernség második hullámában nyeri el, például a *Műhelytitok* zárlatában Szabó Lőrincnél: emlékezetes, hogy ott a megszólaló a műhelynek egyszerre gépeként és nyersanyagként határozza meg magát, ezt eleve egy azonosításra alapozva (a versírás műhely), és ennek a saját magát tartalmazó, illetve magából táplálkozó egységnek (itt is eleve széttartó a „nyersanyag” hozzátartozása a metaforikus azonosítások többi eleméhez, mert lehet az, ami működteti a gépet és/vagy az, amit a műhelyben feldolgoznak, holott már eleve posztulálva van egy kettőség az azonosítás által: „hogy egyszer elromlik a műhely, / melyben gép s nyersanyag vagyok”) a felbomlasztása a „testétől a halott” elválásának tapasztalatában projektálódik egy hasonlat által („úgy megszabadulok a verstől”), leépítve az organikus összetartozás (és azonosítások) metonimikus kódjait.⁶ Hogy ez a szerkezet mennyire meghatározó volt a modernség második hullámában, azt jól mutatják az olyan epigonköltők versei, mint Tóth Árpád lányáé, Tóth Eszteré vagy Miklóssy Ilonáé. Előbbinek például az *A sírnál* című versében bukkan fel a hasonlítással aládúcolt kettős metonímia általi azonosítása a tartalmazónak és a tartalmazottnak az urna és a por képében: „S hát az, ki teste nélkül, / a lét iszonyú színeváltozásaiban / omlik és épül / mind távolabban a »van« / járható országaitól, / tartozik-e még hozzám csak annyira is, / mint az urnában a por?”⁷

A hasonlat és a metafora metonimikus keresztülszövődése által létrehozott és felbontott egységnek a hozadékaként az öntartalmazottság retorikája egyszerre erősíti meg és számolja fel saját/nem saját, kint/bent, odatartozás/nem tartozás dichotómiáit, amelyek meghatározzák a megszólalás immerzióját; az azonosulást a tőle különbözővel úgy, hogy azzal ugyanakkor az organikus együvé tartozás toposzát leépíti, emellett pedig a rész szerves odatartozását és birtokolhatóságának ontikus aspektusát is berekeszti. Ennélfogva az immerzióknak az a módja, hogy a megszólalói szólam önmagát tartalmazza, kompenzációjává válik az organikus egész lehetetlenségének. Ez a figurativitás rokonságot mutat azzal, amit Kabdebó Lóránt személyiséglátomásként, Kulcsár-Szabó Zoltán tükörszínjátékként, Kulcsár Szabó Ernő pedig boldogtalan tudatként azonosított a modernség második hullámának lírájában. Kabdebónál az aktor–szemlélő–különbségtelen alapuló dramatizált versszerkezet leginkább Szabó Lőrincnél, de bizonyos megkötésekkel József Attilánál is működik akkor, amikor a szemlélő bár képesnek gondolja magát valami feltételezett egészre rálátni, ezen önmagánál nagyobb egység befogására mégsem tud reflektálni; a személyiségelemzéssel mindazonáltal a teljesség illúzióját teremti meg.⁸ És hogy ne egy kül-

ső szubjektum álljon a világgal szemben, azt garantálja az aktor bennfoglaltsága abba a világba, amely ellen lázad, e kettőség pedig a személyiség saját kiteljesedésének lehetőségét hitelesíti, ellenjegyzí: „A néző a körülményeket vizsgálva olyan világot fedez fel, amely az egyes embert a külső rend tagadására készíti, és védekezni csak úgy tud ellene, hogy a belső igazság, a »saját törvény« önző védelmi vonala mögé húzódik. Itt jelenik meg a tudat olvashatatlanságának állapota is.”⁹ Tehát a külső nézőpont felszámolódik az azt tagadó belső nézőpont miatt, ugyanakkor mivel a belső törvény a külsőre adott reakcióként jelentkezik, ezért előbbinek már tartalmaznia is kell az utóbbit, ennyiben az aktor lázadása már mindig is magában foglalja a nézőt, aki a külső törvényről annak belső inverze alapján képes ítéleteket kiállítani (valamennyi értelemben értve itt a valami alapján ítéletet mondást). A tükörszínjáték hozadéka ezzel összhangban az, hogy az absztrakció kiváltotta önreferenciakísérletek sem szolgáltattak az én számára autonómiát az érzéki világhoz, a kívülséghez képest – Kulcsár Szabó Zoltán is megjegyzi, hogy ennek egy változata József Attila lírájában szintén megtalálható.¹⁰ Kulcsár Szabó Ernő teorémája a modern magyar líra boldogtalan tudatáról pedig – hogy tudniillik az a nyelv nem transzparens működésével találkozza az önmagáról való tudás kialakíthatatlanságával is szembesül, amennyiben egészként akarja befogni magát¹¹ – arra a mozgásra is ráirányítja a figyelmet, hogy paradox módon ki kell különböztetni az én-t a körülményekből, a környezetéből ahhoz, hogy az organikus hozzátartozást be lehessen írni, ám mint bemutattam, a szinekdoché, amellyel ez lehetséges, el is lehetetleníti ezt a kikülönítést ugyanúgy, mint bármifajta egészé képződést.

Szabó Lőrinc számvetése ezzel az apóriával nem meglepő módon a *Számvetés* című versében olvasható: „és ami kívül alakít, / én már kivontam s összeadtam: / egyik vagytok ti, bonthatatlan, / te, meg a körülményeid. // Több és kevesebb vagy magadnál”; és a zárlat: „de mindig érezni fogod, – / mint például én azt, hogy a / ruhámban meztelen vagyok” [kiemelések tölem – S. R.]. József Attila ettől eltérően nem a külső-belső-viszonyok önmagukban létező, változatlan, zárt egész létét tematizálja elsősorban, hanem az a hegeli tétel jelenik meg nála, hogy a boldogtalan tudat „számára általában történet, hogy a változatlan az egyediség alakját kapja.”¹² Ehhez elég felidézni az *Eszmélet* 6. strófájának egyik sorát: „Rab vagy, amíg a szíved lázad” – a lázadás szubverzióját itt felfüggeszti annak állandósága, ugyanakkor a cselekvés változatlansága történetként van prezentálva. Két versszakkal előbb pedig az erők dinamizmusa szintén állandóságként, változatlanságként, kiegyenlítődésként konszolidálódik: „szorítja, nyomja, összefogja / egyik dolog a másikat / s így mindenik determinált.” E (4.) strófa zárlatában

a darabokra hulló egész ugyanakkor már megelőlegezi a 6. strófa „rab”-ját a „darab” hipogrammájaként, és e darabokba zártság az, ahonnan a József Attila-elemzést indítom.

2.

Az önfelszámoló szinekdoché mint a megszólalás egyik immerzióalakzata a '30-as évek József Attilájánál

A részek egész általi bennfoglaltságának kérdése, a tartalmazottság a *Ki-be ugrál...*-ban az embodiment tárgan értett koncepciója felől érhető tetten. A vers olvasható úgy, mint egy test összerakásának folyamata, a címpozícióban álló ki-beugrálás pedig előrevetíti azt a kinezikát, amelyet a szövegben aztán a kezek artikulálnak a legerőteljesebben: azok a vers szerint lefognak, ökölbe szorulnak, rántanak és intenek. A ki-beugrálás ugyanakkor nem azonosítódik a szöveg szintjén a külső-belső perspektíva ütköztetésével vagy váltogatásával, és nincs olyan külső nézőpont, amely a testre mint egészre rálátást megvalósíthatná, sőt még a szem önérzékelése sem feltételezhet bizonyosságot a kezdősorban felbukkanó „úgy érzem” miatt. Bár ahogy azt az „érezem” jelzi, a szem hozzátartozik a megszólalóhoz, maga az érzékelés, mint később arról a „csupasz tekintet kutatja bennem” tanúskodik, azonban nem, így a ki-beugrálásban nemcsak a kint, de a bent sem a megszólaló hatókörében jön létre, vagyis nem klasszikus befelé tekintést inszceníroz a vers. A kint és a bent bizonytalanságát fokozza a következő sor kezdete, a „Ha megbolondulok”, ahol a „ha” érthető ’amikor’ értelemben is, ennél fogva pedig a ki-beugráló szem már ennek a folyamatnak része, vagyis a megbolondulásnak a fázisa. A testrészek ambiguitása aztán fenntartatik az „[e]rős karokkal fogjatok le szépen” határozottnak tűnő utasításában is; bár a „ha... , akkor...”-szerkezet rögzítettsége az addigi bizonytalanságokat első látásra ellentételezi, a „karokkal” nemcsak eszközhatározó lehet, hanem állapothatározó is, vagyis az utasítás arra is vonatkozhat, hogy a megszólaló karjai még legyenek erősek akkor, amikor lefognak őt, ekképpen pedig a gyenge elme/erős test-dualizmus látens mód beíródik ebbe a struktúrába. A kezek hozzátartozását a beszélőhöz a később előforduló „intek” is megerősítheti, amelynél viszont már fordul a test-elme-viszony, ugyanis a beszélőnél van a kéz, a megszólítottak, akikhez a megszólaló a „Gondoljátok meg”-gel fordult oda, viszont nem beszélnek (válaszolnak),¹³ miköz-

ben az aposztrophéhoz tartozó konatív funkció maga sem a beszéd, hanem egy gesztus (az intés) révén aktiválódik, a megszólalás így magát a verbális kommunikáció hiányát teszi nyelvivé. Az intés mellett a kancsítás szintén konatív gesztusként van jelen a versben, amely a teljességével („egész valómmal kancsítok”) az érzékelés felfüggesztését vonja maga után, és nemcsak egy inverz kiazmust ír be a versbe (ez az intés mint kapcsolatfelvétel és a teljes kancsalság mint a másikkal való kontaktus lezárása között létesül), hanem maga is kiasztikus a reciprocitásában: minél inkább fokozzuk a kancsalságot – és ezért hiába utal a teljességre az „egész valómmal” –, annál részlegesebb, hiányosabb a látás. Mivel a kancsítás eleve fogyatkozás, a tiszta látás hiánya, a teljes kancsítás egyszerre az érzékelés és a kommunikáció megszüntetése is („úgy se látom”).

Az „egész valóm” más okból is fókuszpontja a versnek, ugyanis később az itt megjelent birtokviszony kétszeresen is inverz módon tér vissza: egyrészt általánosítva, másrészt ellentétként – ami a megszólalónak van, az a „senkim” és a „semmim”, melyet ráadásul egy zeugma követ („S mit úgy hívtam”), ez pedig további szemantikai széttartásokat iktat a versbe, mert egyrészt vonatkozhat a „senkim, semmim”-re (’s minden, mit úgy hívtam’ jelentésben), másrészt az „én” explicit megjelenésekor a szövegben az hasonló modalitásban áll, mint a „két szemem”-nél az „úgy érzem”. A konkrét birtokosnál (a szemnél) még az érzékelés játszik szerepet, az eltávolított „én”-nél – amely grammatikailag nem a megszólalóé, legfeljebb a megnevezésben („S mit úgy hívtam: én”) – pedig a kimondás („úgy hívtam”). Ehhez csatlakozik a leválasztott érzékelés, a fentebb már említett „csupasz tekintet”-tel, amelyet egy a külső és a belső viszonyokat absztrakt, általános térben feloldó hasonlat vezet be („Mint űrt a fényszó”), megelőlegezve az érzékelés leválasztását a megszólalóról. Ennélfogva a befelé világítás („kutajja bennem”) külsőlegessége nem egyértelműen térbeli eredetű. S bár az „én” az oka a felelet elmaradásának („Mit vétettem én // hogy nem felelnek, akárhogyan intek”), hogy a magyarázat helyett – azazhogy a magyarázat paramétereinek olyasféle rögzítése helyett, mint az az *Eszmélet* már hivatkozott 6. strófájában történik („Im itt a szenvedés belül, / ám ott kívül a magyarázat.”) – a kudarcos kapcsolatfelvétel újabb megszólítást szül („Ne higgyetek éretlen bűneimnek”), nem elsősorban a csupasz tekintet kutatásának a csődjét jelzi, mint inkább a versbeszéd azon kényszerítő ereje mutatkozik meg abban, amely az érzékelés és a testrészek leválasztásával, ezzel egyszersmind a szomatikus organikus felfüggesztésével és a rész–egész-összetartozás tropologikus leépítésével a kint és a bent egyértelmű relációit berekesztve lehetetlenítette el a „szenvedés belül” és a „magyarázat kívül” szerkezetét. Ugyanakkor az „én” feltűnése a versben, azazhogy annak hi-

ánya – itt a megnevezés múlt idejű, de a hiány jelen idejű, és ahogy arra Lőrincz Csongor rámutatott, ez már a ’20-as évek verseinek is jellemző temporális relációja¹⁴ – nemcsak metafikciós alakzat, hanem a száj megjelenése is ehhez köthető. A versben az én ugyanis többféleképpen van pozicionálva: grammatikailag a todalékokban, a prosopopeia produktumaként a megszólalásban és poetikai alkotórészként is a rímhívásban. Az „utolsó morzsáit rágom” kijelentés az én-hez a darabokra széthullást ugyanúgy hozzárendeli szemantikailag, mint azt, hogy az a szövegben felörlődik mint E/1-es ragozás („rágom”) – sőt a „költemény” szóban hipogrammaként mint nyelvi jel és mint a szó egy elrágott darabja van jelen az „én”.

Az olvasói figyelemnek az én-nel a grammatikára ráirányítása átértelmezi a „jog szerint az enyém” kijelentést a versben, ugyanis a nyelv szabályai szerint, ami „jog szerint az enyém”, az a „senkim” (esetleg a „szemem”, a „semmim”, a „valóm” és a „bűneim” lenne). Az én morzsái mint a szerves egészről levált darabok pedig a todalékolásban vannak ott, amelyek újra s újra tulajdonrészként azonosítják a hiányt („senkim”, „semmim”). Ez a sajátta tett hiány helyeződik át akkor, amikor a verszárlatban részévé válik a földnek a test, ezzel nem egy másik rendben megélve a teljességet (mint pl. Szabó Lőrincnél az *Egy kripta lakójához*¹⁵), hanem az a termőföld produktív részét képezve egy másfajta birtokviszonyrendszerbe való átlépést prognosztizál („Ne higgyetek éretlen bűneimnek, / míg föl nem ment az odvas televény”), miközben a „költemény” szóhoz hasonlóan a „televény” is hipogrammatikusan tartalmazza az én-t. A korábban már elemzett „ha..., akkor...”-szerkezet itt visszatér (akkor higgyetek, amikor fölment), de nem kevésbé ambiguus viszonyháló kialakítva, ugyanis az „odvas televény” felmentése a nyelvi jogok felfüggesztését is eredményezi, ezzel az én-t leválasztva a bűnökről grammatikailag is, tehát a „bűneimnek” forma maga is felszámolódna. Így bár az „odvas televény” képben a hiány ugyanúgy megmarad, a bűnök fel lesznek mentve, ennyiben a szerkezet birtokjogfosztást eszközöl ki, a fentebb, Szabó Lőrinc kapcsán idézett „testétől a halott” egy sajátos formáját, amikor már az én utolsó morzsái is elfognak a birtokos ragozásokkal együtt. Ugyanakkor a szintagma maga többértelmű, mivel az odvas televény nemcsak a földet mint a test számára a búvóhelyet jelöli (gyakorlatilag a sírgödört), de azt is jelentheti, hogy a test tartalmazza a termőföldet szerves eredetű táptalajként (és ismét csak egy szinekdochikus viszony biztosít erre lehetőséget), ennyiben pedig az „odvas” szó ’hiány, lyuk’ jelentésben – a jelzett szó „tele-” előtagjával szemközt – érvényesül.¹⁶ A televény odvassága egyrészt a testrészek összeállíthatatlansága és a száj esetében látens jelenléte (a versben lefeljebb a rágás és a beszéd általi indexikus beíródása) miatt, másrészt a fölmen-

tés (hogy a bűneitől fölmentés leválasztja a tulajdont) folytán jelentkezik itt. A hiánynak effajta tropológiai rögzítettsége a földnek részévé válás általi kiteljesedés helyett – azzal párhuzamosan, hogy a költeményben a megszólalás fiziologizált markereit az egymással csak a nem verbális aktusokban (mint például a kommunikációs gesztusokban [kancsítás – szem; intés – kéz] vagy a rágásban) átfedésbe hozott testrészek nyújtják – keresztbe kapcsolódik a „fölmentés” révén keletkező hiánnyal, a jogi diskurzussal a nyelvi tulajdonjogtól való megfosztottsággal. Ennyiben a vers által inszenározott hiány nem hiányzó darab, és a darabok nem adják ki az organikus egészt (a holt, de a földben organikus-sá „revitalizálódó” testet); a költemény végére az „én” morzsaí tényleg elfogynak: a személyi jelek és ragok leválnak a beszédről.

A *Ritkás erdő alatt* másfajta, klasszikusabb immerzióélményt képvisel első látásra: a verskezdet ökomimetikus, a természeti dolgokat listaszerűen felsoroló és egymás mellé helyező retorikával él. Ugyanakkor ezt az ökomimézist már megbontja az érzékelésekben (a hőérzetben [„langy tó”], látásban [„piros bogárka”], hallásban [„fű biccen”] stb.) lokalizált perspektíva, ami annyira jellemző József Attila költészetére.¹⁷ Ezt követi az alliterációkkal képzett onomatopoeia („magos muhar”, „hasán horkol”), megelőlegezve azt a szélet, amely a harmadik versszakban jelenik meg. A vers hagyományos olvasatai szerint kétfajta táj, egy empirikus és egy absztrakt montírozódik egymásra a szövegben – utóbbi lenne az anyatermészet, a női princípiumon keresztül szexuális felhangokkal bírva („donga”, „has”, „telt keblű”). Ez az olvasási irány, mint arra Kulcsár-Szabó rámutatott, viszont rendre inkohereciába fordul a verszárlatnál („Egy ember ült a porban / s eltűnt a kifeslő jegyek közt.”). Kulcsár-Szabó a szövegben addig felvázolt természeti képnek a felfeslésével hozza kapcsolatba az *Eszmélet* két sorát,¹⁸ mely szerint „s láttam, a törvény szövedéke / mindig fölfeslik valahol.” Az ökomimetikus természeti képnek, a természet imitált rendjének – amely a romantikában magában foglalta az abban megforduló beszélőt is – a fölfeslése azonban már a nyitóstrófában megkezdődik nemcsak az említett érzékekben lokalizáltság miatt, hanem azért is, mert a szöveg a felsorolásban „és”-sel (addig a felsorolásban csak vesszők vannak) választja el a borongó nyárfa képét, mely nyárfa szemantikailag eleve három különböző értelmezési utat nyit meg: egyrészt az empirikus tapasztalatnak ellentmondót, mivel a fehér kérgű nyárfa nehezen feketéllhet; másrészt a nyárfa a nyárnak József Attilánál amúgy is gazdag motívikájával hozható összefüggésbe;¹⁹ harmadrészt a kifejezés antropomorfizációként is olvasható (tudniillik, hogy borús hangulatban van a nyárfa), ekképpen pedig hozzákapcsolható a zárlatban megjelenő emberhez. Ugyanis mindkét alak szeparált: a nyárfa a szántón

van, az ember a porban, vagyis kívül az erdőn, amelynek területe jól azonosítható a ritkás erdő alatti gazdag aljnövényzet alapján (murha, moha, gomba).²⁰

A *Ritkás erdő alatt*ban nemcsak hogy nincs azonosulás a megszólaló részéről sem a természeti elemekkel, sem az emberrel, de a „borong” lehetséges antropomorfizmusának a vers végén megjelenő emberalakokkal való kapcsolatképzése miatt (az „és” szeparáló funkciója pedig csak megerősíti köztük a viszonyt) bármifajta antropometrikus tényező csak a természeti határhelyzeteként azonosítható – ez az egybetartozás általi felszámolódás egyben az a szinekdochikus viszony, amely a rész és az egész egyértelmű kapcsolatát stabilizálhatatlanná teszi. Ugyanakkor a feslés bekövetkezte ebben a határhelyzetben a jegyek kifesléseként egy másfajta szemantikai töltetet is kap: kifejlődésről, kibontakozásról is szó lehet, ezáltal elnyelheti a természet burjánzása az embert, sőt, diszkurzíve rátelepszik egy antropocentrikus alapra. Ugyanakkor a feslés ’bolyhosodás’ és ’mállás’ értelemben is érvényes lehet, a két terület egymásba kötése így valósul meg a grammatikai („és”) és empirikus (moha, murva stb. vs. por) elválasztottság ellenére az antropomorfizmuson mint a benövés utáni maradékon keresztül; az emberi és a természeti gyakorlatilag összefeslenek. Ráadásul a feslettség, a feslés eleve feltételezi a különböző részek összevarrását, ennyiben az elválasztást és az egybetartozást is, s ez tükrözi annak az organikus természetkonstrukciónak a szerkezetét, amely lelepleződik a kifeslésben; a jegyek feslése mint burjánzás újraírja és szétmállasztja mind a természeti, mind az emberi koherensnek gondolt képeit – a képek maguk elfeslenek, ekképpen kiteljesednek a szöszölődésben való összekeveredéskor.

A (*Jön a vihar...*)-ban a *Ritkás erdő* alathoz hasonló építkezést találunk, amely nyílt allegorézisbe, illetve annak feloldásába csap át a zárlatnál. Ugyanakkor a versvég aposztrophés kiasztikája felfüggeszti az addig felsorakoztatott, emberre utaló képeket (pl. „bírák”, „fájó fejen a kínok” stb.), ugyanis a „mint ha a fű is hallana, / s téged is fűnek vallana” feltételezésnél a hallás vonatkozhat magára a hallás képességére, hogy a fű képes hallani, másrészt a meghallásra mint aktusra is. Paradox módon ahhoz, hogy létrejön a kölcsönös kommunikáció, vagyis a megszólalásban a természethez az immerzió aktusa kapcsolódjék azáltal, hogy a fű visszaigazolja a beszélőt mint társat, szükséges az is, hogy ne hallja meg őt a fű. Mivel a feltételes mód a priorija az, hogy a fű nem hall, ezért az aposztrophé egyszerre sikeres és kudarcos, mert eleve beíródként kezeli, de el is lehetetleníti a prosopopoeia inverzét vagy mandinerét (ti. a fűnek vallást). Ugyanis a megszólalónak először nem hallóként kell létesítenie a füvet, majd a fülét és a száját kölcsönözve hallóként és beszélőként, ezt követően pedig a természet részeként, hogy aztán maga is azzá válhasson. Ez a Kul-

csár Szabó Ernő által is megfigyelt dezanropomorfi-
záló mozgás, hogy a fű hallható, és hogy e tulajdonsá-
gát megszólíttóságában kapná²¹ (ennyiben utasítás és
cselekvés egybeesnek, tehát a versbeszéd operatív), azt
is magában foglalja, hogy a fű visszamenőlegesen teszi
képesé a megszólalót erre a kölcsönzésre, amikor visz-
szajuttatná hozzá a hallás és vallás képességét. Így ez
a struktúra nemcsak vegetatív módot biztosít a meg-
szólalónak – amikor az nem hall és nem beszél, tehát
lényegében a kölcsönzés folyamatában tekinthető fű-
nek és a természet részének az antropomorfizmus, az
apoztrophé és a prosopopoeia interakciójában –, de
ennek megvalósulásához a fű olyan elismerése kelle-
ne, amely antropologizáló volta miatt ki is írná a fűvet
a természetből, egy másfajta ökológiai státuszt garan-
tálna neki (akárcsak Dérynél a plakátoszlop esetében),
miközben a helyére e megszólításban és kölcsönzésben
odakerülne a megszólaló. Mindazonáltal ez az átlépés
a természetibe az allegorizist feloldó részben találha-
tó, tehát ugyanúgy a versszerkezet által a természeti
kép határára pozicionált, mint a *Ritkás erdő* alatt zár-
lata – nem mellesleg pedig ugyanúgy rátelepszik egy
takarórétre (a fű) erre az elválasztott részre, mint az
előző versnél (a por).

Az a fajta recirkuláció, amelyet a (*Jön a vihar...*)-nál
a megszólalói szólam önprezentációja magában foglal
apoztrophé és prosopopoeia, a beszélő (és halló) és
a fű között egyrészt kapcsolatba hozható azzal a sa-
játos időbeliséggel, amelyet Németh G. Béla jobb híján
időszembesítőnek hív. Ahogy azt viszont Kulcsár Szabó
Ernő²² és Lőrincz Csongor²³ is javasolja, ezt az időszem-
besítést József Attila tájverseiben inkább érdemes nem
múlt és jelen közötti ellentételezésként érteni, hanem
a szubjektív időbeliség és a tájhoz kapcsolt cirkularitás
kölcsönhatásaként – néha ez olyan, emberi időn túli
alakzatokat eredményez, mint az élet utáni perspektí-
va például a (*Majd...*) esetében, de a (*Jön a vihar...*)-
ban is találkozunk ezzel: „még ép a roncs ág / igyek-
senek, hogy szállni bontsák / kis lepkeszárnyuk – mily
bolondság!” – vagyis, mivel a megszólaló ismeri a vég-
kifejeletet, ez a jövő befejezett. A természet területfog-
lalása az allegorikus részből az azt értelmezőbe tehát
a cirkuláris idő komplex figurativitásának rögzítettsé-
génél is tetten érhető, abban, ahogy a prosopopoeia és
az apoztrophé temporálisan egymást követik és előzik
meg. Másrészt, és ettől nem függetlenül, a recirkuláció
azzal is kapcsolatba hozható, ahogy a prosopopoeia és
az apoztrophé kölcsönös tartalmazottsága működés-
be lép a természet megszólításában, amely egyszerre
sikeres és kudarcos – itt jelentkezik ismét az önfelzá-
moló szinekdoché – és halkulásként elnémulást okoz.
Ahogy a fű nem beszél, úgy az immerziót itt nem a ha-
lál jelenti, mint a romantikus tájlírában, hanem ma-
ga a versvége: ez után a szerkezet után nem lehetséges
megszólalnia a tropologikusan létesített beszélőnek,

mert a kölcsönzés során lépett át a tulajdonképpeni
fűlétbe, az érzékeitől megfosztottan; retorikailag ve-
getatív állapotba került.²⁴ A (*Jön a vihar...*)-ban tehát
nem a hanggenerálásban rejlik a trópus létesítő ereje,
hanem annak berekesztésében, a természethez tarto-
zás érvényesítése során a megszólalás felszámolásában.

Az ökoköltészetnek ahhoz a vonulatához csatla-
koznak ezek a versek, melynek darabjai szándékoltan
nem imitálni akarják poetikailag azt, amit a tájkölté-
szet hagyományja mentén természetiként tartunk szá-
mon, hanem a nyelv artifizialis voltát, a retorikai moz-
gások nem természetességét hangsúlyozzák.²⁵ Ez nem
előzménynélküli a '30-as évek József Attilájánál, már
az *Óh, szív! nyugodj!*-ban találunk példát arra, hogy
a vers által felvázolt csendben a szöveg hangzósságát az
onomatopoeitikus zizegés („izgágán szuszog, / zuzódik,
zizzen, izzad és buzog”) vagy a garatból felgurgulá-
zó k hangok (keszkenő, karcsú, koronás stb.) dominál-
ják. A versszövegnek az ezek műviségére való reflek-
táltságot erősíti, hogy a megszólaló hátat fordít a ter-
mészetnek azért, hogy a szívet – még nem a „semmi
ágán”, hanem a „[v]ad boróka hegyén” – hallgatásra
intse, miközben eleve nem kölcsönzött neki hangot.²⁶

A '20-as évek József Attila-i „tájlírájában” az
apoztrophében foglalt elfordulás a múltbéli másiktól
egyszerre a táj és a beszélő felé történik meg. Erre
jó példa lehet a *Mióta elmentél*, ahol a beszélő tájon
kívülisége és a „te”-nek a metonimikus azonosítások
sorozata révén beírt pozíciója²⁷ saját magára vonatko-
zó kijelentéseket is eredményez („talpamon az alko-
nyat ragyog”). A tájnak a megszólalón való átszűrtsé-
ge olyan értelemben tetten érhető itt, hogy a haj-
nala és a talp alkonya miatt a test napszakok spektru-
maként jelenik meg, és ennek van is szerepe a versben,
ugyanis a talpak általi lokalizáció (ami hiányzik a [*Jön
a vihar...*]-ból vagy a *Ritkás erdő* alattból) maga után
von egyfajta perspektivikusságot: a természet lenről
lenne megtekinthető („azt hittem már, lágy völgyben
vagyok”), fentről viszont csak a tükröződésben látszik
(metonimikusan, a szín alapján): „kék szirmaidban el-
hamvad az ég”. A homonímia miatt az ég és a hamva-
dás újabb metonimikus viszonyt alkot, ami a világos-
ságot („talpamon az alkonyat ragyog”, „virítsz, / vi-
lág”) tovább intenzifikálja, miközben a vers nem lát-
tat semmit a kék szirmokon kívül – ehelyett a fény-
alakzatokkal arra fókuszál, ami a szín látását lehetővé
teszi. A verszárlatban a szürkület mint az alkonyat el-
ső fázisa (vs. „a hajnal nyílik hajam fűrtjiből”), amely
lassan elborítja a megszólalót, kiindulhat a talpon vi-
lágó alkonyatból, és ez az oximoron (és ellentét a tal-
pon lévő világó alkonyat és a tompa föld között [tom-
pa olyan értelemben, hogy homályos, nem jól kivilá-
gított, lásd ehhez a *Tehervonatok tolatnak* című vers
„megtört kövek saját árnyukon fekszenek” sorát]) jel-
zi, hogy az alkonyat a megszólalón hatalmasodik el an-

nak részeként. Tehát a természethez kötődő ciklikusság mint a megszólalás környezete tulajdonképpen a megszólaló egyik részéből ered, ugyanakkor túlnöve rajta magában foglalja is őt. Ezzel párhuzamosan pedig a megszólalói perspektíva azért függesztődik fel, mert a túl sok fény ugyanahhoz vezet, mint a sötétség; a látás berekesztődéséhez.

Az e részben elemzett verseknél a megszólaló természeti immerziója nem a halál által biztosított, de nem is azonosuláson alapul, mint Dérynél,²⁸ vagy az én-re irányulásként azonosítható, mint Szabó Lőrincnél – az én körülírhatósága egy ökológiában egyúttal az én kiírása is, az én által feltételezett diszkurzív térnek nem magára vétele a beszélő részéről, ezért az már előbb tekinthető poszthumánnak, mintsem személytelennek. Ennek megfelelően a lírai szólalom externalizmusa nem a boldogtalan tudat diszkurzív mintázatait mutatja, hanem a kint és a bent szerves összetartozásának felszámolásában kumulálódik. A grammatikai elemek révén végrehajtott elkülönítések (az és-sel mint kapcsolóelemmel) és darabokra szegmentálások (a csak ragokban, jelekben hüposztazált én) párhuzamosan futnak azzal, ahogy az ökomimézist és a természethez való odatartozást mint olyan immerzióélményt, amelyet a megszólalóhoz képest külsőleges, ám azt bennfoglaló környezet biztosítana, leépíti a versbeszéd, és helyette a felületek és a részek kölcsönhatásából feslik ki a lírai szólalom saját ökológiája; ismét hivatkozva itt az *Eszmélet* 6. strófájára: „ami van, széthull darabokra.”

3.

A megszólalás ökológiájának mintázatai a Téli éjszakában

A felütést követő verskezdet jelzi a „nyár ellobbant már” megállapítással, és a nyomként hátramaradt hamuval, hogy a megszólalói perspektíva fókuszálását a halmazállapotváltozások modulálják, ahogy az cikázik a párolgó tanyától a kéményből fölszálló füstön át a gőzölgő télig a város felett. Ehhez kapcsolódva környezet-, azaz hogy felületváltó mozgást végez a versben a fény, melynek eminens vehikulumai a vágányok, a haladó vonat (és az ezeken surranásában ugyanúgy saját magának médiuma, mint a *Nyárban az ördögsekeret* hajtó szél). A „sárga éjszaka fénye” enallagé a kettős metonimiájával – hogy az eleve egy visszatükrözésen alapul, mert a felületről visszaverődik a fény, illetve hogy maga a fény világítja be az éjszakát – Lőrincz Csongor részletes elemzését támasztja alá arról, hogy a fény nem pusztán része a téli éjszakának, hanem ágense is, amely a posteriori jeleníti meg azt;²⁹ akárcsak a *Mió-*

ta elmentélben, a fény itt is hordozó, háttér és cselekvő egyszerre. Ezeknek a többszörösen metonimikus közvetítő struktúráknak az egyik sűrű képe a versben a „város peremén a lucskos szalma”, amelynél összeér a halmazállapotváltozás (a pára lecsapódása) és a fényhez kötöttség a hasonlat által („mint lucskos szalma, hull a lámpafény”), sőt a halmazállapotváltozás és a fény felülettalálása kölcsönösen modellezik is egymást a közös irányultságok (a lefelé hullás) miatt.

Ennek a kölcsönös modellezésnek eminens figurája a *Téli éjszakában* a vitrin, amelyet Lőrincz Csongor kísérleti terepként azonosít, illetve egyfajta temporális kiszakítottásként, kimerevítésként értelmez.³⁰ Ez utóbbihoz hozzávehető, hogy a vitrinbe zárás gesztusa egyszersmind a természetnek mint elmúlnak a megőrzése is, ennyiben pedig az ág, mely a lég finom üvegét karcolja, a vitrinben belül és kívül is létezhet egy archivált természet részeként. Itt a levegő és az üveg átlátszósága, a sűrített levegő kiüvegesedése és a levegő karcosságára utalás a közvetítő közeg és a (vitrinben belül kiállított vagy azon kívül folyamatában rögzített) természet részeként ismét csak a halmazállapotváltozások indexikusságával, a közvetítő közegek interakciója során egymástól elválaszthatatlan folyamatokkal van megragadva. Ami rögzített, kiállított az a természet, és hozzáolvasva az *Eszmélet* „[c]sak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra” sorait, világossá válik, hogy azt csak szelektáltan és szegmentáltan (bokor, virág) lehet jelenlétvé tenni úgy, hogy a természet a nyelvi viszonyok függvényében nem jelenlétként („ami nincs”-ként vagy „ami lesz”-ként, tehát még nemként) artikulálódhat a vitrin figurájában mint nem jelenidejű temporalitások diszkurzív metszéspontja. Az a tükröstruktúra pedig, amely a vers tropologikus mozgásainak sajátja, a vitrinüvegen visszatükröződésben újabb figurát kap. Mert a „téli éjszakák” többes száma képi szinten és szintagmatikusan is rögzíti a tükröződést, egyúttal pedig a vitrin mise-en-abyme-struktúrájával együtt felidézi a *Tehervonatok tolatnak* színekdochéját: „Milyen óriás éjszaka / szilánkja ez a súlyos éj, / mely úgy hull le ránk / mint porra a vasszilánk”. Az itt olvasható öntartalmazottság (ti. az éjszaka szilánkja az éj) a *Téli éjszakában* a vitrin több értelemben is (ön)tükröző munkájánál jelenik meg, ahogy az a tropologikus viszonyok artifizialis figurájaként és a természet művi kiállítottásként olvasható; egy megcsinált természet alakzataként, mely természet „van”-ná (nem pedig úgy, hogy „ami nincs” vagy „ami lesz”) tettként ugyan szintén csak darabokban létezhet, de azok saját maguk hozzák létre környezetüket, darablétük nem egy nagyobb egészé, hanem közegkialakításuk nyelvi kényszerének eredménye, ahogy az az üveg, a levegő és az ág közötti erők kölcsönhatásában megnyilatkozik. Ezt anaforikusan visszaolvasva a verskezdetre, nem meg-

lepő a folyamatok önmagukba omlása a szövegben, hogy a nyár is a saját maga intenzitásának esik áldozatul, amikor „ellobban”. A végtelen, öngeneráló visszaturózódás csak hangsúlyosabbá teszi egy kiállított eredeti hiányát (a természet mint olyan defigurációját), amelyet ugyanakkor már maga a táj is elkezd visszatükrözni, leginkább azokban az elemeiben, amelyek nem természetesek („Téli éjszaka. Benne, / mint külön kis téli éj, / egy tehervonat a síkságra ér.”). Ez a megalkotottság visszarefektál a tájleírás képeinek együvé tartozására, melynek mesterségességét a versbeszéd leleplezi azzal, hogy explicitte teszi a tükrös nyelvi viszonyokat, ahelyett, hogy a költemény megpróbálná a természetet visszhangozni. Az inszenírozás, kiállítottság reflektáltsága érhető tetten az olyan passzusokban, mint a tájkép a hazatérő földműveléssel, akinek szerszámai a földdel fenntartott érintkezésük miatt a munkadalok ritmikáját hívják elő: azoknak „vézik a nyele, vézik a vasa.”

Ily módon a természet kijelölhetősége a vitrinen belül vagy kívül a *Téli éjszakában* amennyire mesterségesnek, laboratóriumnak hat,³¹ annyira fel is függeszti a versbeszédnek a közvetítő közegekre koncentrációját azt, hogy a vitrinen belüli és az azon kívüli téli éjszaka tája között különbséget lehessen tenni. A hold lakatolása a világra mint világosságra – és megint csak egy kiasztikus szerkezettel találkozunk itt, a (fény) visszaturózó holddal, amely láthatóságának és látványos mediáltságának tulajdonképpen forrását zárja el ezzel – ezt az elválaszthatatlanságot csak erősíti, mert a „világ” homonímiája a zártságunk ugyanezt a struktúráját írja be a vitrinen kívül feltételezett természeti képbe. Ezért eldönthetetlen, hogy a „[...] megvasolja / a pántos égbolt lógó ajtaját” sor a vitrinajtó égboltra transzponálását hajtja végre retorikailag, az égboltnak az ajtón visszaturózódására utal, vagy a vitrin és az égbolt azonosítása történik meg benne – mindenesetre mindhárom lehetőséget ugyanaz a színekdochikus viszony nyitja meg. Végső soron a vitrin amennyire a kimerevítés, a lehatárolás és az elkerítés alakzata, ugyanannyira figurája annak is, ahogy a lezárás vagy a berekesztés újabb felületi tükrözések lehetőségét nyitja meg a versben, ezzel pedig a közegek közötti átjárásokat biztosítja.

A „kinti” és a „benti” természet közötti különbségével párhuzamosan az egyáltalában vett természet és a város közötti határvonalak is felszámolódnak a közvetítő közegek miatt, amelyekre a disszeminált megszólalói perspektíva fókuszál. A *Téli éjszakában* megjelenő alfelületek javarészt – és ellentétben a *Ritkás erdő alatt*-tal – az artificiálishoz tartoznak, például a városba tartó szerelvények miatt (amelyeken a fény surran). Város és természet inkommensurabilitása legfeljebb a tájleírás modális váltásaiban jelentkezik, amelyeknek eredete bár kijelölhető lenne a természet

és a város retorikailag ugyanolyannak beállított közvetítő közegeinek a megszólalóban mégis eltérő szenzuális tapasztalatként lecsapódó mediáltságában, a vers fel is függeszti az ezirányú eredetkereső interpretációs utakat a részek saját környezetkialakító munkájának hangsúlyozásával. Erre példa a füstölgés, amely a tájnál (a tűz és a füstölgő hideg miatt) a megszólaló optikában „minthá”-val bevezetett absztrakciók sorát indukálja („mintha a létből ballagna haza”, „[é]s mintha a szív örökről-örökre / állna s valami más, / talán a táj lüktetne, nem az elmulás.”, „[m]intha a téli éj, a téli ég, a téli érc / volna harang”), tehát a konkrét látványt a füst ellehetetleníti, míg a vonatfüstben a csillagok átalakulása tisztán kivethető, a szerelvények „fagyos tetején” (mely természeti és technikai interakciójának eredménye a halmazállapotváltozásban) pedig fényük a városba szállítva megőrződik, vagyis az egyik közvetítő közeg (a füst, illetve a vonatfelülete) egy másikat (a fényt) tesz befoghatóvá, sőt megőrzi akkor is, amikor az már nincs jelen („keringenek, kihúnynak csillagok”). A vonat mint olyan közvetítő közeg, amely egy másikat foglal magában úgy, hogy a külső és a belső közötti különbséget felszámolja, összekapcsolható az *Eszmélet* utolsó strófájában a beszélő önmaga látását lehetővé tevő fülkefényvel is. Ahogy Friedrich Kittler megjegyzi, a tükrökép, amely a modernségben a „szelf” nevet kapta, az általános alfabetizációt megelőzően az általános motorizációval jelent meg: a mozgó tükröfelületek és a közlekedők, a közlekedésben résztvevők (mint a *Téli éjszakában* a hazatérő földműves) csak a mesterséges utak, a felületet felülíró felületek kialakítása után születtek meg:³² aki így látja önmagát a tájban, az a *Téli éjszaka* vitrinszerű kiasztikus kapcsolattrendszerébe kerül.

Bár ez a fajta hálóját az öntükröző felületeknek eltérő a dolgozat első részben hivatkozott Szabó Lőrinc-i tükröszenvedélyétől – leginkább abban, hogy a külső és a belső viszonyok párhuzamos megképződése és felszámolódnak nemcsak hogy nem a megszólaló vagy az én hatáskörébe tartozik (mint azt már láttuk a *Ki-be ugrál...-nál*), de egyáltalában a beszélő lokalizálhatósága, bennfoglaltsága is kérdéses e folyamatoknál, melyek metatrópusa mindazonáltal a tartalmazó és tartalmazott viszonyát szüntelen újíró színekdoché –, mindenfajta szükségszerűnek bemutatott lezárás vagy elkülönítés a *Téli éjszakában*, ahogy erről a vitrin vagy a vonat figurája tanúskodik, ugyanahhoz vezet, mint Szabó Lőrinc *Éjszaka a vonaton*-jában. Annál a versnél fülkékben tartózkodókra „más erők burkai / borultak”, de ez ott sem feltétlenül mutat olyan viszonyra, melynek alapján egyértelműen a vonat autonóm vagy autopoietikus rendszeréhez tartozna a beszélő. A *Téli éjszakában* az erőknek való kiszolgáltatottság a felületi visszaturózódások hálójában történik meg, ezért a hivatkozott Németh G.-féle kérdés (lásd jelen dol-

gozat 8. lábjegyzetét), hogy mennyiben részese és alakítója a megszólaló a környezetének, úgy fogalmazható újra, hogy mennyiben indukálják vagy indikálják a folyamatokat (a halmazállapotváltozásoktól a mozgásig) az ezeket láthatóvá tevő és visszatükröző közegek, és ehhez hozzátartozik az is, hogy a felületek öngeneráló ökológiája miként foglalja magában a megszólalót, azazhogy mennyiben szituálja magát a beszélő szólam (vagy önmaga egy részét) is ilyen felületként (mint például a *Mióta elmentélben*). Ahogy ugyanis Lőrincz Csongor megfigyeli, a szubjektív megszólalás csak a *Téli éjszaka* elején és végén van jelen, közte „csak antropomorf hordozótól elszakított antropológiai tényezők bukkannak fel (»szív«, »elme«, »gondolat«)”.³³ Azonban a természeti képződményeknél működésbe lép az antropomorfizmus („bütykös vén hegyek [...] tartogatnak” – ami ’öriznek, fognak’ jelentésben is érvényes lehet), velük szemközt pedig a földműves tagjai a földre néznek (szinesztézia és antropomorfizmus egyszerre), vagyis azok az erők hatnak rá, mint bármely más testre a versben, ám a hegyekkel ellentétben a tagok nem fejtenek ki ellenállást, nem jelenik meg náluk az ellenerő (mint azoknál a „tartogatás”) – hovatovább itt is egy szinekdoché érvényesül a csoportmegnevezés (kéz–tag) révén. Az így értett tehetetlenség visszatér a verszárlatban, amikor a megszólaló magát a rozsdalevelű fánál lokalizálja, temporálisan és térbelileg is egy határhelyzetben: a vas, ami az éjszaka egyik jelzője, itt oxidálódik, korrodál, egy olyan helyen, amely nincs bevilágítva (a fa „a homályból előhajol”) – nem véletlen, hogy hiányzik az „ot” deixis a záróstrófából.

Az utolsó két versszakban a természetről való beszéd két típusa mint egy eleve tükrözött természetet tükröző két közeg van egymásba átvetve. Az egyik az antropomorfizáló, szaggatottan szcenizáló (ökomimetikusan egymás mellé helyező), hasonlító („a sarkon reszket

egy zörgő kabát / egy ember, üldögél, / összehúzódik, mint a föld, hiába, / rálép a lábára a tél...”), amely a kabát és az ember szinekdochéjában visszhangozza a „ruhámban meztelen vagyok” Szabó Lőrinc-i tapasztalatát ugyanúgy, ahogy a határon ülésben és az antropomorfizációban („rálép lábára a tél” – mely sor az á-k és é-k váltogatásával akár menetelési ritmikát is kialakíthat) a tél és ember érintkezését a tényleges, metonimikus érintkezés előtt (hogy rálép az ember lábára a tél) – és akárcsak a *Ritkás erdő alatt*ban, mindez azonosítás vagy azonosulás nélkül történik. A másik pedig a reflektált műviségé, amely a natúra és a technika elkülönböttesében konglomerátuma a természeti vitrinlétnek az önfelszámoló szinekdoché révén. Maga a megszólalói szólam a saját tájbéli immerziójának nekifeszül, de önprezentációjában az immerziót felhasználja akkor, amikor az urbánus tájban azonosításokat hajt végre az öntükröző és ezáltal saját környezetet alkotó felületekkel a természetnek mint közvetített és közvetítő közegnek a komplementereiként (ilyen a füst vagy a fény), ugyanakkor a természeti képben nem immerzív azonosulás történik a megszólaló oldalán; akárcsak a *Ritkás erdő alatt*nál, itt is egy ember üldögél.

Ha pedig a versbeszéd tanúsága szerint a fizikai törvényeknek megfelelően lehetséges előállítani a természetit, még hozzá a közvetítő felületek (ön)tükröző munkájában megragadva azt, amelyeknek így egy részt részévé válik a táj (miközben ők maguk is annak alkotóelemei, ha az erők és a törvényszerűségek [a halmazállapotváltozástól a fényterjedésen át a gravitációig] hatnak rájuk, hiszen éppen ezért képesek ellátni közvetítő munkájukat), másrészt maguk kezdenek el egy saját környezetet létrehozni részekként a tükröfelületükkel, akkor a kiazmusok ebben a szinekdochikusan megképzett poétikai ökológiájában jelölhető ki a megszólalás eminens immerzióalakzata. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 *Hatástörténetek: Tanulmányok Kulcsár Szabó Ernő 70. születésnapjára*, szerk. BÓNUS Tibor et al., Ráció Kiadó, Budapest, 2020.
- 2 Ld. LŐRINCZ Csongor, *A lírai hang röntgenképei. Kassák Lajos és a fiatal József Attila költészete*, Irodalomtörténet 2017/3, 331–357.; Uő., *Élet, közösség, szubjektum a ritualizált nyelvben (József Attila avantgárd jellegű verseihez, Szabó Lőrinc-kapcsolatokkal)*, Alföld 2021/2, 33–53.
- 3 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Csupasz tekintet, szép embertelenség. József Attila és a humán visszavonulása* = Uő., *Megkülönböztetések: Médium és*

jelentés az irodalmi modernségben, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010, 210.

- 4 Ernst HAECKEL, *The Wonders of Life. A Popular Study of Biological Philosophy*, ford. Joseph McCABE, Watts & Co., London, 1904, 80.
- 5 Lőrincz Csongor hívja fel a figyelmet arra, hogy József Attilánál a „mint”-ek nem pusztán analóg, hanem azonosításos viszonyt is kifejeznek az „úgy mint” (ugyanolyan módon) és „mint olyan” értelemben. LŐRINCZ Csongor, *A ritmus némasága? József Attila: Téli éjszaka*, Alföld 2021/2, 36.

- 6 Hogy a halott testnek mint egy organikus egységbe illeszkedő egésznek a képe – illetve annak, ahogyan a test az egységét elnyeri éppen a halálba való átlépéssel – miként számolódik fel József Attilánál, arról majd a *Ki-be ugrál...* kapcsán írok részletesebben.
- 7 Az „omlik és épül” sor szintén Szabó Lőrinc-re allúzió, a *Tücsökzenéből a Táj épül, omlik* című dabrabra, illetve egy korábbi versre, a *Harminc évre*: „Sötétben nézem magamat: / valami mindig török-omlik. / Téglá? üres dísz? – nem tudom, // de tanulságnak megmarad, / hogy az

- épülő ház s a rom / egymáshoz mennyire hasonlít.”
- 8 Ide kapcsolható egyébként Németh G. Béla meg-látása is az *A kimondás törvénye* című tanulmányában, ahol egy olyan teljességet feltételez, amelyre a József Attila-versek válaszként szolgálnak és törekszenek, valamint azzal a kérdéssel szembesítik az olvasót – Németh G. szerint –, hogy ennek az egésznek része volt-e vagy alakítója a megszólaló. NÉMETH G. Béla, *A kimondás törvénye. A kései József Attila világgépe és poétikája* = Uő., *Hét kísérlet a kései József Attiláról*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1982, 49.
- 9 KABDEBŐ Lóránt, „egy Költő Agya”. *Szabó Lőrinc pályaképe a „modern” európai költészetben*, Előretolt Helyőrség, Budapest, 2021, 300.
- 10 Vö. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Tükörszínhátéka agyadnak. Poétikai problémák Szabó Lőrinc költészetében*, Ráció Kiadó, Budapest, 2010, 72.
- 11 KULCSÁR-SZABÓ Ernő, *A saját idegensége. (A nyelv „humanista perspektívájának” változása és a műfordítás a kései modernségben)*, Alföld 1997/11, 34.
- 12 Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *A szellem fenomenológiája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979, 115.
- 13 Amennyiben a „hogyan nem felelnek, akár hogyan intek” sort a versben többszörös Kosztolányi-rájátszásként olvassuk, tehát egyrészt az *Ének a semmirőlre* („de nem felelnek, úgy felelnek, / bírjuk mi is, ha ők kibírják”), másrészt az *Őszi reggeli* zárlatára („Jobb volna élni. Ámde túl a fák már / aranykezűkkel intenek nekem”), akkor maga a nem felelés is felfogható válaszként a versben.
- 14 Vö. LŐRINCZ Csongor, *Allegorizáció és jelcserélgetés József Attilánál* = Uő., *A költészet konstellációi. Adalékok a modern líra történetéhez és elméletéhez*, Ráció Kiadó, Budapest, 2007, 120.
- 15 Vö. SMID Róbert, *Harc a technikával. A technikai és a szerves (ön)szerveződés interakciós alakzatai a Harc az ünnepértben* = „Örök véget és örök kezdetet”. *Tanulmányok Szabó Lőrincről*, szerk. KABDEBŐ Lóránt et al., PIM – Prae, Budapest, 2019, 203–205. A zárlatban szereplő „míg”-hez mint a kétféle egyidejűség egyidejűségének kifejezéséhez József Attilánál vö. SZABÓ Marcell, *Preparált líra = Hatástörténetek, i. m.*, 280–283.
- 16 Hogy József Attila az „odvas” szót így is használta, arra bizonyíték az *(Odvas fogban...)* című töredéke.
- 17 A természeti rend kényszerítő képzetét a szét-szerelt érzékelés nyelvtana bontja föl, ahogy Kulcsár Szabó fogalmaz: KULCSÁR-SZABÓ, *Csupasz tekintet, szép embertelenség*, 220.
- 18 Ld. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, *Meta-poétika. Önprezentáció és nyelvszemlélet a modern költészetben*, Kalligram, Budapest, 2007, 132. sk., leginkább a 265-ös lábjegyzet.
- 19 L. ehhez pl. SZABOLCSI Miklós, „Kemény a menny”. *József Attila élete és pályája 1927–1930*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 409–417.
- 20 Ahogy majd a *Téli éjszakánál* látni fogjuk, amit Szabolcsi tájversjellegként azonosít József Attila költeményeiben, az leginkább a természet felületképző, illetve -felülrő munkájából eredeztethető.
- 21 KULCSÁR-SZABÓ Ernő, „Szétterült ütem hálója”. *Hang és szöveg poétikája: A későmodern korszakküszöb József Attila költészetében* = Uő., *Irodalom és hermeneutika*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000, 190.
- 22 Uő., *Csupasz tekintet, szép embertelenség*, 223.
- 23 LŐRINCZ, *Allegorizáció és jelcserélgetés József Attilánál*, 118. sk.
- 24 Ez a retorikai vegetativitás ott van a *Téli éjszaká-*ban is, Lőrincz Csongor figyel fel az inverzióra: „Nem az antropomorf szív kölcsönöz hangot a természetnek, hanem fordítva: a megállt szívverés indul újra (ám más hordozón), materializálódik a harang, illetve a táj hangjaként (egyfajta prozopopeiaként).” Uő., *A ritmus némasága?*, 38.
- 25 Vö. Sarah NOLAN, *Unnatural Eco-poetics. Unlikely Spaces in Contemporary Poetry*, University of Nebraska Press, Reno – Las Vegas (NE), 2017, 37. sk. (ebook)
- 26 Mint azt Lőrincz Csongor meggyőzően kimutatta, József Attilánál nem a külső táj és a belső táj párhuzamossága érvényesül, ezért a „szél jai”-a nem azonosítható a szívhanggal. Ld. LŐRINCZ, *Allegorizáció és jelcserélgetés József Attilánál*, 121.
- 27 Vö. Uo., 117.
- 28 Ahol van azonosulás a természetivel, tulajdonképpen ott is csak annak egy bizonyos tulajdonságával, jelenségével történik ez meg. A *(Már régesrég...)*-ben a békával való hasonlóság (a „kételtű vagyok, mint a béka” kijelentésben a „mint” ismét ‘oly módon’ értelemben érvényes [ld. jelen dolgozat 5. lábjegyzetét]) hiába a lokalizációban véli kijelölni a kételtűséget az ég és tenger kettőségében, a kételtűség ugyanannyira szövegszervezői kérdésként jelentkezik, amennyire az „én” a *Ki-be ugrál...-*ban. Osztrólczyk Sarolta alapos elemzést szentelt a vers rímelésének (ld. OSZTRÓLCZYK Sarolta, *Tenger–ég–emberiség: Paronomaziás működésmód József Attila Már régesrég... kezdetű versében* = „Az ideál mindazonáltal megőrződik”. *Tanulmányok Bécsy Ágnes tiszteletére*, szerk. Uő. – HORVÁTH Kornélia, Gondolat Kiadó, Budapest, 2013, 210–224.), viszont e szempontból még hozzá lehet tenni a következőt: az „egem–tengerem” rímpár olyan értelemben is a kételtűséghez kapcsolódik, hogy a kételtűséget az adaptálódás alakzatként írja be az anomációval. Az ég és a tenger ugyanis nem hangozta össze, ha az előbbi nem lenne többes számban, vagy nem kapná meg a rímhívó és a rímválasz is a birtokragot, tehát az ég hozzáadaptálódik a tengerhez hangzóságában, és ezen adaptáció során kezdi magában foglalni a grammatikai én-t, ezzel előállítva annak kételtűségét a tengerhez és az éghez tartozásban.
- 29 LŐRINCZ, *A ritmus némasága?*, 40.
- 30 Uo., 44.
- 31 Vö. Uo., 40.
- 32 Friedrich KITTLER, *Romantik – Psychoanalyse – Film: Eine Doppelgänger-geschichte* = Uő., *Die Wahrheit der technischen Welt. Essays zur Genealogie der Gegenwart*, szerk. Hans Ulrich GUMBRECHT, Suhrkamp, Frankfurt/M, 2013, 101.
- 33 LŐRINCZ, *A ritmus némasága?*, 36.

Smid Róbert (Gyöngyös, 1986) irodalom- és kultúratudós, kritikus, az ELTE Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport tagja. Könyvei: *Sigmund Freud és Jacques Lacan papírgépei* (2019, monográfia); *A grammatika érzéketlensége* (2020, kritikák).

EGY ISMERETLEN KOSZTOLÁNYI-KÖTETRÉS

Az *Esti Kornél* műfajához

Kosztolányi az utóbbi negyedszázad óta legjobban „jegyzett” könyvének, az *Esti Kornél*-nak műfajisága azóta vita tárgya az értelmezők között, mióta az 1933 májusában megjelent. Maga a szerző sem könnyítette meg a kérdés eldöntését, sőt, szándékoltan úgy keverte a műfaji lapokat, hogy a végén ne lehessen tudni, mi van az ember kezében. A kötet legtöbb darabja egymástól független novellaként jelent meg korábban a lapokban, egyik darabja, a később *Harmadik fejezeté* vált *Csók* pedig önálló kiadványként is, mégpedig mint „Kosztolányi új regénye”,¹ viszont amikor a szerzőt kérdezték készülő munkájáról, akkor „önéletrajzszerű novellasorozat”-ként definiálta azt.² A legtöbb bizonytalanságot azonban maga a könyv, illetve annak nyitófejezete végén elhangzó híres párbeszéd adja, ahol az elbeszélő és hőse beszélgetnek a közösen létrehozott mű műfajáról.

A kortársi recepció is hangot adott a műfajmegnevezéssel kapcsolatos bizonytalanságának, az *Esti Kornél* kritikai kiadásának befogadástörténeti fejezetét író Veres András érzekelte is, hogy a kritikák egy részének éppen a műfaj körüli probléma a fő kérdése.³ Az viszont nem tűnt fel neki, hogy a kritikai kiadás kötetében is idézett több kritikus egyaránt egy éles distanciával él bírálatában. „Voltaképp nem regény ez” – írja Babits,⁴ Németh László pedig egyenesen így kezdi cikkét: „Új Kosztolányi regény?”⁵

Miért tartották a kritikusok ennyire lényegesnek elhatárolni az *Esti Kornél*-t a regény műfajától, holott a regény műfajmegnevezés sehol sem szerepelt a könyvön, sem a megjelenés előtti híradásokban, sem a könyvet reklámozó hirdetésekben, és még maga Esti Kornél is ez ellen tiltakozik legjobban a felkínált műfajok közül:

„Szóval útirajz lesz? – firtattam. – Vagy életrajz?”

– Egyik sem.

– Regény?”

– Isten ments.”

És amikor az elbeszélő és hőse megállapodnak abban, hogy a közös mű a három műfaj sajátos ötvözete lesz, Esti akkor sem nevezi meg a regényt. Ő *útirajzot és regényes életrajzot* mond, de éppen regényt – *nem*. Babits Mihály és Németh László is okos, művelt, irodalomértő olvasók voltak, vélhetően nem hitték azt, hogy az *Esti Kornél* azért regény, mert Kosztolányi korábbi nagyobb terjedelmű prózakötetei is azok voltak, vagy mert az eredeti novellacímeket a kötetben számozott fejezetcímek helyettesítik. (Babits írja is, hogy a fejezetek jó részét olvasta annak idején a *Nyugat*-ban, ahol még novellaként jelentek meg.) Sőt, Németh László az idézett nyitómondat után úgy folytatja: „Az alatt a fél óra alatt, amíg azt hittem, erről van szó [ti. hogy Kosztolányi új regényét olvassa], kissé rosszul éreztem magam.” Németh szavaiból az derült ki, hogy prekonceptióval regényként kezdete olvasni a könyvet, mert azt „hitte”, hogy regényt fog olvasni. Azaz valaki vagy valami elhitette ezt vele.

Arra a kérdésre, hogy ki vagy mi és hol hitette ezt el nemcsak Németh Lászlóval és Babits Mihállyal, ha-

nem az összes olvasóval, 1933-ban még megvolt a kézfelfogható egyszerűségű válasz, mára azonban eltűnt.

A kritikai kiadás készítőinek figyelme elsiklott egy nem is oly apróság fölött. A recepciótörténet és a hozzá kapcsolódó bibliográfia nem terjed ki megjelenéssel egyidős reklámokra és hirdetésekre – holott ezekben és a bírálatok egy részében (!) található a nyomra vezető részlet. Ami persze önmagán túlmutat, és végző soron a műfaji kérdéskör egyik alapdokumentuma.

A közel 850 oldalas kötetben egyetlen helyen sem találtam említést arról, hogy a kötet első kiadásának volt borítója. Ma már valóban csak olyan példányokat találni a könyvtárakban és árveréseken, esetleg antikváriumokban, amelyek „aranyozott, kiadói egészvászson kötésben” díszlegnek a polcokon, de ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy így is jelent meg. A mai könyvkiadásban evidenciaként gondolunk a papír védőborítóra (más megnevezéssel: borítékra, burkolóra), de a gyakorlat nem ma alakult ki.⁶

A kötet megjelenését követő napon a *Corvina* máris hírt adott róla: „Most jelent meg: Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*. Regényes életrajz, félig fantasztikus, félig realiztikus, visszaemlékezésekkel, a szerző ifjúságából, amikor »a trónon Ferenc József király ült«, a kávéházakban pedig csak költők, különcök, bohémek tanyáztak. Ára színes borítékkal egész vászonkötésben 3.75 pengő.”⁷

Szempontunkból most az utolsó mondat a lényeges: a kötet „színes borítékkal” került a boltokba 1933-ban – azaz volt borítója. Amit persze meg lehet találni – ha keresi az ember.

Az általam ismert példány alapján adom a leírását.

B1: Egész oldalas borítórajz, feltehetően Byssz Róbert munkája. A három színből (fekete–fehér–piros) álló kompozíció, ahol a piros „csak” háttérül szolgál, fő részében két alak áll: a kötet alteregós olvasati lehetőségének megfelelően egy fekete és egy fehér sematizált férfiszilulett, egymás tükörképei. Egymásnak hátat állnak, épp indulnak – ezt az együttes kalaplengetés jelzi –, de támaszkodó lábuk sarka még összeér. Hátrafordulva egymást nézik. Egyik kezükben a már említett kalap, a másikban sétapálca. A rajzolt borító alsó részében kézírás – tehát személyességet – imitáló betűtípussal áll a szerző neve és a könyv címe (valamint a kiadóé), a Kosztolányi név kisebb betűkkel. A borítórajz „átcsúszik” a gerincre is, ahol ugyanazzal a betűtípussal szerepel a két név, fekete, illetve fehér alapon, piros és fehér betűkkel; a két sávot még az egyik alak sétapálcájának átfutó vége is elválasztja, vagy éppen összeköti: a két név srégen áll a borítón, a tükörként funkcionáló sétapálca vonalának két oldalán.

B2: Az első fülön kiadói ajánlószöveg – fülszöveg – található. Fölül verzállal, nagyméretű és vastagított betűkkel: „ESTI KORNÉL”. Alatta, normál betűmérettel „KOSZTOLÁNYI DEZSŐ / „új regénye...””. Az

első fejezet intenciójának megfelelően tehát a cím itt is nagyobb betűkkel szerepel, mint a szerzőé. És ezek alatt, jól elkülönülve, nagyobb üres rész után következik a tulajdonképpeni ajánlószöveg: „EGY ÉLET regénye ez, vagy regényes életrajz, vagy izgalmas lelki kalandok és sajátságos, rendkívüli élmények útirajza, melyet szervesen összefog, egybeforraszt a főhősnek, Esti Kornélnak egyénisége. A kacaj és az elmélyedő komolyság játékos remekműve ez a könyv.” Ez alatt, ismét csak egy üres hely kihagyása után van a Genius kiadó logója neve és címe.

B3: A hátsó fül üres.

B4: A hátsó borítón a Genius kiadó más friss könyveinek hirdetései olvashatók egy-egy frappáns reklámmondat kíséretében. Tamási Áron *Ábel a rengetegben* című regénye „a legerdeyibb, a legszekelyebb könyv, mely valaha megjelent”, Móra Ferenc *Aranykoporsója*ról ezt írják: „Ilyen részleteket csak olyan vérbeli archeológus ismerhet és olyan íróművész dolgozhat föl, mint Móra Ferenc”, Zsolt Béla *Kínos ügy* című regénye pedig „a magyar polgárság sorsdöntő két évtizede egy családi történet tükrében”.

A borító maga is természetesen a Révai saját nyomdájában készült.

Nem tudni, hogy a borítórajz kérdésébe vagy a fülszöveg megformálásába volt-e Kosztolányinak rálátása vagy beleszólása. A saját korábbi gyakorlatát ismerve – amikor pl. még az ún. haskötő szövegét is meghatározta – gyaníthatóan igen. Az első fejezet frazeológiá-

it is felhasználó fülszöveget azonban valószínűleg mégsem ő írta, hanem valamelyik kiadó munkatárs. Nem árt még egyszer hangsúlyozni: Kosztolányi maga soha nem nevezte az *Esti Kornélt* regénynek, sőt, éppen ellenkezőleg: szereplői által távolította ettől a műfajtól. A fülszövegbeli regényként való megnevezés tehát csakis a kiadótól származhat, és nem más, mint ügyes reklámfogás: akárcsak ma, a korábbi korokban is a regény műfajának magas olvasói presztízisére utal. Egy regényt minden bizonnyal akkor is jobban el lehetett adni, mint egy novelláskötetet. Pláne Kosztolányitól, akinek utolsó igazi regénye, az *Édes Anna* 1926-ban jelent meg, tehát nagy volt az olvasói (és kritikai) várakozás egy „új Kosztolányi-regény” iránt. És Kosztolányi minduntalan táplálta is ezt a tüzet: hol a *Márta* című készülő regényét jelentette be (amit talán egyáltalán nem is írt), hol a *Mostohát* (amin viszont tényleg dolgozott, de soha nem készült el vele), és ide sorolható az *Aranyárhány* ifjúság számára átdolgozott kiadása is.⁸ A kereslet tehát megvolt, és a kiadói fülszöveg megteremtette hozzá a kínálatot is. (Meg persze az író maga, aki valóban regényszerűvé szerkesztette egybe a novelláit.)

Manapság, amikor a recepciótörténet szerepe az egyes sajtó alá rendezői gyakorlatokban fölértékelődött, és nem egyszer magánál a műnél is fontosabbnak látszik, külön jelentéssel bír az, hogy a korabeli recepció egy-egy kifejezést honnan vett és miért érezte szükségét esetleg vitatkozni vele. Hiszen ha a fülszöveg állítása szerint az *Esti Kornél* „Kosztolányi [...] új regénye”, és erre a kritikus azzal a felütéssel válaszol: „Új Kosztolányi regény?” (majd ebből bontja ki írását), az ok-sági viszony tagadhatatlan. A kritikus tehát valójában a kiadói fülszöveggel vitatkozott; és a mai olvasó görbe mosollyal gondolhat arra a 2000-es évek eleji divatra, amikor a recenziók sokszor szintén a fülszöve-

gekkel polemizáltak, ahelyett, hogy a kritikusok magát a művet olvasták volna el alaposan. Amit persze Németh László megtett.

Az általam ismert példány azonban nemcsak a borítója miatt érdekes és értékes. A kötet címlapján Kosztolányi dedikációja olvasható:

*Márkus Miksának / tisztelete jeléül:
/ Kosztolányi Dezső / 1933. Bp.*

A dedikáció címzettje, Márkus Miksa (1869–1944) újságíró és lapszerkesztő volt. 1891-től a *Magyar Hírlap*nál, 1926-tól a *Pesti Hírlap*nál dolgozott, előbb főmunkatársi, majd szerkesztői pozícióban. Utóbbi helyen volt Kosztolányi közvetlen munkatársa.

Talán a két megkülönböztető jegy összefügg: a más-kor oly könnyen szakadó papírborító éppen a dedikáció miatt maradt fenn. Egy ideig – Márkus Miksa életében – biztos nagy becsben tartották, és később is vigyáztak rá. Mára duplán megnőtt a gyűjtői értéke – és lehet, hogy kivételesen nem a több-kevesebb rendszerességgel felbukkanó Kosztolányi-dedikációk egyike, hanem az annál lényegesen ritkább védőborító miatt.

Bíró Balogh Tamás 1975-ben született Gyomán. Szegeden él, a SZTE JGYPK oktatója. Legutóbb megjelent kötetei: *A megvadult írógép. Jegyzetek az irodalomtörténet-írásról; Ha nem volnátok ti. Kosztolányi Dezső utolsó szerelmei; Hakni* (novellák).

JEGYZETEK

- 1 Kosztolányi új regénye: Csók. Fény, 1932. szept. 21. 1.
- 2 [Bíró-]Balogh Tamás: *A kötetű formálás igénye. Az Esti Kornél keletkezéstörténetéhez.* In: Uő. *Álmodozók irkafirkája. Irodalomtörténeti tanulmányok.* Bp., 2006. Pont-Ikerhold. 33–51.
- 3 Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél.* Kritikai kiadás. Szerk.: Tóth-Czifra Júlia és Veres András. Pozsony, 2011. Kalligram. 630.
- 4 EK krk: 638.
- 5 EK krk: 635.
- 6 Bővebben erről: Szij Rezső: *A könyvvédőlap.* [Kecskemét], 1966.
- 7 Corvina, 1933. máj. 7. 57.
- 8 Lásd: [Bíró-]Balogh Tamás: *Új „regényen dolgozik Kosztolányi Dezső”. Az el nem készült Mostoha keletkezéstörténete és Uő: Aranyárhány gyerekeknek. Kosztolányi Dezső elfeledett ifjúsági regénye.* In: *Álmodozók irkafirkája*, 73–98. és 52–72. Az ifjúsági *Aranyárhány* története azért is kapcsolódik ide szorosan, mert a költő 1935-ös *Összegyűjtött költeményei* c. kötetének papírborítója tartalmazza egyedül Kosztolányi művei közt felsorolva az ifjúsági regényt. Természetesen ebből a papírborítóból sem ismerünk sokat; e sorok szerzője mindössze egy példányt látott belőle.